

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2013

Bc. Markéta MUSILOVÁ

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Ženská útulna v Brně v první polovině 20. století

Bc. Markéta Musilová

Diplomová práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Markéta Musilová**
Osobní číslo: **H11015**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Název tématu: **Ženská útulna v Brně v první polovině 20. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Zatímco sociální péče o děti v Čechách patří k častým tématům historiků, péče na Moravě zůstává poněkud stranou. Cílem práce je zaměřit se na aktivity spolku Ženská útulna v Brně v první polovině 20. století. Osnova: 1. Sociální zákonodárství platné na Moravě a péče o chudé a děti. 2. Péče o děti v Brně od druhé poloviny 19. století do první republiky. 3. Vznik a okolnosti vzniku spolku Ženská útulna. 4. Cíle, aktivity a financování činnosti. 5. Pravidla pro přijetí do péče, cílové skupiny, počty podporovaných. 6. Ústavy spravované spolkem zaměřené na péči o dítě, jejich cíle, fungování, financování, každodenní život v ústavu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ADÁMEK, Karel. Zemské sirotčí fondy. Chrudim: K. Adámek, 1906;
BUREŠOVÁ, Jana. Společenská aktivita českých ženských spolků na Moravě.
In: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference
k 60. výročí konce druhé světové války. Praha: Národní archiv, 2005. s. 269-276;
Československé dětské ozdravovny Marie Steyskalové v Cirkvenici, Jugoslávie.
Brno: Moravské ústřední útulna ženská, 1931; FASORA, Lukáš. Postavení
největších moravských měst v systému sociální péče o mládež v letech
1921-1937. In. Vlastivědný věstník moravský, 2003; LENDEROVÁ,
Milena-RÝDL, Karel. Radostné dětství? Vydání první. Praha, Litomyšl: Paseka,
2006; Letáček Útulny ženské v Brně 1922, 1923; MACHAČOVÁ,
Jana-MATĚJČEK, Jiří. Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914.
Praha: Karolinum, 2010; Ottův slovník naučný; Riegrův slovník naučný;
SECKÝ, Rudolf. Sirotčinec anebo rodina? Praha: Státní nakladatelství, 1926;
SNÍŽKOVÁ, Ida. Vzpomínky na kolonii Božena Němcová v Cirkvenici na
Jadranu. Brno: Útulna ženská v Brně, 1926; Stanovy Moravské ústřední útulny
ženské, Brno: 1900; STEYSKALOVÁ, Marie. Marie Steyskalová, starostka
útulny ženské v Brně. Brno: Útulna ženská v Brně, 1929; SUK, Vojtěch.
Prázdninové osady a ozdravovny pro děti: jejich úkoly a prostředky z hlediska
zdravotního a výchovného. Brno: J. Stríž, 1931; TRNKOVÁ, Marie. Kapitoly ze
sociální péče o mládež. Praha: Organizace sociálních pracovníků, 1932.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Martina Halířová, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSC.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mojí práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 21. června 2013

Markéta Musilová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Mgr. Martině Halířové, Ph.D. za ochotu, cenné rady a připomínky, které mi poskytla při vedení diplomové práce. Poděkování patří i zaměstnancům Moravského zemského archivu v Brně, Moravské zemské knihovny v Brně a Národní knihovny v Praze za jejich ochotu. V neposlední řadě děkuji své rodině a svým blízkým, kteří mě podporovali během celého studia.

Anotace:

Tato práce se zabývá spolkem Ženská útulna v Brně v první polovině 20. století. Pojednává nejen o vzniku a okolnostech vzniku spolku, ale také o jeho činnosti, aktivitách a financování. V práci jsou zmíněny téměř všechny instituce, které spolek zřizoval za účelem poskytnout pomoc dětem a potřebným. Práce je zaměřena také na sociální zákonodárství platné na Moravě. Pozornost je věnována i péči o děti na Moravě od druhé poloviny 19. století do první republiky.

Klíčová slova:

Morava – 19. a 20. století – sociální péče – spolek – ústavy

Annotation:

This work deals with The Women's Asylum association in Brno in the first half of the 20th century. It describes not only the origin and circumstances of its foundation, but also its activities and financing. The work also mentions almost all the institutions that the association established in order to provide assistance to children and people in need. The work is also focused on social legislation in force in Moravia. Attention is also paid to care for children in Moravia from the 19th century to the period of the First Republic.

Keywords:

Moravia – 19th and 20th centuries - social care - association - institutions

Obsah

Úvod.....	1
1 Sociální zákonodárství platné na Moravě	8
1.1 Péče o děti v občanském zákoníku z roku 1811	8
1.2 Domovský zákon	10
1.3 Zákon daný dne 29. ledna 1902 č. 29 z. z.	14
1.4 Povinné sociální pojištění.....	15
2 Péče o děti a mládež v Brně od druhé poloviny 19. století do první republiky	18
3 Vznik a okolnosti vzniku spolku Ženská útulna	23
3.1 Vznik spolku Ženská útulna a jeho vývoj	23
3.2 Stanovy spolku Ženská útulna.....	33
3.3 Významné ženy spolku.....	37
3.3.1 Eliška Machová	37
3.3.2 Marie Stejskalová	38
3.3.3 Lucie Bakešová	40
3.3.4 Bernardina (Berta) Drgáčová	42
4 Cíle, aktivity a financování spolku.....	44
4.1 Aktivity spolku	44
4.1.1 Stravovny	45
4.1.2 Pracovny.....	46
4.1.3 Pořádání kurzů a přednášek.....	47
4.1.4 Koncerty a různá představení	50
4.2 Financování spolku.....	51
5 Ústavy spravované spolkem Ženská útulna	54
5.1 Sirotčince	54
5.1.1 Sirotci	56
5.1.2 Sirotčinec v Brně	58
5.1.2.1 Podmínky pro přijetí	60
5.1.2.2 Příběhy jednotlivých dětí	62
5.1.2.3 Podporování sirotků	64
5.1.2.4 Život dětí v sirotčinci	65
5.2 Dětské penzionáty neboli útulny	67
5.2.1 Dětský penzionát v Brně	67

5.3	Dívčí penzionáty	68
5.3.1	Dívčí penzionát v Brně	68
5.3.1.1	Podmínky pro přijetí	70
5.3.1.2	Život dívek v penzionátu	71
5.4	Péče o služebné	72
5.4.1	Zprostředkovatelna míst a noclehárna pro služebné v Brně	73
5.5	Dětské jesle	75
5.5.1	Útulek pro nemluvňata a batolata v Brně	76
5.6	Ozdravovny	77
5.6.1	Ozdravovna v Lubě u Černé Hory u Tišnova	78
5.6.2	Ozdravovna v Cirkvenici v Jugoslávii	79
5.6.2.1	Jednotlivé budovy ozdravovny v Cirkvenici	82
5.6.2.2	Jednotlivé výpravy dětí do Cirkvenice	85
5.6.3	Ozdravovna v Obřanech	86
5.6.3.1	Domácí řád ozdravovny v Obřanech	87
5.6.4	Ozdravovna ve Veverské Bítýšce	88
5.6.5	Ozdravovna v Nedvědicích	91
5.6.5.1	Domácí řád ozdravovny v Nedvědicích	92
5.6.6	Ozdravovna v Pernštejně	92
5.6.7	Ozdravovna v Doubravníku u Tišnova	93
5.6.8	Ozdravovna na Kamenitém v Dolní Lomné u Jablunkova	94
5.6.9	Ozdravovna v Moravské Třebové	95
5.6.10	Ozdravovna v Budiškovcích	96
5.6.11	Ozdravovna ve Ždánicích u Kyjova	97
5.6.11.1	Domácí řád ozdravovny ve Ždánicích	101
5.6.12	Ozdravovna v Křetíně u Letovic	102
5.6.13	Ozdravovna v Novém Hrozenkově	106
5.6.14	Ozdravovna v Olešnici	106
	Závěr	110
	Seznam použitých pramenů a literatury	112
	Obrazová příloha	117
	Resumé	125

Úvod

Důvodem mého zájmu o sociální péči na Moravě je, že jako téma zůstává u historiků poněkud stranou. Počátky sociální péče sahají hluboko do minulosti. První zárodky lze spatřit již ve středověku, kde byla nositelkou sociální péče církev. Církev nechávala zřizovat špitály při klášterech, do kterých přicházeli ti, kteří potřebovali nějakou pomoc. Sociální péče, jak ji známe dnes, je záležitostí především konce 19. století, kdy se začala objevovat myšlenka sociální politiky státu.

Značnou pomoc a podporu všem potřebným lidem poskytovaly formou spolkové činnosti také soukromé osoby a organizace. Péče pomocí charitativních organizací probíhala i na počátku 20. století, tedy v době kdy vznikla v Brně dobročinná instituce *Ženská útulna* pomáhající opuštěným dětem, dívkám a ženám. Jak vyplývá z názvu instituce, jednalo se o zcela ženský spolek, který byl zřízen v době, kdy docházelo k zásadním změnám v postavení žen v rodině i ve společnosti. Ale již od počátku 19. století získaly ženy jisté zkušenosti z práce v dobročinných spolcích a sociální péči, neboť v roce 1816 byly vydány instrukce pro zakládání ženských dobročinných a prospěšných spolků. V následujícím půlstoletí znamenala filantropie pro ženu z měšťanského prostředí jedinou možnost jejího uplatnění ve společnosti. Do konce 19. století bylo povinností ženy starat se o děti, manžela a vykonávat veškeré práce spojené s domácností a hospodářstvím.¹

Cílem diplomové práce je nastínit historii a záměry soukromého dobročinného spolku *Ženská útulna* se sídlem v Brně v první polovině 20. století. Práce spolku se soustředila především na péči o děti a ženy. V práci se pokusím odpovědět na tyto otázky - Proč a za jakým účelem došlo k zřízení *Ženské útulny*? Jaké byly její cíle a aktivity? Jakým způsobem pomáhala potřebným dětem a ženám? Kolika dětem poskytla během svého působení domov? Pokusím se také zjistit, jak významnou roli sehrála útulna v sociální péči na Moravě.

Zkoumaným územím je Markrabství moravské a jeho město Brno, neboť právě v Brně byl spolek založen. Výběr směřoval na Moravu také proto, že problematika sociální péče zde není prozkoumána v takové míře jako v českých zemích.

Práce je strukturovaná do pěti kapitol, úvodu a závěru. První kapitola je zaměřena na sociální zákonodárství platné na Moravě. V této kapitole nelze opomenout zákon o domovském právu z roku 1863, který položil základ ve prospěch sociálně potřebných osob. Jelikož je v práci zmínka také o opatrovnictví a poručenství, nechybí v kapitole *Všeobecný*

---

¹ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

občanský zákoník vyhlášený patentem ze dne 1. června 1811 č. 946 sb., ze kterého je použita jen čtvrtá kapitola prvního dílu týkající se opatrovnictví a poručenství. Další zákony, které jsou v kapitole uvedeny, je zákon o povinném sociálním pojištění z konce 19. století a zákon daný dne 29. ledna 1902, č. 62 ř. z. týkající se způsobu, jak mělo být vynaloženo s penězi správních přebytků hromadných sirotčích pokladen na Moravě.

Druhá kapitola se věnuje péči o děti a mládež v Brně od druhé poloviny 19. století do první republiky. V této kapitole je přiblíženo, jakým způsobem město Brno pomáhalo opuštěným, ohroženým dětem a mládeži.

Třetí kapitola se zabývá již samotným vznikem a okolnostmi vzniku spolku Ženská útulna. Je zde řešena otázka, jaký byl podnět k založení spolku a kdo stál u jeho zrodu. V této kapitole jsou představeny nejvýznamnější ženy, které spojily svůj život s Ženskou útulnou a zasloužily se tak o její rozvoj. Tyto ženy mohly pomocí spolku uplatnit své schopnosti a mít pocit, že něco dokázaly. Část práce je věnována i stanovám Ženské útulny, které v době působení spolku vyšly vícekrát.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na aktivity a cíle spolku a způsoby získávání financí pro své působení. Ozdravovny, sirotčinec a dívčí penzionát nebyly jediné instituce, které spolek spravoval. Zřizoval také stravovny, pracovny, pořádal nejrůznější hospodyňské kurzy pro dospívající dívky, přednášky, dětské besídky a nejrůznější koncerty. Koncertů pořádala Ženská útulna během svého působení hned několik, ale z důvodu nedochování archivních materiálů jsou v práci uvedeny koncerty, které se konaly až po druhé světové válce.

V páté a zároveň poslední kapitole je věnována pozornost téměř všem ústavům, které spolek v době svého působení zřizoval a spravoval. Jednalo se o sirotčinec, dětskou útulnu, dívčí penzionát, jesle a mnoho dětských ozdravoven nejen v Čechách, ale i v zahraničí. Zkoumanou otázkou v této kapitole je, pro koho byly ústavy určeny.

Jelikož je práce založena z větší části na archivních pramenech a cílem je zjistit podstatné a nezbytné údaje týkající se činnosti spolku, je předkládaná práce převážně výsledkem analýzy a v menší míře je využita i přímá metoda. Pro zjištění počtu dívek a chlapců ubytovaných v sirotčinci byla použita metoda sondy.

Použitá literatura k vybranému tématu není nijak rozsáhlá, neboť nebylo v české historiografii k sociální péči napsáno zatím mnoho literatury. Současnými historiky zabývající se sociálními dějinám jsou Jana Macháčová a Jiří Matějček, kteří vydávají sborník k sociálním dějinám. Nelze opomenout jejich monografii *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 –*

1914,² která je moderním zpracováním sociálních dějin. Kniha se zabývá vývojem populace, sociálním rozvrstvením a velikostí a významem profesních skupin.

V současné době se zabývá problematikou sociální péče na Moravě Lukáš Fasora,³ autor známé třídílné publikace *Člověk na Moravě*, ve které sleduje proměny různých profesí a sociálních skupin na příkladech konkrétních životních osudů jejich představitelů. Nechybí ani přehled sociálních dějin Moravy v 18. – 19. století. Lukáš Fasora je autorem nejen mnoha knih, ale také článků, které publikuje především ve *Vlastivědném věstníku moravském*. Kusé informace o sociální péči na Moravě poskytuje i článek *Postavení největších moravských měst v systému sociální péče o mládež v letech 1921 – 1937*.⁴ Ve své studii autor srovnává tři největší moravská města: Brno, Olomouc a Moravskou Ostravu, jejichž společným znakem byl vznik české sociální péče o mládež jako obrany před německým tlakem. V článku se pokusil o srovnání kvality sociální péče s venkovskými okresy. Sociální péči v českých zemích se věnuje i Martina Halířová,⁵ která se ve své publikované disertační práci, vydané v roce 2012, snaží zmapovat vývoj ochrany dětství a způsobem, jakým byla ochrana realizována. Mezi publikace, které se částečně dotýkají dané problematiky, patří publikace Mileny Lenderové a Karla Rýdla,⁶ v níž se v jedné kapitole věnují sirotkům. O Moravě napsal několik prací také Jan Janák.⁷ *Práce Morava v národním a politickém ruchu 19. století*⁸ je sestavena ze starších studií, které se týkají dějin Moravy v 19. století a jsou bez ohledu na dobu svého vzniku uspořádány do čtyř tematických kapitol.

Cenné informace poskytují i zákony týkající se sociálních otázek. Nejvíce jsou čerpány informace z domovského zákona ze dne 3. prosince č. 105 ř. z.,⁹ který vešel v platnost v roce 1863. Přestože není v práci věnována pozornost dělnickým otázkám, jsou v ní zmíněny dva

---

² MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*. 2. vydání. Praha: Karolínium, 2010. ISBN 978-80-246-1679-7.

³ FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří a kol. *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*. 1. vydání. Brno: Centrum pro demokracii a kulturu, 2008. ISBN 978-80-7325-175-8; TÍŽ. *Člověk na Moravě 19. století*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-038-1; TÍŽ. *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-7325-105-1.

⁴ FASORA, Lukáš. *Postavení největších moravských měst v systému sociální péče o mládež v letech 1921 – 1937*. In *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Musejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, ročník LV, č. 2, 142 – 154. ISSN 0323-2581.

⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4.

⁶ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?* 1. vydání. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

⁷ JANÁK, Jan. *Dějiny Moravy 3. Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918*. Brno: Musejní a vlastivědná společnost, 1999. ISBN 80-85048-89-2.

⁸ JANÁK, Jan. *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno: Matice moravská, 2007. ISBN 978-80-86488-03-5.

⁹ Zákon daný dne 3. prosince 1863 č. 105 ř. z. týkající se uspořádání domovských poměrů.

zákony o povinném sociálním pojištění dělníků ze dne 28. prosince 1887 č. 1 ř. z.¹⁰ a ze dne 30. března 1888 č. 33 ř. z.¹¹ Informace o poručenství a opatrovnictví poskytl Všeobecný občanský zákoník ze dne 1. června 1811 č. 946 sb.¹²

Z časopisů přináší nejvíce informací o sociální péči na Moravě časopis *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Markrabství moravském* vycházející pravděpodobně od roku 1911. Soustředil se na činnost a pracovníky České zemské komise, šířil informace o společných cílech a společných prostředcích a přinášel nám přehled veškeré péče o české dítě na Moravě.

Při zpracování dějin spolku Ženská útulna v Brně se vychází především z archivních pramenů, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně. Spolek Ženská útulna má svůj vlastní fond o velikosti 5,9 bm s časovým rozsahem 1899 – 1956. Druhý fond, který je v práci využit, je fond Marie Stejskalová s časovým rozsahem 1877 – 1928. Oba fondy jsou částečně přístupné a jsou psány jak v českém, tak některé úřední spisy v německém jazyce. Pracovala jsem jak s prameny úřední povahy (spisy), s prameny osobní povahy (korespondence), tak také s obrazovými prameny (fotografie, plány budov).

Na základě fondu Ženská útulna můžeme poznat obětavou sociální práci konanou v době, kdy péče o opuštěné děti spočívala převážně na soukromé iniciativě. Je nutné podotknout, že z důvodu stěhování utrpěl fond Ženská útulna menší škody a po provedení skartace částečné korespondence, která se týkala převážně ubytování a žádostí o posláni služebných do domácností, dále účetních dokladů a jiných písemností, jsou některé informace neúplné či torzovité. Nesystematičnost a neúplnost archivních pramenů je způsobena také tím, že se během téměř padesátileté působnosti spolku měnil způsob zaznamenávání informací o činnosti spolku. V práci tedy nebylo možné zaznamenat veškeré souvislosti spojené s činností spolku. Jedná se především o ozdravovny a jiné instituce zřizované spolkem, neboť se právě u těchto institucí nedochovalo mnoho pramenů. Co se týká osob (zejména zaměstnanců), které byly spjaty s činností samotného spolku nebo některé z institucí a ozdravoven, nepodařilo se u všech zjistit biografické údaje, protože se nejednalo o tak známé osoby.

Fond Marie Stejskalová byl původně součástí fondu Ženská útulna, ale z důvodu velkého množství písemností byl vytvořen samostatný osobní fond, který obsahuje osobní doklady, bohatou korespondenci a rukopisy Marie Stejskalové. Řada rukopisů a

---

¹⁰ Zákon daný dne 28. prosince 1887 č. 1 ř. z. o úrazovém pojištění.

¹¹ Zákon daný dne 30. března 1888 č. 33 ř. z. o nemocenském pojištění.

¹² Všeobecný občanský zákoník vyhlášený patentem ze dne 1. června 1811 č. 946 sb.

korrespondence se týká dobročinnosti, myšlenek o výchově dětí nebo životopisných vzpomínek.

Z výše uvedených fondů poskytuje k danému tématu nejvíce informací a dokumentů fond Ženská útulna, kde se nacházejí úřední, pomocné a účetní knihy, spolková a finanční korespondence, korespondence společensko – kulturního odboru a jiné písemnosti. Pramen, který je v práci z velké části využit, je *Letáček Útulny ženské v Brně*.¹³ Iniciátorkou Letáčku byla Lucie Bakešová,¹⁴ která dne 7. října na schůzi výboru navrhla, aby byly vydávány tištěné zprávy o činnosti Ženské útulny. První Letáček sepsala samotná Lucie Bakešová a nabádala v něm české ženy ke sdružování. Od této doby vycházel Letáček pravidelně. Ale vydávání Letáčků se postupně měnilo. Zpočátku vycházel každý měsíc, a postupem času jen jednou za dva měsíce. Obsah Letáčků se přizpůsoboval době i poměrům. Nejprve měl podobu spíše brožurky nebo časopisu, jehož povinností mimo jiné bylo pobavit, poučit a seznámit širokou veřejnost se snahami spolku. Vycházely v nich nejen výroční zprávy, ale také životopisy útulenských dětí, články o lásce k bližnímu, k národu a vlasti nebo o výchově dětí a dětských útulcích. Nechyběly v nich ani články o jednotlivých výpravách do Cirkvenice nebo články připomínající narození a smrt významných osobností (Karolína Světlá, Božena Němcová, Karel Havlíček Borovský aj.). Zveřejňovány byly také hry, národní tance, zprávy o ženských a dětských besídkách na venkově, zprávy o hospodyňských kurzech, penzionátu a nejrůznějších cestách a výletech, které spolek spolu s dětmi podnikal. Po 1. světové válce se Letáček omezil jen na informace ohledně samotného spolku, uveřejňování finančních a věcných darů a jmenného seznamu dárců.

Již od svého založení vydávala Ženská útulna každý rok výroční zprávy. První výroční zpráva byla vydána v roce 1899, ve které je zaznamenán vznik a počáteční vývoj spolku. Ve fondu se dochovaly výroční zprávy z let 1899, 1913 a 1916 – 1949.¹⁵ Byl v nich shrnut uplynulý správní rok, který začínal vždy dne 12. září, neboť v tento den byla Ženská útulna založena. Nechyběly tam ani počty přijatých a odejitých sirotek během roku, veškeré příjmy a výdaje, zdravotní stav dětí, informace o fungování sirotčince, penzionátu, stravoven, zřízených ozdravoven nebo nově zakládaných ozdravoven a seznam darů, které byly přijímány především pro dětské ozdravovny. Nejenže byly vydávány samostatně, ale také v již zmíněné brožurce pod názvem *Letáček Útulny ženské v Brně*.

---

¹³ Moravský zemský archiv (dále MZA), fond Ženská útulna v Brně 1899 – 1956 (dále ŽÚ), inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 – 1925, 1928, 1929.

¹⁴ Viz 3. kapitola Vznik a okolnosti vzniku spolku Ženská útulna.

¹⁵ MZA, ŽÚ, inv.č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy 1899, 1913, 1916 – 1949.

Významným archivním pramenem jsou i materiály z jednotlivých ozdravoven, které Ženská útulna zřizovala a spravovala. Jak bude v práci zmíněno, nejvýznamnější ozdravovnou byla dětská ozdravovna v Cirkvenici,¹⁶ o níž se dochovalo poměrně velké množství materiálů. V dokumentaci se nachází početná korespondence mezi Marií Stejskalovou a Bertou Drgáčovou, kupní smlouva, opravy jednotlivých domů, denní zprávy z ozdravovny, zprávy o dětech a mnoho článků a fotografií z Cirkvenice. U ostatních ozdravoven se nacházejí podobné archivní materiály.

Dalším podstatným archivním materiálem je spolková korespondence,¹⁷ ve které se nacházejí dokumenty o záležitostech personálu, sirotků a členů spolku, informace o dívčím penzionátu a zprostředkovatelně pro služebné a denní zprávy z Ženské útulny z let 1902 – 1934 a 1935 – 1952. V korespondenci společensko – kulturního odboru¹⁸ jsou písemnosti a různé pozvánky na plesy, koncerty, dětské a vánoční besídky, oslavy a divadelní představení.

Důležité podklady jsou čerpány i z tištěných pramenů. Jednalo se především o pramen „Československé dětské ozdravovny Marie Stejskalové v Cirkvenici, Jugoslávie“,¹⁹ která byla vydána Moravskou ústřední útulnou ženskou v Brně roku 1931. Sám název knihy napovídá, že popisuje jednotlivé dětské ozdravovny v Cirkvenici, které nechala za pomoci svých spolupracovníků zřídit Marie Stejskalová. Hned v úvodu je jedna kapitola věnována mořskému podnebí a jeho vlivu na léčení kostní a kloubní tuberkulózy a jiných ortopedických vad. Ve zbytku dokumentace jsou popisovány jednotlivé budovy dětské ozdravovny. Dětským ozdravovnám a dětským útlukům se věnují nebo věnovali Karel Kotek,²⁰ Vojtěch Suk²¹ a Božena Kádnerová.²² Dalším důležitým pramenem je životopis Marie Stejskalové,²³ který si napsala ona sama. Životopis této významné ženy napsala také Pavla Kříčková²⁴ a Věra Bednářová.²⁵ Sociální problematice na Moravě za první republiky se věnoval Antonín

---

¹⁶ MZA, ŽÚ, inv. č. 58 – 67, karton č. 39 – 43, Ozdravovna v Cirkvenici.

¹⁷ Tamtéž, inv. č. 35 – 43, karton č. 34 – 37, Spolková korespondence.

¹⁸ Tamtéž, inv. č. 44 – 57, karton č. 38.

¹⁹ *Československé dětské ozdravovny Marie Stejskalové v Cirkvenici, Jugoslávie*, Brno: Moravská ústřední útulna ženská, 1931.

²⁰ KOTEK, Karel. *Denní útluky, prázdninové kolonie a stravovny: předneseno ve Vesně v Brně v lednu 1920*. Brno: Nový lid, 1920.

²¹ SUK, Vojtěch. *Prázdninové osady a ozdravovny pro děti: jejich úkoly a prostředky z hlediska zdravotního a výchovného*. Brno: J. Kříž, 1931.

²² KÁDNEROVÁ, Božena. *Dětské útluky: příručka pro pracovnice dětských útluků*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.

²³ STEJSKALOVÁ, Marie. *Marie Stejskalová, starostka útulny ženské v Brně – vlastní životopis*. Brno: Útulna ženská, 1929.

²⁴ KŘIČKOVÁ, Pavla. *Život a dílo Marie Stejskalové, starostky Útulny ženské v Brně*. Brno: Česká zemská péče o mládež, 1929.

²⁵ BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Marie Stejskalová*. Brno, 1958.

Tůma,²⁶ Jaroslav Kallab,²⁷ Milan Šilha²⁸ a Marie Trnková.²⁹ Od Antonína Tůmy jsou k dané problematice použity hned dvě publikace. První knihou je *K nové úpravě sociální péče o mládež* z roku 1920 a je rozdělena na dvě části. První část je věnována veřejnoprávní péči a druhá část se zabývá dobrovolné sociální péči o mládež. Autor se snažil ve své knize nastínit základní směrnice, podle nichž by se řídila budoucí úprava sociální péče o mládež. Druhá kniha pod názvem *Právní základy sociální péče o mládež v republice československé* z roku 1925 je rozdělena do několika kapitol, v nichž se věnuje například pojmu sociální péče, veřejné sociální péči, domovské příslušnosti, veřejné chudinské péči a sociálnímu pojištění matek a dětí. V práci jsou však využity jen některé kapitoly. Kniha Marie Trnkové poskytla důležité informace ohledně dětských domovů, ozdravoven, sirotků, opuštěných, ohrožených dětí a služek.

---

²⁶ TŮMA, Antonín. *K nové úpravě sociální péče o mládež*. Praha: Sociální revue, 1920; TENTÝŽ. *Právní základy sociální péče o mládež v republice československé*. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925.

²⁷ KALLAB, Jaroslav. *Historický vývoj sociální péče o mládež: předneseno 26. srpna 1922 v Brně v cyklu přednášek O dítěti, ochrany a péče potřebném, pořádané při výstavě sociální péče o mládež ve dnech 26. srpna – 9. září 1922 v Uměleckém průmyslovém muzeu*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1923.

²⁸ ŠILHA, Milan. *Ve službě sociální péče o mládež*. Brno: Ústřední spolek učitelů na Moravě a ve Slezsku, 1920; TENTÝŽ. *Krise v sociální péči o mládež na Moravě a její příčiny: polemické články a úvahy*. Brno: M. Šilha, 1927.

²⁹ TRNKOVÁ, Marie. *Kapitoly ze sociální péče o mládež*. Praha: Nákladem Organizace sociálních pracovníc, 1932.

1 Sociální zákonodárství platné na Moravě

Během 19. a 20. století vzniklo mnoho zákonů a nařízení týkajících se péče o děti a mládež. Právní základ sociální péče v habsburské monarchii tvořil zejména všeobecný občanský zákoník, který byl sepsán v roce 1811. V tomto zákonu se dvě kapitoly zabývají dětmi. Jedna kapitola se věnuje právům rodičů a dětí a druhá kapitola se zabývá poručenstvím a opatrovnictvím dětí. V roce 1914 byla provedena první dílčí novela, která upravovala péči o nezletilce v otcovské moci, péči o děti při rozvodu nebo rozloučení a postavení nemanželských dětí. Také upravila paragrafy týkající se poručenství. Soudy jako poručenské a opatrovnické úřady měly povinnost dohlížet na to, aby rodiče vůči svým dětem plnili své povinnosti. Domovským zákonem, který vešel v platnost v roce 1863, byl položen základ veřejné správy ve prospěch sociálně potřebných osob a institucionalizované sociálně – právní ochrany dětí na našem území. Děti, které byly bez rodiny, měly být v péči domovské obce, které měly vypomáhat okresy a země. Spolupracovat s nimi měla také soukromá dobročinná zařízení, jichž ale nebylo na konci 19. století mnoho.³⁰ Co se týče chudinské péče, byla Morava jedinou z hospodářsky a kulturně vyspělých zemí, v níž chudinství nebylo upraveno zemským zákonem.³¹ Již v roce 1902 vyšel na Moravě zákon, který stanovil, co s peněžními přebytky hromadných sirotčích pokladen. Peníze měly být použity na sirotky, chudé děti a na výstavbu a udržování ústavů, jako byly sirotčince nebo polepšovny.³² V polovině 20. století došlo ohledně ústavů k zásadní změně. Do této doby byly léčebné a ošetrovací ústavy zřizovány především soukromými spolky, lidmi nebo institucemi. Ale v roce 1948 vešel v platnost nový zákon o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče, kterým přešly léčebné a ošetrovací ústavy do vlastnictví státu.³³

1.1 Péče o děti v občanském zákoníku z roku 1811

Dne 1. června 1811 byl vyhlášen rakouský všeobecný občanský zákoník, který vešel v platnost dne 1. ledna 1812. Platil pro všechny rakouské země vyjma uherské země, kde

---

³⁰ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Paseka, 2006, s. 303 – 304. ISBN 80-7185-647-9.

³¹ JANÁK, Jan. *Dějiny Moravy 3. Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999, s. 292. ISBN 80-85048-89-2.

³² Zákon ze dne 29. ledna 1902, č. 62 ř. z. Čerpáno z: *Zákony a Nařízení zemská pro markrabství Moravské*. Ročník 1902, Brno, 1902.

³³ Zákon ze dne 19. července 1948, č. 185 Sb. o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče. Čerpáno z: *Zákony pro lidi*. Předpis č. 185/1948 Sb. [cit. 2013-05-17]. URL <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-185>.

platilo právo uherské. Koncepce tohoto zákona vycházela z římskoprávních základů, přirozenoprávní teorie a hlásil se ke společenské rovnosti a svobodám občanů. Tento zákoník obsahoval celkem 1502 paragrafů a byl uspořádán do tří oddílů.³⁴

Čtvrtá kapitola prvního dílu zákona obsahuje celkem 97 paragrafů a zabývá se poručenstvím a opatrovnictvím. Tento zákon bral v ochranu osoby, které nebyly schopny se samy o sebe postarat a spravovat svůj majetek. Jednalo se především o nezletilé děti, které neměly rodiče, nebo měly rodiče, kteří nebyli schopni se o děti postarat. Takovýmto dětem měl být přidělen poručník nebo opatrovník. Poručník vykonával práva a povinnosti namísto rodičů, protože rodiče nebyli nositeli rodičovské zodpovědnosti. Povinností poručníka bylo nejen pečovat o svěřené dítě, ale také spravovat jeho majetek do zletilosti dítěte. Pokud chtěli příbuzní nebo známí pořídit pro dítě poručníka, museli to oznámit soudu. Jestliže tak neučinili, hrozila jim pokuta. Po oznámení bylo povinností soudu poručníka obstarat. O dítě se mohl starat jen zletilý, duševně i fyzicky zdravý a řádný člověk, který by sirotka slušně vychoval. Dítě nemohlo být svěřeno ženám, řeholníkům a cizincům. Nemohlo být dáno ani do péče duchovním, vojákům, veřejným úředníkům, lidem, kteří byli starší 60 let nebo těm, kteří vychovávali svých pět dětí nebo měli v péči již jedno až tři děti. Mělo-li dítě otce, který se ale o dítě nemohl starat, měl možnost rozhodnout o poručníkovi sám. Když otec vyslovil nesouhlas k určitému žadateli o poručenství, vybral soud jiného. Naopak když nějakého vhodného doporučil, vybral soud jeho. Jestliže otec žádného nevybral nebo jmenoval-li poručníka nevhodného, bylo dítě svěřeno dědovi z otcovy strany, matce, babičce z otcovy strany nebo nakonec jinému příbuznému, který byl mužského pohlaví. Nemělo-li dítě žádného příbuzného, musel soud poručníka určit sám. Každý poručník poté obdržel věřící list. Poručník kromě dědy, matky a babičky musel slíbit, že svěřené dítě povede k poctivosti a cti a že ho řádně vychová. Důležité věci týkající se výchovy musel nejprve projednat se soudem. Jestliže by se stala poručnicí matka nebo babička, byl by jim dán spoluporučník, který taktéž slíbil, že povede dítě k poctivosti a cti.³⁵

Nezletilé dítě mělo právo stěžovat si příbuzným nebo poručenskému soudu na nedostatečnou péči a výchovu ze strany poručníka. Toto právo měli i příbuzní dítěte a každý, kdo se o špatné výchově dozvěděl. Veškeré náklady na péči a výživu dítěte vyměřoval poručenský soud, který hleděl na vůli otce, na jmění dítěte a jeho stav. Nestačily-li příjmy na výlohy spojené s výchovou, mohlo se sáhnout na jmění sirotka. Mohlo se ale stát, že opuštěné

---

³⁴ SCHELLEOVÁ, Ilona – SCHELLE, Karel. *Civilní kodexy: 1811 – 1950 – 1964*. Brno: Doplněk, 1993, s. 20. ISBN 80-210-0597-1.

³⁵ Obecný zákoník občanský císařství Rakouského. Vídeň, 1862, s. 114 – 122, §§ 187 – 193, 195 – 196, 198, 205 – 206.

dítě nemělo žádný majetek. V tomto případě soud kontaktoval nejbližší příbuzné dítěte a snažil se je přimět, aby dítě vyživovali, i když to nebyla jejich povinnost.³⁶

V zákoně jsou uvedeny tři důvody, kdy končilo poručenství nad dítětem. Prvním důvodem byla smrt nezletilého dítěte, druhým důvodem bylo navrácení dítěte jeho otci, který již byl schopen se o dítě postarat, a třetím důvodem byla zletilost dítěte. I když bylo dítě zletilé, bylo možné poručenství z důvodu mentálního postižení nebo hýřivosti dítěte na dobu neurčitou prodloužit. Po dosažení dvacátého roku dítěte mohl soud prominout následné čtyři roky a prohlásit dítě za zletilé. Mohlo se tak stát jen se souhlasem poručníka, nebo nejbližšího příbuzného.³⁷

Těm, kteří se nemohli starat o svůj majetek a hájit svá práva, měl soud opatřit opatrovníka, pokud neměli otce ani poručníka, který by se o ně staral. Jeho povinností bylo vykonávat pouze některá práva a povinnosti za rodiče. Opatrovník měl být přidělen dětem, které byly nezletilé, měly movitý majetek v cizí zemi a jejich otec nebo poručník je nemohl zastupovat, dále dětem s nějakým postižením (hluchoněmým), šíleným, blbým nebo hýřivým dětem a trestancům. Opatrovník mohl být přidělen ještě nenarozenému dítěti.³⁸

Opatrovník byl přidělen i v případě sporu mezi dvěma a více nezletilými dětmi, které měly společného poručníka. Opatrovnictví končilo v době, kdy se děti staly zletilými, kdy lékaři na základě vyšetření došli k závěru, že šílené nebo blbé děti se uzdravily a hýřivé děti se napravily.³⁹

Jelikož všeobecný občanský zákoník neobsahoval žádné předpisy týkající se matek a jejich role v péči o sirotky a mládež, bylo na to pamatováno v navrhovaných změnách obecného občanského zákoníku a v připravovaných zákonech o trestání mladistvých a ochranné výchově.⁴⁰

1.2 Domovský zákon

V roce 1863 byl vydán domovský zákon, který stanovil, že povinností domovské obce je pečovat o své příslušníky v nouzi. Každý občan měl mít ve své obci domovské právo, jímž se rozuměl soubor předpisů, které rozhodovaly o domovské příslušnosti jedince.

---

³⁶ Tamtéž, s. 122 – 123, §§ 217, 219 – 221.

³⁷ Tamtéž, s. 137 – 138, §§ 249 – 252.

³⁸ Tamtéž, s. 141, §§ 269 – 270.

³⁹ Tamtéž, s. 142, 145, §§ 272, 283.

⁴⁰ VALENTA, Alois. Péče o děti osiřelé a opuštěné v Rakousku. In *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise*, 1914, ročník III, číslo 2, s. 1.

Domovské právo poskytovalo každému obyvateli obce právo na nerušený pobyt a nárok na zaopatření v chudobě. Každý státní občan měl mít ve své obci domovské právo, které mu však příslušelo pouze v jedné obci. Vztahovalo se na celý obvod územní obce. Pokud se tedy jedna obec spojila s druhou v jednu obec nebo se jedna obec rozšířila připojením části jiné obce, rozšířilo se domovské právo, které dosud náleželo jen jedné části takto zvětšené obce, na celý obvod. Když se jedna obec rozdělila do dvou či více obcí nebo se připojila část k jiné obci, byli příslušníci této obce přiděleni jako domovsky příslušní k oné obci, která byla vlastníkem toho území, ve kterém v době oddělení, popř. připojení, bydleli.⁴¹

Všichni obyvatelé obce měli svůj domovský list, který potvrzoval, že osoba, které byl udělen, má domovské právo. Domovské listy se vyhotovovaly na základě formuláře, který byl připraven podle zákona. Na každém listě byla vytlačena pečeť obce a za vyhotovení nesměl být brán od obce poplatek. Udělení domovského listu nesmělo být odepřeno žádnému člověku s domovským právem. V případě zjištění, že majitel domovského listu měl v době jeho vystavení domovské právo v jiné obci, byl domovský list neplatný.⁴²

Každý občan mohl domovské právo nabýt hned čtyřmi způsoby. První možností nabytí domovského práva bylo narození. Manželské děti získaly domovské právo v té obci, ve které měl v době jejich narození domovské právo jejich otec. V případě, že otec zemřel dříve, než se děti narodily, získaly domovské právo tam, kde měl otec domovské právo v době úmrtí. Nemanželské děti měly domovské právo v té obci, kde měla domovské právo jejich matka v době porodu. Děti prohlášené za manželské, pokud nebyly zletilé, měly domovské právo v obci, ve které vlastnil domovské právo jejich otec v době konaného prohlášení. Dítěti, které bylo adoptováno, nebo mu byl svěřen opatrovník, se domovské právo nezakládalo. Druhou variantou nabytí domovského práva byl sňatek. Ženy nabývaly sňatkem domovské právo v té obci, ve které měl domovské právo jejich manžel. Třetí možností jak získat domovské právo bylo přijetí do domovského svazu. O nabytí domovského práva tímto způsobem rozhodovala pouze obec. Čtvrtou a zároveň poslední možností získání domovského práva bylo nabytí veřejného úřadu. K zavedení poplatku pro přímé přijetí do domovského sdružení, jakož i ke zvýšení už stávajícího poplatku, bylo potřeba zemského zákona. Poplatek měl plynout do obecní pokladny.⁴³

Natrvalo ustanovený dvorský, státní a zemský úředník, duchovní a obecní učitelé nabývali domovské právo s nástupem do svého úřadu v obci, ve které jim byl přidělen stálý

---

⁴¹ Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Österreich. Gesetz vom 3. December 1863, betreffend die Regelung der Heimatverhältnisse. Wien, 1863, s. 368 – 369, §§ 1 – 4.

⁴² Tamtéž, s. 373, §§ 32 – 35.

⁴³ Tamtéž, s. 369 – 370, §§ 5 – 9.

úřad. Při změnách v domovském právu následovala manželka, pokud nebyla rozvedená, svého manžela. Také jako vdova si ponechala domovské právo v té obci, ve které měl její manžel domovské právo v době jeho úmrtí. Ženy, které byly soudně rozvedeny, si ponechaly domovské právo, které měly v době rozvodu nebo rozluky. Pokud bylo manželství prohlášeno za neplatné, bylo ženě vráceno domovské právo té obce, do které příslušela před uzavřením manželství. Při změnách v domovském právu rodičů následovaly manželské děti otce a nemanželské děti matku, pokud nebyly zletilé. Zletilým dětem zůstalo domovské právo v té obci, ve které měly domovské právo při nabytí svéprávnosti. Smrt ženatého otce a neprovdané matky neměnila nic na domovských právech dětí.⁴⁴

Ten, kdo ztratil státní občanství, pozbyl tím i své domovské právo. Domovské právo v obci mohlo zaniknout nabytím domovského práva v jiné obci. Když se chtěl někdo zřeknout svého domovského práva, musel nejprve získat domovské právo jinde, aby mohlo být zřeknutí platné.⁴⁵

Bezdomovci a osoby, jejichž domovské právo nebylo prokazatelné, byli přiděleni obci, do které byli přiděleni jako domovsky příslušní do té doby, než bylo zjištěno jim přidělené domovské právo nebo dokud nezískali domovské právo někde jinde. Bezdomovci bývali přidělováni obci, ve které se nacházeli v době svého nástupu do vojska, obci, ve které pobývali v době projednávání domovského práva a té obci, ve které se narodili nebo byli v opatrovnictví. Manželka bezdomovce příslušela do obce, do které příslušel její manžel, protože se předpokládalo, že s ním bude žít. Nezletilé děti bezdomovců byly přiděleny obci, které byl přidělen jejich otec. Nemanželské nebo i manželské děti, jejichž otec zemřel, získaly domovské právo v obci, kde měla domovské právo jejich matka. Stalo se tak jen za předpokladu, že děti s otcem a matkou žily společně.⁴⁶

V organizaci a povinnostech dobročinných ústavů a nadací se tímto zákonem nic neměnilo. Pokud by se stalo, že by péče o chudé v obci přesahovala finance ústavů a nadací, úkolem obce by bylo podpořit v případě zchudnutí obyvatele své obce. Povinností obce bylo chudým lidem poskytnout jen nutnou obživu a léčení v případě nemoci. K zaopatření chudých ze strany obce docházelo jen tehdy, nemohl-li si chudý obstarat stravu vlastními silami. Obec nesměla přespolním chudým odmítnout nutnou podporu. Náhradu mohla poté vyžadovat od domovské obce podporovaného. Podobnou pomoc měly poskytnout také přespolním chudým,

---

⁴⁴ Tamtéž, s. 370, §§ 10 – 13.

⁴⁵ Tamtéž, s. 370 – 371, §§ 15, 17.

⁴⁶ Tamtéž, s. 371, §§ 18 – 21.

kteří v obci onemocněli. Pomoc jim měla být poskytnuta do doby úplného uzdravení. Veškeré náklady platila opět domovská obec nemocného.⁴⁷

Veškeré postupy a rozhodování v záležitostech týkajících se domovského práva příslušely do kompetence politických úřadů. Jestliže byly v těchto záležitostech zahrnuty otázky civilního práva, jako například o manželství nebo nemanželských dětech, příslušelo rozhodnutí o těchto otázkách soudu. Pokud obec odmítla udělení domovského listu, mohla se postižená osoba obrátit na politický oblastní úřad, který měl obec přimět k vystavení domovského práva, pokud bylo domovské právo stěžovatele v obci zjištěno. Žádná obec se nesměla vůči osobám, jejichž domov byl neznámý, chovat tak, že je odsunula do jiné obce. Chudí lidé si nemohli činit nároky na zaopatření vůči obci právní cestou. Podobné nároky na obec, ve které měl chudý domovské právo, byly stanoveny v obecní vyhlášce.⁴⁸

S platností tohoto zákona ztrácely platnost všechny dřívější zákony, které se se zákonem neshodovaly. Domovská práva se podle ustanovení tohoto zákona dnem nabytí ztrácela. Výkonem tohoto zákona byl pověřen státní ministr.⁴⁹

Tento říšský zákon, který nabyl platnost dne 24. ledna 1864, znamenal zásadní obrat v dosavadním zákonodárství o domovském právu. Osnovu zákona projednávala v roce 1863 nejdříve panská sněmovna, kde ji silně zkritizoval hrabě Lev Thun, který protestoval proti spojení domovského práva s chudinskou péčí, pro kterou žádal vlastní zákon. Osnova zákona nebyla projednávána jen jednou. Další schůze o osnově zákona probíhala v říjnu téhož roku. Na této schůzi nebyli přítomni čeští poslanci, což způsobilo, že proti osnově vystoupil jen Moritz von Kaiserfeld ze Štýrského Hradce. Zákon byl na této schůzi přijat.⁵⁰ Domovský zákon byl důsledkem toho, že němečtí liberálové se dostali v Rakousku roku 1861 k moci.⁵¹

Ke zrušení domovského zákona došlo krátce po únoru v roce 1948 na základě zákona z 30. června 1948, č. 174 Sb., o zrušení domovského práva, který vešel v platnost dne 1. ledna 1949.⁵²

---

⁴⁷ Tamtéž, s. 372 – 373, §§ 22, 24, 26, 28 – 30.

⁴⁸ Tamtéž, s. 373 – 375, §§ 36 – 37, 42 – 44.

⁴⁹ Tamtéž, s. 375 – 376, §§ 49 – 50.

⁵⁰ JANÁK, Jan. *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR*. Praha: Univerzita Karlova, 1975, s. 149 – 150.

⁵¹ Tamtéž, s. 151 – 152.

⁵² JANÁK, Jan. *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 450. ISBN 978-80-86488-03-5.

1.3 Zákon daný dne 29. ledna 1902 č. 29 z. z.

Opuštěné, osiřelé nebo chudé děti, které nemohly být dány z důvodu navýšení kapacity do sirotčinců nebo jiných ústavů, byly odevzdávány do péče domovských obcí, kde jim příslušelo domovské právo. Řada obcí ale neplnila veškeré povinnosti tak, jak měla. Důvodem byl nedostatek financí, a proto byly zřízeny Zemské sirotčí fondy, které měly zlepšit péči o děti a usnadnit tak práci obcím. Tyto Zemské sirotčí fondy vznikaly z přebytků společných sirotčích pokladen a bylo tak stanoveno zákonem ze dne 3. června 1901, č. 62 ř. z.⁵³

O necelý rok později, dne 29. ledna 1902 vznikl zákon, který byl platný pro Markrabství moravské a týkal se způsobu, jak mělo být vynaloženo s penězi správních přebytků hromadných sirotčích pokladen na Moravě, které byly na základě zákona ze dne 3. června 1901, č. 62 ř. z.⁵⁴ dány Markrabství moravskému.⁵⁵

Částky, které zbyly sirotčím pokladnám, měly být na základě zákona z 3. června 1901, č. 62 ř. z. odevzdány Markrabství moravskému a dány na výchovu chudých sirotků, dětí, které byly buď chudé a neměly rodiče, nebo sirotci, jejichž otec zemřel a matka nebyla schopna o děti pečovat, živit je a vychovávat. Peníze měly být dány i na výchovu opuštěných dětí, neboli těch, jejichž rodiče i domov byly neznámy a neměl se o ně kdo starat, a také na výchovu nalezců, o které se taktéž neměl kdo postarat. Mezi opuštěné děti patřily i nemajetné děti, jejichž otec (živitel) odešel nebo byl kvůli duševní nemoci umístěn v některém ústavu nebo chudobinci a matka o ně nemohla pečovat. Opuštěnými dětmi se staly i takové děti, jejichž rodiče je špatně vychovávali a byli tak zbaveni odpovědnosti a dítě jim bylo odebráno. Byli-li rodiče těchto dětí schopni pracovat nebo byli zámožní, museli platit veškeré nebo alespoň částečné výdaje za pobyt v některém z ústavu.⁵⁶

Alespoň čtvrtina těchto obnosů byla použita pro tyto děti. Především se bral ohled na děti rodičů, kteří nastoupili na vojnu a zahynuli, nebo rodičů, kteří přišli o život ve veřejné bezpečnostní službě.⁵⁷

Částky správních přebytků ze sirotčích pokladen mohly být také použity na zřízení nebo udržování ústavů pro opatrování a výchovu osiřelých a opuštěných dětí a také pro ochranovny a polepšovny. Část těchto přebytků mohla být použita i jako náhrada za ošetření

---

⁵³ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012, s. 222. ISBN 978-80-7395-486-4.

⁵⁴ *Zákon ze dne 3. června 1901, č. 62 ř. z. o upotřebení části správních přebytků hromadných sirotčích pokladen*.

⁵⁵ *Zákony a Nařízení zemská pro markrabství Moravské*. Ročník 1902, Brno, 1902, s. 62,

⁵⁶ Tamtéž, s. 62, §§ 3 – 4.

⁵⁷ Tamtéž, s. 61, § 1.

dítěte, které bylo umístěno v ústavu, a Markrabství moravské tento ústav nevydržovalo.⁵⁸ Péče o veškeré záležitosti týkající se řízení ústavů a opatrování dětí, které jsou v tomto zákoně zmíněny, příslušela moravskému zemskému výboru.⁵⁹

1.4 Povinné sociální pojištění

V 80. letech 19. století bylo v Rakousku – Uhersku zavedeno povinné sociální pojištění. Jelikož byl v té době předsedou vlády hrabě Taaffe, bývají tyto zákony označovány jako Taaffeho reforma. Dne 28. prosince 1887 byl schválen zákon č. 1 ř. z. o úrazovém pojištění dělníků, který vešel v platnost dne 1. ledna 1888 a dne 30. března 1888 vyšel zákon č. 33 ř. z. o nemocenském pojištění, který nabyl účinnost dne 1. srpna 1889.⁶⁰

Předmětem pojištění dělníků pro případ úrazu byla náhrada škody způsobená poraněním nebo úmrtím pojištěného. Pojištění se vztahovalo na továrny a hutě, loděnice a skladiště, lomy a stavebnictví. Pojištění se nevztahovalo na dělníky, kteří nebyli zaměstnání v nějakém živnostenském podniku, ale pouze vykonávali opravné práce na stavbách a v zemědělství.⁶¹

Došlo-li k tělesnému poranění, měl zraněný nárok na náhradu škody pět týdnů od zranění po celou dobu neschopnosti. K vypočtení peněžní náhrady se musel nejprve zjistit plat zraněného, který za poslední rok v podniku dostával. Poraněný neměl nárok na náhradu škody, pokud si zranění úmyslně sám způsobil. Následovala-li po úrazu smrt, byla vyplácena vdově 20% renta až do její smrti nebo opětovného provdání. Vdovec, který nebyl schopen vydělávat, měl právo také na 20% renty a každé manželské dítě mělo právo až do dosažení patnácti let na 15% renty. Přišlo-li dítě i o druhého rodiče, dostávalo rentu ve výši 20%. Nemanželské dítě dostávalo rentu ve výši 10%. Uzavřela-li poraněná osoba sňatek až po úrazu, neměla vdova ani vdovec včetně dětí nárok na rentu.⁶²

Pojištění se provádělo v pojišťovacích ústavech, které bývaly pro tento účel zřizovány většinou v hlavním městě každé země a podléhaly státnímu dozoru. Povinností každého pojišťovacího ústavu bylo podávat ministerstvu vnitra za každý kalendářní rok statistiku úrazů, zprávu o svém ústavu a stav a uložení svých fondů.⁶³

---

⁵⁸ Tamtéž, s. 62 – 63, § 5.

⁵⁹ Tamtéž, s. 63, § 6.

⁶⁰ TRÖSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 29. ISBN 978-80-7400-322-6.

⁶¹ *Zákon daný dne 28. prosince 1887 o pojištění dělníků pro případ úrazu*. Praha, 1888, s. 3 – 4, 6, §1.

⁶² Tamtéž, s. 6 – 8, §§ 6 – 7.

⁶³ Tamtéž, s. 9 – 10, 35, §§ 9, 60.

Další pojištění určené pro dělníky bylo pojištění v případě nemoci, které bylo dané zákonem ze dne 30. března 1888 č. 33 a platilo stejně jako v předchozím zákoně pro dělníky pracující v továrnách, hutích, loděnicích, skladištích, lomech a podnicích orientujících se na stavební práce. Za dělníky byli také považováni učňové a praktikanti, kteří pro ještě nedokončené vzdělání nedostávali žádný plat nebo dostávali jen minimální. Zákon se nevztahoval na dělníky pracující na moři.⁶⁴

Pojištění v případě nemoci dělníků a úředníků pracujících v zemědělství nebo v lesním hospodářství mělo být upraveno na základě zemských zákonů. Pokud se úprava neprovedla, nemohli být dělníci pojištěni a v případě poranění nebo nemoci bylo povinností zaměstnavatele se v době nemoci o zraněného postarat a veškeré náklady za ošetřování uhradit.⁶⁵

Nemocnému mělo být poskytnuto lékařské ošetření, pomoc při porodu, potřebné léky a jiné terapeutické prostředky. Pokud byl dělník nemocný déle než tři týdny a nemohl si vydělávat, měl právo ode dne onemocnění na nemocenský příspěvek ve výši 60% svého denního výdělku. Podpora v nemoci se měla poskytovat po celou dobu onemocnění. Ženy v době šestinedělí měly být podporovány nejméně čtyři týdny po porodu. V případě úmrtí pojištěného byly příbuzným poskytnuty peníze na pohřební náklady ve výši nejméně dvacetinásobného obnosu denního platu. Místo bezplatného lékařského ošetřování, léků nebo lékařské podpory mohlo být poskytnuto bezplatné léčení a ošetřování v nemocnici na náklady nemocenské pokladny.⁶⁶

Pojištění se provádělo na základě několika nemocenských pokladen (okresní, závodní, stavební, společenské, bratrské a nemocenské). Okresní nemocenské pokladny měly být zřízeny v každém sídle okresního soudu a podléhaly státnímu dohledu. Členem okresní pokladny se osoba stala dnem nástupu do zaměstnání. Z okresní pokladny mohla osoba vystoupit jen tehdy, prokázala-li se, že je pojištěna u jiné nemocenské pokladny.⁶⁷ Podnikatel, který v jednom nebo ve více podnicích zaměstnával více jak sto osob, měl právo zřídit si závodní nemocenskou pokladnu.⁶⁸ Zemský politický úřad mohl nařídít, aby pro dělníky, kteří pracovali na stavbě železnic, průplavů, hrází aj., byly zřízeny stavební nemocenské pokladny.⁶⁹

---

⁶⁴ *Zákon daný dne 30. března 1888 o pojištění dělníků pro případ nemoci.* Praha, 1888, s. 1 – 2, § 1.

⁶⁵ Tamtéž, s. 2, § 3.

⁶⁶ Tamtéž, s. 3 - 4, §§ 6, 8.

⁶⁷ Tamtéž, s. 6 – 7, 11, §§ 11 - 13, 19.

⁶⁸ Tamtéž, s. 22, § 42.

⁶⁹ Tamtéž, s. 29, § 54.

V roce 1889 byl do třetice na základě obecného horního zákona č. 127/1889 ř. z. přijat zákon o bratrských pokladnách. Tento zákon spolu se zákony o povinném sociálním pojištění dělníků zavedl povinné veřejnoprávní pojištění. Pojistné platili jak pojištěnci, tak i zaměstnavatelé.⁷⁰ Povinné sociální pojištění zavedené na konci 80. let 19. století navázalo na spolky, fondy a dělnické pokladny, které pracovaly na principu dobrovolné vzájemnosti a zabezpečovaly své členy pojištěním proti neobvyklým událostem. Postupem času, především v době industrializace, bylo potřeba zabezpečovat osoby i při obvyklých událostech, jako byla nemoc a úraz.⁷¹

---

⁷⁰ TRÖSTER, P. *Právo sociálního zabezpečení*, s. 30.

⁷¹ Tamtéž.

2 Péče o děti a mládež v Brně od druhé poloviny 19. století do první republiky

Sociální péče je pojem, kterým se na konci 19. století a na počátku 20. století označovala systematická péče státu a obce o sociálně slabší občany. Sociální péče poskytovala a stále poskytuje pomoc, podporu a ochranu všem, kteří ji potřebovali a byli tak odkázáni na cizí pomoc. Dělí se na péči soukromou a veřejnou. Veřejná péče je vykonávána obecnými, zemskými a státními orgány. Péče dobrovolná je významným doplňkem veřejné péče a je realizována soukromými institucemi. Sociální pomoc potřebovali nejen opuštěné, osiřelé nebo týrané děti, ale také chudí, staří, nemocní a práce neschopní lidé. Patřili mezi ně lidé, kteří byli bez dostatečných prostředků k živobytí nebo jich měli tak málo, že jim stále hrozila chudoba nebo i bída. Velkou roli v tom hrály hospodářské a sociální poměry, které se vyvinuly během 19. století. S hospodářskými poměry souvisí úzce i poměry zdravotní. Především lidé, kteří pracovali v průmyslu, byli nejvíce ohroženi na zdraví a také děti, které vyrůstaly ve špatných a zdraví škodlivých podmínkách.⁷²

Chudých, mrzáků, nemocných, opuštěných a osiřelých dětí se odedávna ujímala společnost a tím se na základě jednotlivců a spolků vyvíjela rozsáhlá charitativní péče.⁷³ Byly to především opuštěné a osiřelé děti a nezletilá mládež, kteří potřebovali sociální pomoc, neboť právě oni se o sebe z důvodu nezletilosti nemohli postarat. Proto byly pro tyto děti zřizovány jesle, opatrovny, dětské útulky, sirotčince, a také ochrannovny pro problémovou mládež. Pro dívky jako budoucí matky, manželky a hospodyně byly určeny hospodyňské školy a nejrůznější kurzy jako například zdravotnické kurzy mateřské, vychovatelské kurzy nebo kurzy pro hospodyně.

Existovalo a stále existuje několik oborů sociální péče. Komu ale příslušela a kdo vykonával jednotlivé obory sociální péče? Péče o chudé příslušela jednotlivým obcím, okresům a zemím, péče o nemocné měly na starost okresy, obce, země, spolky a soukromé osoby. Péče o matky a jejich děti byla v rukou spolků. Péče o mentálně postižené děti byla podobná jako péče o matky a jejich děti. Mnohým oborům sociální péče byla poskytována pomoc soukromou charitativní péčí. Soukromá péče nahrazovala nedostatečnou veřejnou pomoc.⁷⁴

---

⁷² TRNKOVÁ, Marie. *Kapitoly ze sociální péče o mládež*. Praha: Nákladem Organizace sociálních pracovníků, 1932, s. 8; TRÖSTER, P. *Právo sociálního zabezpečení*, s. 2.

⁷³ TRÖSTER, P. *Právo sociálního zabezpečení*, s. 8.

⁷⁴ PROCHÁZKA, František. *Sociální lékařství*. Díl. I. Praha: Mladá generace lékařů při Ústřední jednotě čs. lékařů, 1925, s. 20.

Právní základ sociální péče v habsburské monarchii představoval především všeobecný občanský zákoník vydaný v roce 1811 s platností od roku 1812. Dalším, velmi důležitým zákonem obsahujícím paragrafy o sociální a chudinské péči, byl domovský zákon z roku 1863 a jeho novela z roku 1896. Podle těchto zákonů bylo povinností obcí starat se o výživu a výchovu chudých, osiřelých, opuštěných a zanedbaných dětí. Mezi povinnosti obcí patřilo i zřizování ústavů pro děti a potřebné.⁷⁵

Na počátku 20. století byly zřizovány Zemské sirotčí fondy, které vznikly na základě zákona č. 62 ze dne 3. června 1901 ř. z. Zemské sirotčí fondy byly vytvořeny ze správních přebytků společných sirotčích pokladen. Roční částky z přebytků byly přiděleny Čechám, Moravě, Slezsku, Dolním a Horním Rakousím, Solnohradsku a Haliči a měly je použít na zaopatření a výchovu chudých sirotků a opuštěných dětí až do jejich zletilosti. Především měl být brán zřetel na sirotky vojáků, kteří zemřeli ve válce.⁷⁶ Na Moravě byl na základě těchto přebytků za rok 1901 až 1910 zřízen Zemský sirotčí fond,⁷⁷ který byl využíván ke stavbě zemských sirotčinců a jiných humanitních ústavů, k výchově chudých sirotků a opuštěných dětí v rodinách pěstounů. V roce 1902, tedy v době, kdy vznikl Zemský sirotčí fond, bylo na Moravě 26 sirotčinců pro 279 českých a 786 německých dětí. Zemský výbor na Moravě plánoval založit 9 nových zemských sirotčinců, každý pro 60 dětí ve věku od 3 do 14 let. V roce 1903 se sněm usnesl na postavení 3 nových zemských sirotčinců, a to 2 českých v Rajhradě a ve Vsetíně a 1 německého v Moravském Krumlově.⁷⁸ Stejně jako v Království českém, tak také na Moravě spočívalo těžiště činnosti Zemského sirotčího fondu v podporování výchovy dětí v rodinách. Rodinná výchova byla jednak levnější a co se týče přípravy na budoucí život, účelnější. Zemský výbor trval na tom, že základem činnosti Zemského sirotčího fondu měla být výchova sirotků a opuštěných dětí v rodinách a že do ústavů měly být dávány jen výjimečně. V ústavech měly být vychovávány především děti nemocné, mentálně postižené, hluchoněmé nebo slepé.⁷⁹

Již ve druhé polovině 19. století se začínaly organizovat kongresy, které se zabývaly filantropickými otázkami. První rakouský sjezd zabývající se způsoby ochrany dětí se konal ve Vídni ve dnech 18. až 20. března 1907.⁸⁰ Díky tomuto kongresu vznikala řada nových spolků pečujících o mládež, která vyžadovala zvláštní opatření. Jednalo se o děti chudé,

---

⁷⁵ TŮMA, Antonín. *K nové úpravě sociální péče o mládež*. Praha: Sociální revue, 1920, s. 3 – 4.

⁷⁶ VALENTA, A. Péče o děti osiřelé a opuštěné, In *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise*, s. 1; TŮMA, A. *K nové úpravě sociální péče*, s. 4.

⁷⁷ Na základě zákona ze dne 29. října 1902 č. 78 z. z.

⁷⁸ ADÁMEK, Karel. *Zemské sirotčí fondy*. Chrudim: K. Adámek, 1906, s. 30.

⁷⁹ Tamtéž, s. 35 – 36.

⁸⁰ HALÍŘOVÁ, M. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 226 – 227.

osiřelé, o děti s nedostatečnou rodičovskou péčí a o děti tělesně nebo duševně nemocné. Ale s právními kroky ke zlepšení poměrů na Moravě se můžeme setkat již dříve, když se na podnět zemského moravského výboru začaly na Moravě vytvářet po roce 1904 zvláštní pomocné orgány, tzv. okresní komise, jež měly úřední charakter a byly složeny ze zástupců úřadů a různých dobrovolných institucí, které se zabývaly různými formami péče o mládež. Okresní komise se po vídeňském kongresu v roce 1909 měnily ve spolky, tzv. okresní péče o mládež. Okresní péče o mládež byly podřízeny zemskému ústředí, jímž se na Moravě stala Česká zemská komise pro ochranu dítěte a péči o mládež Markrabství moravského se sídlem v Brně. Okresní péče o mládež chránily nejen děti, ale také poskytovaly pomoc těhotným ženám a svobodným matkám, nemanželským, osiřelým dětem z rozvedených manželství, mladým delikventům a opuštěným dětem, které byly odkázány na cizí pomoc. Hlavní skupinou okresní péče na Moravě byly děti brněnského dělnictva. Opravdový funkční systém sociální péče o nezletilé se začal formovat až před první světovou válkou a rozvinul se po vzniku samostatné Československé republiky, kdy narůstal počet ústavů nejen pro osiřelé a opuštěné děti, ale také pro děti zdravotně postižené.⁸¹

V roce 1910 vznikl spolek Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Markrabství moravském, který byl později přejmenován na Českou zemskou péči o mládež na Moravě. Svou činnost však zahájil až o rok později. Jednalo se o ústřední organizaci veškeré dobrovolné sociálně zdravotní péče o mládež na Moravě. Jejím úkolem byla soustavná organizace veškeré péči o děti a mládež, dále rozšiřování sítě ochranných spolků ve všech českých okresech, vedení seznamů spolků a ústavů na ochranu dětí a mládeže a v neposlední řadě poskytování bezplatných informací jednotlivcům i spolkům.⁸²

Česká zemská komise v Markrabství moravském využívala ústavní výchovu jen v krajních případech, neboť výchova ve spořádané rodině byla pro dítě nejpříhodnější. Najít ale vhodnou rodinu pro výchovu dětí nebylo jednoduché. Bylo potřeba pečlivého výběru a následného dozoru nad rodinou, která měla svěšené dítě svědomitě vychovávat. Po pěstounech se vyžadovalo, aby s dětmi zacházeli jako s vlastním dítětem.⁸³ Česká zemská komise svým svěřencům poskytovala bezplatnou lékařskou péči a léky. Každé dítě musel lékař prohlédnout do jednoho měsíce po převzetí a poté alespoň jednou do roka. Veškeré

---

⁸¹ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Sociálně – právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, s. 6 - 7. ISBN 978-80-86991-27-6.

⁸² MÉZL, F. Naše úkoly. In *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise*, 1911, ročník I, číslo 1, s. 2.

⁸³ Tamtéž, s. 3.

lékařské kontroly se zapisovaly do tzv. kontrolních listů, které dostal pěstoun pro každé dítě, jež vychovával.⁸⁴

Morava se vyznačovala jednotnou a účelnou organizací péče o sirotky a opuštěné děti. Po celé Moravě postupně vznikala a rozrůstala síť sirotčích spolků, které bývaly většinou řízeny soudci. Úkolem těchto sítí bylo vzbuzovat u lidí zájem o sirotky a následná péče o ně. Centrem této organizace byla Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Markrabství moravském.⁸⁵

Na Moravě znamenal vznik české sociální péče o mládež jakousi obranu před německým tlakem, neboť městské sociální úřady, které byly ovládnuty Němci, využívaly svého postavení k nátlaku na chudé české obyvatelstvo a snažily se poněmčít české sociálně ohrožené děti. Již před první světovou válkou se v českých zemích postupně vytvářel dvoustupňový systém sociální péče o mládež a vznikaly zemské centrály péče o mládež, které byly zvláště pro české a německé obyvatelstvo. Sociální péče byla ve 20. století ve velikých městech již na vysoké úrovni. V roce 1913 vznikl v Brně sirotčí spolek, který zanedlouho otevřel útulek „U modrého lva“. Ve stejné době vznikly sirotčí spolky také v Žabovřeskách, Husovicích, Králově Poli, Židenicích a Juliánově. V roce 1919 došlo ke spojení českých sirotčích spolků, k převzetí vlády nad městem administrativním vytvořením Velkého Brna a také k připojení okolních čtvrtí s převahou českého obyvatelstva k brněnskému centru. V téže roce také připojilo české obyvatelstvo k Brnu své dříve vybudované instituce. Byl to například dívčí útulek, který byl založen v roce 1856 v Brně – Jundrově, nebo útulek katolického spolku Zdislava z Leberka, založený v roce 1912, a v neposlední řadě také sirotčinec Útulny ženské z roku 1899. Ženská útulna nechala v meziválečných letech zřídit rodinnou kolonii ve Veverské Bítýšce.⁸⁶

A jaká byla péče o děti během první světové války? Po vypuknutí války byla péče nejen o sirotky, ale také o ženy a vdovy mnohonásobně větší než před válkou. Česká zemská péče o mládež na Moravě se snažila již od počátku války spolu se sdruženými sirotčími spolky pomáhat nejen všem potřebným dětem, jak to činila doposud, ale také dětem, které přišly v bojích o svého otce nebo vychovatele a neměl je tak kdo živit a vychovávat.

Již v roce 1912 vyšel zákon č. 237 ř. z., který zavedl státní příspěvek na výživu příslušníků povoláných do vojenské služby. Za příslušníky byly považovány manželky a manželské děti, manželští předkové a sourozenci, tchán a tchýně, nemanželská matka a

---

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ VALENTA, A. Péče o děti osiřelé a opuštěné, In *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise*, s. 2.

⁸⁶ FASORA, Lukáš. Postavení největších moravských měst v systému sociální péče o mládež v letech 1921 – 1937. In *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Musejní spolek, 2003, č. 2, s. 142, 144 - 145. ISSN 0323-2581.

nemanželské děti. Nemanželské děti patřily mezi příslušníky jen tehdy, byla-li jejich výživa prokazatelně závislá na příjmech povolaného. Ale usnesením ministerstva zeměbrany ze dne 22. března 1915 bylo zemským politickým úřadům oznámeno, že nevlastní děti povolaných osob k vojenské službě měly být od 20. února téhož roku považovány za příslušníky podle zákona ze dne 26. prosince 1912 č. 237 ř. z.⁸⁷

Součet všech vyživovacích příspěvků nesměl přesahovat průměrný denní výdělek povolaného. Podpory, které příslušník dostával od státu, obce, spolku nebo soukromých osob, neměly na výši vyživovacích příspěvků žádný vliv. Příspěvky dostávali příslušníci po celou dobu, kdy povolaný nemohl vydělávat. Po úmrtí nebo pohřešování živitele měli příslušníci právo pobírat příspěvky po šest měsíců od smrti nebo pohřešování.⁸⁸

Pro válečné sirotky byl založen i Zemský moravský sirotčí fond, na nějž měli dle zákona ze dne 29. ledna 1909 č. 29 z. z. právo především sirotci po padlých vojínech nebo sirotci, jejichž otcové nebo vychovatelé nastoupili brannou povinnost. Vedle fondů a nejrůznějších nadací vznikala řada organizací, jejichž účelem byla pomoc pro válečné sirotky a vdovy. Nelze opomenout *Vdovský a sirotčí pomocný fond povšechné zbrojné moci*, který byl zřízen na počátku války. Jeho povinností byla dostatečná podpora sirotkům a vdovám po zemřelých vojínech, neboť státní vdovské dávky a výchovavací příspěvky byly tak nízké, že bez potřebné finanční pomoci by se děti a ženy ocitly v nouzi.⁸⁹ Iniciativou ministerstva války došlo ke zřízení Úřadu pro válečnou péči, jenž sbíral dary pro vojáky, pro rodiny zemřelých a jiné válečné lidumilné ústavy. Úřad měl řadu odboček v jednotlivých zemích a ze svých sbírek odváděl určitou finanční částku *Vdovskému a sirotčímu pomocnému fondu povšechné zbrojné moci*.⁹⁰

Také po roce 1918 přetrvával v Československu charitativní charakter. V oblasti sociální péče byla stále celá řada činných spolků, dobrovolných organizací, které byly buď charitativního, církevního nebo účelového charakteru, jako například Československý červený kříž, Liga proti tuberkulóze a různé ženské spolky - Vesna nebo Ženská útulna. Některé z těchto organizací začaly být podporovány státem a získaly tak poloveřejný charakter.⁹¹

---

⁸⁷ MÉZL, F. Válka světová a naše péče o dorost. In *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise*, 1915, ročník IV, číslo 2, s. 1.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž, s. 2 – 3.

⁹⁰ Tamtéž, s. 3.

⁹¹ TRÖSTER, P. *Právo sociálního zabezpečení*, s. 32.

3 Vznik a okolnosti vzniku spolku Ženská útulna

3.1 Vznik spolku Ženská útulna a jeho vývoj

S myšlenkou založit ústav na Moravě, v němž by našly domov opuštěné a osiřelé děti, osamělé dívky, studující nebo pracující dívky, ženy, které neměly rodinné zázemí nebo stařeny, které zůstaly bez veškeré opory, přišla tehdejší organizátorka ženského hnutí na Moravě Eliška Machová, která byla jednatelkou ve Vesně v Brně. Na konci 19. století přednesla návrh, že by bylo dobré zřídit vedle vzdělávacího a výrobního spolku Vesna⁹² dobročinný ústav.

O svou myšlenku se Eliška Machová podělila s delegátkami ženských spolků na druhé schůzi Moravsko – slezské ženské organizace konané dne 28. července 1899 v Tovačově. Tehdy bylo usneseno, že bude založen ústav k uctění 70. narozenin Karolíny Světlé. Nový ústav se nazýval Útulna ženská, aby bylo zřejmé, jakému účelu má sloužit a pro koho je určen. Ústav měl být otevřen v den narozenin Karolíny Světlé 24. února 1900, ale bohužel se Karolína Světlá svých 70. narozenin nedožila. Zemřela dne 7. září 1899, a proto se Eliška Machová rozhodla, že bude ústav Útulna ženská otevřen ihned k uctění její památky.⁹³

Eliška Machová zahájila sbírky na Fond Karolíny Světlé, z něhož se měly hradit veškeré potřeby nového ústavu. Poté najala byt o dvou pokojích a kuchyni na Klášterním náměstí č. 2 v Brně, kam se do jednoho ze dvou pokojů mohlo dne 12. září 1899 nastěhovat 5 sirotků. Ve druhém pokoji byla otevřena bezplatná kancelář pro zprostředkování služby.⁹⁴

V novém ústavu byla bezplatná zprostředkovatelna, informační kancelář, veřejná knihovna s čítárnou, vzdělávací denní a večerní kurzy, levný penzionát pro dívky, domácí a hospodyňské školy, školy pro dělnice, služky a chůvy. Také poskytovala vzdělání v různých průmyslových odvětvích a obchodu, aby se v případě neprovdání mohla žena sama uživit. Ústav zřídil i ženskou spořitelnu pro vzájemnou svépomoc, útulek pro mrzáky, nemocné a staré ženy, které byly práce neschopné. Nový ústav měl poskytnout pomoc chudým, opuštěným a nešťastným lidem. To byly na prvním místě děti od nejútlejšího věku, které

---

⁹² Moravský zemský archiv (dále MZA), fond Ženská útulna v Brně 1899 – 1956 (dále ŽÚ), inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 1.

⁹³ Tamtéž, s. 1 – 2.

⁹⁴ Tamtéž, s. 2.

nejvíce potřebovaly obětavou lásku a péči, a proto byl v ústavu zřízen bezpečný útulek pro nemluvňata, batolata a větší děti.⁹⁵

Tento nový ústav byl nazván Útulna ženská a první správkyňou nového ústavu byla Antonína Spáčilová, která ochotně vykonávala, na čem se dobrovolně pracující družstvo, jež vedlo Útulnu ženskou, domluvílo.⁹⁶ Ústav Útulna ženská byl domovem pro všechny věkové kategorie bez rozdílů pohlaví a příslušnosti. Nejmenšími obyvateli byla nemluvňata a batolata, pro které byly v novém ústavu zřízeny jesle. V jeslích pomáhaly dozorkyňi velké děti, které byly taktéž obyvateli Útulny ženské a pro které byl zřízen sirotčinec. Sirotci zde mohli zůstat do doby, než se vyučili řádnému řemeslu a byli tak schopni vydělávat si na vlastní živobytí. Dalšími obyvatelkami Útulny ženské byly dívky žijící v penzionátu. Byly to především venkovské dívky, které v Brně navštěvovaly české školy a v penzionátu se za malý poplatek stravovaly a bydlely. Pokud za nimi přijeli příbuzní, mohli přespát v útulenské noclehárně, která zde byla zřízena. Stravování v ústavu bylo taktéž možné, neboť tam byla zřízena stravovna nejen pro členy spolku Moravská ústřední Útulna ženská, ale také pro vojenské děti a chudé a práce neschopné ženy a stařeny. Každý den přicházely do ústavu nové dívky, ženy a stařeny prosící o pomoc, podporu, radu a střechu nad hlavou. Proto byla v Útulně ženské zřízena zprostředkovatelna míst pro chůvy, kuchařky a především pro služebné. Útulna ženská sloužila i jako tzv. domov samostatných žen, kde si mohla žena nebo dívka najmout jednu místnost s nábytkem nebo bez něj a nějakou dobu tam za určitý poplatek žít. Stravovat se mohla buď ve společné jídelně, nebo ve svém pokoji a mohla také v Útulně ženské se vším vypomáhat. Často vypomáhaly v kuchyni.⁹⁷

Nový ústav byl mnohým lidem trnem v oku, nejvíce však brněnské německé radnici, která nařídila, aby byl vytvořen spolek, protože nebylo dovoleno, aby dobrovolné družstvo vedlo nějaký ústav. Proto Eliška Machová sepsala stanovy, svěčila je místodržitelství a dne 13. listopadu 1900 svolala ženy a dívky do Úprkovy dvorany ve Vesně k ustavující valné hromadě. První starostkou byla zvolena Karla Šárková a jednatelkou Marie Stejskalová. Po třech dnech od valné hromady se konala schůze výboru, na které byla Eliška Machová zvolena jednatelkou spolku, který se nazýval Moravská ústřední Útulna ženská v Brně,

---

⁹⁵ MZA, fond Marie Stejskalová 1877 – 1928 (dále MS), inv. č. 112, karton č. 2, Referát o Útulně.

⁹⁶ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 2.

⁹⁷ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929.

později jen Ženská útulna. Jelikož se měly malé útulny zakládat v každém okresním městě, měla být brněnská Útulna jejich ústředím.⁹⁸

Eliška Machová měla velké plány, ale bohužel jí chyběly peníze a lidé, kteří by s ní spolupracovali. Spolek Moravská ústřední Útulna ženská byl založen bez jakéhokoli finančního podkladu a na začátku měl spolek pouhých 68 členů. V roce 1899 dostal Fond Karolíny Světlé od Vesny 61 zlatých. Byly to peníze ze sbírky, kterou v roce 1891 uspořádaly Veronika Mikšíčková a Františka Stránecká. Pokoušely se o vznik odboru, který měl založit Útulnu pro služby. Odbor se ale zanedlouho rozešel, a proto zbylé peníze darovaly spolku. To byl provozní kapitál, se kterým se začalo pracovat. Postupem času nezbyvalo nic jiného, než začít dělat dluhy, prosit o milodary, pořádat slavnosti, besedy atd., protože výdaje byly vysoké.⁹⁹

V červenci roku 1900 byl ústav Útulna ženská přestěhován do nových místností v třípatrovém domě Julie Fantové Kusé¹⁰⁰ v Měšťanské ulici č. 23, kde mu bylo přiděleno levé křídlo prvního patra za 340 korun měsíčně. Byl tu zřízen dívčí penzionát, útulek pro sirotky a zprostředkovatelna a noclehárna pro služby. Od podzimu do jara zde probíhaly večerní kurzy a od ledna do března v roce 1901 byl zřízen tříměsíční hospodyňský kurz.¹⁰¹

Od 1. září 1901 byla zprostředkovatelna a noclehárna služek oddělena a přestěhována do Rudolfské ulice do domu pana (?) Stuny,¹⁰² kde byly najaty dva pokoje s kuchyní. Na Měšťanské ulici zůstal sirotčinec a dívčí penzionát, jehož řízení převzala Marie Stejskalová, protože Eliška Machová odešla do Slezska budovat slezskou Vesnu.¹⁰³

Ve třetím roce své působnosti, tedy v roce 1902, se v ústavu Útulna ženská pracovalo ještě usilovněji. Prodávaly se pamětní Cyrilo – Metodějské mince s nápisem „Našemu lidu“ a vybrané peníze byly dány na provozování stravovny a noclehárny služek. Dalším článkem příjmu bylo půjčování národních krojů, které Útulna ženská zprostředkovala za milodar na sirotky. Útulna také zřídila sklad lidových hraček, krajek, košíčků atd., a když někdo přišel do ústavu a daroval něco na sirotky, mohl si vybrat, co chtěl.¹⁰⁴

---

⁹⁸ MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 3 – 4.

⁹⁹ Tamtéž, s. 4.

¹⁰⁰ Julie Fantová – Kusá (17. 4. 1858 – 18. 5. 1909), byla v letech 1881 – 1891 starostkou spolku Vesna a stoupenkyní národopisného hnutí. Čerpáno z: *Encyklopedie dějin města Brna*. Julie Fantová – Kusá. [cit. 2013-03-30]. URL http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2713.

¹⁰¹ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Referát o Útulně.

¹⁰² Křestní jméno neznámé.

¹⁰³ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně.

¹⁰⁴ MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 7.

Eliška Machová dala impuls k založení ženských spolků „Moravanka“ v Dolních Kounicích, Šlapanicích, Židenicích, Králově Poli a v Husovicích. Podmínkou založení těchto spolků bylo, že kdyby byl nějaký spolek zrušen, veškeré jmění by připadlo ústavu Útulna ženská. Od spolků se očekávalo, že budou Útulnu plně podporovat. V budoucnu se měly zakládat spolky „Moravanky“, které by pracovaly pro Útulnu ženskou. Bohužel se tak ale nestalo. Až na „Moravanku“ v Židenicích, která ústav podporovala několik let, ostatní spolky „Moravanka“ na podporu brzy zapomněly.¹⁰⁵

V prvních letech žil ústav Útulna ženská ve znamení slavností. Pořádaly se mikulášské besedy v Besedním domě, pomlázky, divadelní představení, dětské radovánky v Národním divadle, dýchánky, přičemž bylo nejdůležitější získat od lidí co nejvíce peněz. Na podzim roku 1901 se v Útulně ženské začaly pořádat i nedělní besedy, v nichž se četlo, zpívaly národní písně, tancovaly lidové tance, přednášelo a hrálo se loutkové divadlo. Návštěvníci dávali opět nějaké milodary pro sirotky.¹⁰⁶

Činnost spolku a ústavu rostla rychle. Členové zřídili půjčovnu knih a ženskou čítárnu, která byla otevřena celý den. Na pletacím stroji ženy pletly punčochy a ponožky, šily pokrývky, prádlo i šaty, které poté dávaly útulenským sirotkům. Ve stravovnách ženy vařily pro členy ústavu a spolku, pekly koláče a cukrovinky na objednávku a praly a žehlily prádlo do cizích domácností. Za tyto služby jim lidé platili a spolek tak měl alespoň nějaké peníze na činnost ústavu. Služky, které čekaly na místo, se naučily veškeré domácí práce, protože pomáhaly v ústavu, ve stravovně útulny nebo pletly oděvy pro sirotky. Školní děvčata chodívala po škole do Útulny ženské psát domácí úkoly a vykonávat ruční práce, a poté si hrávala s místními sirotky. Nedělní útulenské besedy pro děti a dívčí dorost byly po mnoho let velmi oblíbené.¹⁰⁷

Při spolku byly vytvořeny odbory, které měly na starosti jednotlivé záležitosti. Jednalo se o odbor národopisný, turistický, zábavný, agitační, penzionátní a lidumilný. Národopisný odbor měl na starosti národopisné slavnosti, z jejichž výtěžku se v šesti obcích v okolí Brna zřídily žehlířské kurzy. Turistický odbor zase organizoval výpravy po Moravě, do Čech, Slovenska a Slezska. O výpravách vydávala Útulna ženská brožury, za jejichž výtěžek mohlo několik dívek studovat v Brně ve Vesně. Zábavný odbor pořádal mikulášské besedy, pomlázky, dětské radovánky, slavnosti, divadla a koncerty. Agitační odbor získával pro spolek Moravská ústřední Útulna ženská nové členy a příznivce. Lidumilný odbor měl na

---

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně.

¹⁰⁷ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 4 – 5.

starost sirotčinec, zprostředkovatelnu, noclehárnu a s ní spojenou stravovnu pro služebné a dětský útulek. A jak už sám název napovídá, tak penzionátní odbor se staral o dívčí penzionát a kurzy.¹⁰⁸

V roce 1903 a v letech následujících konala Eliška Machová mnoho přednášek po Moravě, protože bylo nutné, aby seznámila veřejnost se snahami, které spolek Moravská ústřední Útulna ženská vykonával. Za tyto přednášky získával spolek malé obnosy do své pokladny. Dne 7. října 1903 Lucie Bakešová¹⁰⁹ ve výboru navrhla, aby se vydávaly tištěné zprávy o činnosti spolku Moravská ústřední Útulna ženská. První brožurku zvanou „*Letáček Útulny ženské v Brně*“ sepsala samotná Lucie Bakešová jako provolání k českým ženám, aby se sdružovaly. Od této doby začal *Letáček* vycházet pravidelně. Do první světové války jich vycházelo 6 až 10 tisíc měsíčně. V *Letáčcích* vycházely životopisy útulenských dětí, články o lásce k bližnímu, k národu a k vlasti, o výchově dětí a o dětských útulcích. Dále v nich vycházely hry a národní tance, zprávy o ženských a dětských besedách na venkově, články věnované památce našich vlastenců a vlastenek, zprávy o penzionátu, o kurzech, o lidovém průmyslu a o cestách, které spolek podnikal.¹¹⁰

Od roku 1903 přemýšlela ředitelka Marie Stejskalová o tom, že by měl mít ústav Útulna ženská vlastní dům. Dne 7. října 1903 byl schválen návrh na sbírky ve prospěch stavebního fondu. Po této myšlence se začaly pořádat sbírky na novou budovu ústavu. Členové výboru spolku Moravská ústřední Útulna ženská se domluvili, že na každé schůzi výboru dá každý člen 10 haléřů do fondu, a tím se vybralo 90 haléřů, které tvořily základ fondu. Také byl vydán letáček „*Moravankám a Slezankám*“, který napsala Lucie Bakešová. Letáček poté vycházel každý měsíc a peníze za prodané brožurky byly dány do fondu na stavbu nového domu. Do téhož fondu byly dávány také peníze za jazykové kurzy, které pořádala Marie Stejskalová. Dne 23. ledna 1906 vypukl v obchodě, který byl pod ústavem, požár. Tehdy se ředitelka rozhodla, že ve staré, pro ústav naprosto nevhodné budově nelze již zůstat. Proto hned druhý den najala krásný nový třípatrový dům na Falkensteinerově ulici čp. 35, do něhož se ústav přestěhoval. Od 1. listopadu 1907 byl tento dům majetkem ústavu. Do nového domu nakoupili nábytek, rozšířili v něm penzionát a upravili noclehárny. Jelikož přibývali členové do stravovny, bylo nutné ve vedlejším domě pronajmout 4 místnosti, kde byly zřízeny jídelny.

---

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 5.

¹⁰⁹ Lucie Bakešová (1853 – 1935) se věnovala osvětové – společenské činnosti. Od roku 1904 byla starostkou Útulny. V této funkci setrvala až do roku 1919.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 11 – 12.

Spolek Moravská ústřední Útulna ženská proto požádal architekta Dušana Jurkoviče,¹¹¹ aby vyhotovil plány jídelny v nových místnostech.¹¹²

V roce 1906 zavedli ve spolku Moravská ústřední Útulna ženská tzv. domácí pokladničku, do které vkládal každý člen měsíčně nějaký obnos, z něhož se dávaly podpory a půjčky nemocnici na léčení, zotavení nebo na nákupy.¹¹³ V září téhož roku byla Marie Stejskalová zvolena místostarostou spolku Moravská ústřední Útulna ženská. Úřad zastávala do roku 1919, kdy byla zvolena starostkou místo tehdejší Lucie Bakešové. V tomto roce napsala Marie Stejskalová prohlášení o plánovaném otevření jeslí pro nemluvňata a batolata. Prohlášení rozeslala všem zámožným lidem a spolkům, které znala, aby jim pokud možno poslali nějaké příspěvky. Dne 1. září 1907 byly otevřeny jesle pro nemluvňata a batolata. Jednalo se o první český ústav tohoto druhu v Brně. Jesle byly otevřeny do roku 1914, v době první světové války založil Siroťčí brněnský spolek podobný útulek v téže ulici, a nebylo tudíž zapotřebí dvou stejných spolků v jedné ulici.¹¹⁴

Od roku 1907 spolek Moravská ústřední Útulna ženská vyzýval, aby byly zřizovány dětské domovy na venkově pouze pro 15 až 20 dětí, kde by se děti cítily jako v rodině. Samotná Útulna ženská se snažila, aby jejich způsob výchovy se co nejvíce podobal rodinné výchově.¹¹⁵

V době první světové války se v Útulně ženské vařilo pro děti postižených válkou a pro děti ze školek na Falkensteinerově ulici, Tivoli, na Špilberské a v Antonínské ulici. Po celou dobu války také ústav propůjčoval na přespání své noclehárny příbuzným raněným vojáků. Do Útulny ženské přicházely matky, ženy, dcery a sestry raněných vojáků z Uher, Chorvatska, Rumunska a jiných zemí a nocovaly u nich většinou zadarmo.¹¹⁶

Začátkem roku 1915 byl v ústavu značný nedostatek potravin, a proto napsala Marie Stejskalová žádost, aby podporovatelé Útulny ženské a jejich dětí přijali alespoň některé sirotky domů a po nějakou dobu se o ně starali. Léta 1915 – 1917 prožil ústav Útulna ženská ve stálém nedostatku peněz a vymýšlením, jak peníze zajistit. Co se týče přijímání dětí po padlých vojínech, byly na Útulnu ženskou kladeny stále větší nároky. Ústav již neměl kam děti dávat, a proto dne 5. června 1916 založili členové spolku Moravská ústřední Útulna

---

¹¹¹ Dušan Samo Jurkovič (23. srpna 1868 – 21. prosince 1947) byl slovenský architekt, návrhář nábytku a etnograf. Čerpáno z: *Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích*. Svazek A – L. Praha: Ottovo nakladatelství, s.r.o., s. 573.

¹¹² MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 10, 13.

¹¹³ Tamtéž, s. 13.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 14.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 16.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 23 – 24.

ženská kolonii v Mlatkově u Boskovic, kde bylo až do září 1916 ošetřeno 35 dětí. Sirotci po civilních osobách byli umístováni v rodinách na venkově a děti po padlých vojínech přijímaly do Útulny ženské a do ozdravoven. Pro nedostatek potravin musela být zrušena výroba pokrývek a domácí obuvi, a také byly zrušeny veškeré literární večerní kurzy. Zato se ale členové ústavu Útulna ženská účastnili hned několika zajímavých přednášek, jako například Výživa za války, O náhražkách potravin, O úsporách v domácnosti atd. V letech 1916 – 1917 se spolek Moravská ústřední Útulna ženská obrátil na ženské spolky na Moravě a připomněl jim slib, daný při založení ústavu Útulna ženská, že budou na činnost Útulny přispívat. Celkem spolek Moravská ústřední Útulna ženská vybral kolem 600 korun od 30 spolků.¹¹⁷

V listopadu roku 1919 navštívil Útulnu ženskou pan (?) Pexa,¹¹⁸ referent na ministerstvu zdravotnictví. Po prohlídce Útulny a po seznámení se s místní prací a úsilím se rozhodl, že Útulně ženské poskytne nějakou podporu. Dne 4. února 1920 dostal ústav Útulna ženská od ministerstva zdravotnictví podporu ve výši 50 000 korun na vydržování moravských ozdravoven a také 100 000 korun na zakoupení stavební parcely v Cirkvenici v Jugoslávii.¹¹⁹

Dne 12. října 1928 zemřela po dlouhodobé nemoci nejvýznamnější osoba Útulny ženské Marie Stejskalová, která ústavu věnovala veškeré své síly, lásku a čas. Pohřeb se konal dne 15. října 1928 a zúčastnili se ho všichni příbuzní a známí, zaměstnanci Útulny ženské, útulenské děti a zástupci různých spolků a organizací. O den později proběhla v Pardubicích kremace.¹²⁰

Ve 20. letech 20. století spolek Moravská ústřední útulna ženská v Brně spravoval sirotčinec s dětskou útulnou a dětským penzionátem, ozdravovnu ve Veverské Bítýšce, Doubravníku u Tišnova a Československou dětskou ozdravovnu „Božena Němcová“ v Cirkvenici v Jugoslávii, dále Útulnu ženskou s noclehárnou, stravovnou a pracovnou, ozdravovnu „Mladost“ pro dívčí mládež v Cirkvenici v Jugoslávii a dívčí penzionát v Brně.¹²¹

V roce 1929 se v den výročí smrti Marie Stejskalové konala smuteční slavnost, při které byla na budově ústavu Útulna ženská ve Falkensteinerově ulici č. 35 zasazena pamětní deska. Pamětní deska nesla nápis: „*Zde žila a pracovala pro blaho sirotek, dětí opuštěných a*

---

¹¹⁷ Tamtéž, s. 24 – 25.

¹¹⁸ Křestní jméno neznámé.

¹¹⁹ MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 29.

¹²⁰ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti spolku Moravská ústřední Útulna ženská v Brně od 1. září 1927 do 31. srpna 1928, 10 – 11.

¹²¹ Tamtéž, s. 23.

*chorých veliká lidumilka – Marie Stejskalová, nar. 24. 1. 1862 – zemř. 12. 10. 1928.*¹²² Mezi významné události v roce 1931 patřilo odhalení pomníku ředitelce Marii Stejskalové v Cirkvenici, který nechal vyrobit a postavit před ozdravovnou Jugočecholiga z Cirkvenice dne 24. května 1931. Pomník vyrobil český umělec a byl umístěn v zahradě ozdravovny, vedle hlavní budovy „Miloslava“.¹²³

V květnu 1931 byla uzavřena kupní smlouva ohledně zakoupení vily zvané „Božena Němcová“, kterou měl spolek léta pronajatou od majitele architekta Jana Hublíka z Olomouce. Vila byla zaplacená a konečně patřily všechny budovy spolku Moravská ústřední Útulna ženská. V červnu se na brněnském výstavišti konala výstava prázdninových ozdravoven, kterou pořádala Prázdninová péče spolu s Českým srdcem.¹²⁴ K vystavování svých ozdravoven byl pozván i spolek Moravská ústřední Útulna ženská, který na výstavě umístil fotografie ze života dětí v cirkvenické ozdravovně.¹²⁵

Také ve 30. letech vydržoval spolek Moravská ústřední Útulna ženská sirotčinec s dětskou útulnou v Brně, dětskou ozdravovnu ve Veverské Bítýšce, v Doubravníku u Tišnova, Československou ozdravovnu Marie Stejskalové v Cirkvenici v Jugoslávii, Útulnu ženskou s noclehárnou a pracovnou v Brně, ozdravovnu „Mladost“ pro dívčí mládež v Cirkvenici a dívčí penzionát v Brně.¹²⁶

Zástupkyně spolku jednaly již několikrát s Českou zemskou péčí o mládež o spolupráci a přičlenění. Za tímto účelem byla vyhotovena smlouva a spolek Moravská ústřední Útulna ženská se dne 11. listopadu 1931 připojil zatím jen na jeden rok k České zemské péči o mládež na Moravě.

V roce 1932 byly přijaty nové stanovy podle návrhu předsedy dozorčí rady Bořivoje Wurma.¹²⁷ Na základě přijetí nových stanov byl spolek Moravská ústřední Útulna ženská přejmenován na spolek Ženská útulna.

---

¹²² Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti spolku Moravská ústřední Útulna ženská v Brně od 1. září 1928 do 31. prosince 1929, s. 24.

¹²³ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1931, s. 9.

¹²⁴ České srdce bylo založeno na podzim roku 1917. Jednalo se o národní pomocný výbor, který se snažil vyburcovat veřejnost, aby pomáhala všem potřebným. Sdružení získávalo potraviny a ošacení, které poté dávali lidu. České srdce mělo i své odbory a dětský odbor vedla Růžena Svobodová. Čerpáno z: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové novin, 2009, s. 350. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹²⁵ MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, karton č. 19, Výroční zpráva, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1931, s. 11.

¹²⁶ Tamtéž, s. 12.

¹²⁷ František Bořivoj Wurm (17. 6. 1857 – 23. 4. 1939) byl novinářem, komerčním radou, úředníkem a ředitelem banky Slavia v Brně. Čerpáno z: Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD – Rom. [CD – Rom]. díl XXVII. s. 314 – 315.

Doba okupace nedovolovala spolku Ženská útulna zachytit svou činnost v zápiscích tak, jak ji ve skutečnosti vykonávali. Několik členů správního výboru Ženské útulny, ale i vedoucí ústavu byli vyslýcháni gestapem a někteří zaměstnanci byli vězněni. Okupací a válčením byly poškozeny ozdravovny v Brně, ve Veverské Bítýšce a v Cirkvenici. Jejich opravy si vyžádaly značných nákladů. Po sečtení nákladů na všech ozdravovnách byla konečná částka 1 196 858 40 korun. Peníze na některé opravy poskytla Zemaljská banka v Cirkvenici a Národní zemědělská záložna v Brně.¹²⁸

Po druhé světové válce oznámil ministr zahraničních věcí Jan Masaryk, že Československá republika má ¾ milionu dětí ohrožených tuberkulózou. Tato statistika spolku Ženská útulna naznačila, že právě na této části sociálně – zdravotní péče o dítě je třeba začít pracovat. Nebyl problém tak učinit, neboť přednosta plánovacího ústavu Moravskoslezské země Josef Mrkos daroval spolku Ženská útulna vhodné budovy pro vybudování ozdravoven. Také zájem široké veřejnosti o Československé dětské ozdravovny Marie Stejskalové v Cirkvenici dal spolku Ženská útulna podnět je opět zřídit, neboť byly velmi poškozeny válkou. Peněžní dar v hodnotě 100 000 korun jim daroval prezident Eduard Beneš, aby mohly ozdravovny opravit a opět otevřít.¹²⁹

Zájem široké veřejnosti o spolek Ženská útulna v Brně byl obnoven díky činnosti Společenského odboru, jehož vedení se ujala paní Anna Podlipná.¹³⁰ Společenský odbor navázal na tradici spolku Ženská útulna, která na popud Marie Stejskalové před čtyřiceti lety probouzela zájem brněnské veřejnosti o lidové umění a národní kroje. Proto spolek Ženská útulna uspořádal dne 8. února 1946 v Besedním domě v Brně krojový večer.¹³¹

Po únorových událostech v roce 1948 moravská Rada žen v Brně přičlenila do svého sdružení některé moravské ženské spolky. Spolek Ženská útulna se tak stal pracovním odborem Rady žen a přizpůsobil svou činnost jejímu programu. Tato změna činnosti byla v naprosté shodě se stanovami spolku Ženská útulna, které mu vymezovaly rozsáhlou působnost v oboru péče o ženy. Zakladatelka Ženské útulny a její následovnice vykonávaly z programu jen část, a to podle tehdejších potřeb, mezi které především patřila péče o mládež. Za Rakouska – Uherska tak zachraňovaly české děti před germanizací a za první republiky ve

---

¹²⁸ MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna 1944 do 31. prosince 1945, s. 25.

¹²⁹ Tamtéž, s. 5.

¹³⁰ Anna Podlipná (1855 – 1938).

¹³¹ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1946, s. 11.

svých ozdravovnách v Cirkvenici zachraňovaly zdraví dětem z celé republiky. Také pečovaly o osiřelé a opuštěné děti.¹³²

Spolek Ženská útulna se od počátku svého působení až do února 1948 věnoval dětské sociální a zdravotní péči, ale v době, kdy byla tato péče zákony postátněna a kdy spolek přišel zásahem jugoslávských úřadů o svůj největší podnik v Cirkvenici, ztratil spolek svou působnost, kterou měl uvedenou ve svých stanovách a stal se Útulnou pro ženy, nikoliv pro děti.¹³³

V roce 1949 vyhověl spolek Ženská útulna Krajskému národnímu výboru v Brně a ve své budově nechal umístit dva ročníky Státního ústavu pro vzdělání porodních asistentek. Nejenže to bylo pro spolek Ženská útulna důležité z hlediska širšího veřejného zájmu, ale také to spadalo do programu Rady žen.¹³⁴ Rada žen započala svůj program školením žen. Na školení vybírala takové ženy, které potřebovaly odpočinek. Na třítydenní relaxaci si s sebou mohly vzít své děti, o které bylo postaráno personálem příslušných ozdravoven. Pro realizaci programu Rady žen bylo využito budov spolku Ženská útulna v Křetíně a ve Ždánicích.¹³⁵

Ústav Útulna ženská také propůjčoval v přízemí své budovy sál, kde se konaly schůze místní skupiny KSČ. V budově byla také umístěna právní poradna pro ženy a opatrovna podle pražského vzoru, tzn. opatrovna dětí pro ženy, které dojížděly do Brna k lékaři anebo za nákupem. Později tato opatrovna sloužila i ženám pocházejícím z Brna.¹³⁶

V roce 1949 se ústav Útulna ženská dělil na dívčí útulnu pro dívky do dvaceti let, na útulnu pro pracující ženy od jednadvaceti let a na útulnu pro penzistky. V témže roce bylo v dívčí útulně 35 dívek do dvaceti let. Byly to studující dívky a učnice. Spolek Ženská útulna měl v plánu, že až se po dvou letech vystěhuje Státní škola porodních asistentek, zřídí se v budově spolku velká útulna učnic.¹³⁷

Poté, co péči o sirotky převzal stát, ztratil spolek Ženská útulna nejdůležitější náplň své práce a kolem roku 1955 jeho činnost definitivně ustala.

---

¹³² MZA, fond ŽÚ, inv. č. 80, karton č. 46, Zotavovna ve Ždánicích, Různá korespondence 1945 – 1951.

¹³³ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 1, kniha č. 1, Zápisy ze schůzí předsednictva – ŽÚ Rada žen.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

3.2 Stanovy spolku Ženská útulna

Účelem Ženské útulny bylo starat se o prospěch a pokrok v ženském životě, a to po stránce národní, osvětové, mravní, hospodářské a společenské a v tomto duchu vychovávat dívky. Aby toho bylo dosaženo, tak spolek začal pro ženy zřizovat a udržovat kurzy různého druhu, poptavárny pro dívky a ženy, které hledaly službu, podporoval studující dívky a pomáhal jim, aby se postavily na vlastní nohy. Dále vydával knihy a tiskopisy nepolitického obsahu, zakládal čítárny a knihovny, pořádal různé zábavy, výstavy, přednášky, sjezdy slavnosti apod. Pro ženy a dívky zřizoval školy, opatrovny, stravovny, noclehárny, zdravotní a jiné útulky, jesle, chorobince, sirotčince, penzionáty, dílny, obchody a další lidumilné ústavy. Ke snadnějšímu dosažení plánů si spolek mohl ke spolupráci přibrat i jiné podobné spolky.¹³⁸

Členem spolku mohl být každý bez rozdílu pohlaví a měl přispívat na chod spolku. Čestné členy volila valná hromada po návrhu správního výboru. Mohli jimi být jednotlivci nebo organizace, kteří se zasloužili o spolek nebo vynikali v některém odboru. Mezi zakládající členy patřili ti, kteří byli vybráni správním výborem a zaplatili 500 korun. Přispívajícími a činnými členy byli ti, kteří byli opět zvoleni správním výborem. U přispívajících členů činil roční příspěvek 20 korun a u činných členů dosahoval 12 korun. Právnícké osoby platily dvojnásobný příspěvek. Valná hromada mohla vyšší příspěvků přispívajících a činných členů změnit. Všichni členové měli právo využívat spolkových výhod a účastnit se členských schůzí a valných hromad. Jejich povinností bylo hájit spolkové zájmy, podporovat spolkové podniky a pomáhat rozvíjet spolek. Člen mohl ze spolku kdykoliv po písemném oznámení odejít. Mohlo se ale stát, že byl člen ze spolku vyloučen z důvodu porušení kázně nebo že neplatil členské příspěvky. Vyloučený člen se mohl do 30 dnů po obdržení zprávy o svém vyloučení odvolat u valné hromady, jejíž rozhodnutí se stalo právoplatným.¹³⁹ Spolkové příjmy se získávaly ze zápisného a z členských příspěvků, z darů, podpor, sbírek a výtěžků spolkových institucí.¹⁴⁰

Veškeré spolkové záležitosti měla na starosti valná hromada a správní výbor spolu s užším výborem. Valnou hromadu svolával správní výbor nejdéle do konce března každého roku prostřednictvím rozesílání pozvánek pro všechny členy. Mimořádná valná hromada se svolávala tehdy, když to uznal sám správní výbor za vhodné nebo když o to alespoň pětina členů písemně požádala a udala důvod. Pokud o svolání valné hromady žádali členové, musela být správním výborem svolána nejpozději do 30 dnů od podání žádosti. Valná

¹³⁸ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 34, karton č. 34, Stanovy spolku, s. 2 – 3.

¹³⁹ Tamtéž, s. 3 – 4.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 4.

hromada hlasovala platně, byla-li přítomna desetina platících členů a rozhodovalo se nadpoloviční většinou přítomných. Jednalo-li se například o změnu stanov nebo o zrušení spolku, musela se podat všem členům písemná zpráva alespoň jeden týden předem a bylo potřeba, aby byla přítomna nejméně jedna čtvrtina platících členů. Nesešel-li se dostatečný počet členstva v určitou hodinu, byla schůze valné hromady posunuta o půl hodiny později. Valné hromadě předsedala starostka, která řídila veškerá jednání. Při zahájení schůze jmenovala dvě sčítatelky hlasů, které měly na starosti sčítání hlasů, a dvě ověřovatelky zápisu, které poté spolu se starostkou a zapisovatelkou zápis podepsaly. Valné hromadě příslušelo volit podle pořadí, a to na 3 roky 12 členů výboru a 4 náhradnice, kromě toho 3 členy dozorčí rady a 2 náhradnice. Volby se prováděly pomocí lístků nebo veřejným hlasováním. Každý rok vystupovali 4 členové výboru a 1 člen dozorčí rady, kteří byli opětovně voleni. Dále jí příslušelo schvalovat zprávy funkcionářů a závěrečné účty, zřizovat pobočky Ženské útulny, rozhodovat o koupi nebo prodeji nemovitostí, přesahovala-li jejich cena 100 000 korun, také rozhodovala o zřizování ústavů a o sdružování se s jinými spolky, o používání rezervních a jiných fondů, měnila stanovy a usnášela se o zrušení spolku.¹⁴¹

Z členů, kteří byli voleni valnou hromadou, si správní výbor volil starostku, místopředsedku, jednatelku, pokladní, zapisovatelku a eventuálně funkcionářky. Správní výbor se scházel jednou za měsíc, popřípadě dle potřeby a svolávala ho starostka nebo místopředsedka. Pokud nebyla starostka nebo náměstkyně přítomna, schůzce předsedala jednatelka. Vynechala-li některá členka tři po sobě jdoucí schůze bez omluvy, byla vyloučena a místo ní byla do výboru zvolena nová členka s největším počtem hlasů, které získala ve valné hromadě. Pokud mělo více členek stejný počet hlasů, losovalo se. Náhradní členka byla do výboru povolána jen na dobu trvání členství vyloučené členky. Schůzí správního výboru se mohli zúčastnit a podávat návrhy i členové dozorčí rady bez hlasovacího práva, a proto byli zváni na každou schůzi. Také náhradnice se mohly zúčastnit schůzí správního výboru, nemohly však hlasovat.¹⁴²

Správní výbor spravoval veškeré spolkové záležitosti, pokud nebyly vyhrazeny valné hromadě. Spravoval spolkové jmění a rozhodoval o jeho užívání mimo rezervní fond. V jednotlivých obcích jmenoval své důvěrnice pro určité záležitosti, přijímal a propouštěl ředitelku spolku i ostatní personál a vydával pro ně instrukce. Ředitelka hospodařila

---

¹⁴¹ Tamtéž, s. 5 – 7.

¹⁴² Tamtéž, s. 7 – 9.

s povolenými finančními prostředky, dbala na pořádek, kázeň a výchovu ve spolkových ústavech. Na schůzích správního a užšího výboru a v odborech měla poradní hlas.¹⁴³

Při spolku byl zřízen i užší výbor, který projednával a propracovával návrhy pro správní výbor. Do tohoto výboru volil správní výbor každý rok kromě starostky nebo místostarostky a jednatelky také 3 členky výboru, které zvolila valná hromada. Všechny návrhy a záležitosti, které byly určeny pro správní výbor, musely být napřed projednávány užším výborem. Pokud se měl v užším výboru projednávat návrh nějakého odboru, bylo potřeba, aby byl na schůzi přítomen referent návrhu, jenž neměl hlasovací právo. Schůzi užšího výboru se účastnila předsedkyně dozorčí rady, nebo když nemohla, tak pověřená členka s poradním hlasem.¹⁴⁴

Správní výbor mohl vždy na rok zřídit i zvláštní poradní odbory, které měly na starosti předběžné projednávání záležitostí jednotlivých spolkových odvětví. Odbory měly 3 členky výboru, které mohly ke svým poradám přijmout další dvě členky z řady spolkových členek. Samy odbory si musely zvolit předsedkyni a zapisovatelku. O svém usnesení podávaly zprávu užšímu výboru, který předložil zprávu správnímu výboru.¹⁴⁵

Starostka zastupovala spolek navenek a před úřady, předsedala valné hromadě, správnímu a užšímu výboru, jejichž schůze svolávala, dále společně s jednatelkou podepisovala spolkové dopisy a spisy. Jestliže se jednalo o záležitosti, z kterých vyplývaly spolku povinnosti, musely být takovéto listiny podepsány nejen starostkou a jednatelkou, ale také jednou členkou správního výboru, která byla zvolena valnou hromadou. Byla-li starostka zaneprázdněna, přecházela veškerá práva i povinnosti na místostarostku.¹⁴⁶

Povinností jednatelky bylo vést veškerá spolková jednání, řídila kancelářské práce, pečovala o členské seznamy a podepisovala spolu se starostkou spolkové listiny. Dále podávala zprávy o spolkových podnicích a zprostředkovávala návrhy předkládané k rozhodnutí užšímu a správnímu výboru.¹⁴⁷ Pokladní měla za úkol dohlížet na pokladnu a účetní knihy a podávala výboru účetní zprávy a zprávy o stavu spolkového jmění.¹⁴⁸

Úkolem zapisovatelky bylo zapisovat protokoly o schůzích valné hromady a správního výboru a dle potřeby pomáhal jednatelce. Protokoly podepisovala kromě zapisovatelky i starostka, jednatelka a v její nepřítomnosti jiná členka výboru.¹⁴⁹

---

¹⁴³ Tamtéž, s. 9 – 10.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 10 – 11.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 11.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 11 – 12.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 12.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 12 – 13.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 13.

Dozorčí rada si volila svou předsedkyni, která ji svolávala dle potřeby. Rada byla oprávněna kdykoliv zkontrolovat pokladnu, všechny doklady a účetní knihy, mohla nahlédnout do protokolů užšího a správního výboru, odborů a valných hromad. Také si mohla nechat předložit k nahlédnutí veškeré listiny a spolkové dopisy. Dohlížela na hospodářské vedení a správu spolku, schvalovala investiční výdaje a ověřovala závěrečné účty. Její povinností bylo podávat o své činnosti zprávu valné hromadě. Členové dozorčí rady měli právo zúčastnit se schůzí správního výboru, a pokud předsedkyně nebo člen některého ze členů dozorčí rady zplnomocnil, mohl se zúčastnit i schůzí užšího výboru a všech odborů. Neměl však hlasovací právo.¹⁵⁰

Spolek Ženská útulna založil rezervní fond, do něhož plynulo zápisné nových členů, dary k tomuto účelu určené, 10% z čistých výtěžků pořádaných zábav, slavností, výstav nebo přednášek. Valná hromada mohla rezervnímu fondu poskytnout další částky. Rezervní fond bylo možné po vyčerpání zvláštního fondu použít k uhrazení dalších ztrát. Vedle všeobecného rezervního fondu mohl správní výbor nebo valná hromada zřídit i zvláštní fondy pro případné ztráty, obnovování, udržování nebo přístavbu spolkových budov nebo pro obnovování a doplňování inventáře. O používání těchto fondů rozhodoval správní výbor, jehož povinností bylo valnou hromadu o všem informovat.¹⁵¹

Spolek mohl po úředním schválení kdekoliv v republice zřizovat odbočky, pro něž správní výbor s dozorčí radou vydal zvláštní pravidla.¹⁵² Spory, jež se týkaly spolku, řešil smírčí soud. Každá strana si jmenovala z řady členstva dvě rozhodčí, které si zvolily pátou členku předsedkyni, která též hlasovala. Z rozhodnutí smírčího soudu se nebylo možné odvolat.¹⁵³

V případě, že by se spolek rozpadl, rozhodla by valná hromada o využití zbylého jmění. Kdyby se valná hromada nesešla, rozhodli by o tom poslední členové správního výboru a dozorčí rada. Jméno spolku by však muselo být použito především k zabezpečení výchovy a výživy sirotků nebo opuštěných dětí v době zániku spolku, k přiměřenému odškodnění zaměstnankyň spolku a zbytek by obdržela česká instituce na Moravě.¹⁵⁴

---

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 13 – 14.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 14 – 15.

¹⁵² Tamtéž, s. 15.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 15 – 16.

3.3 Významné ženy spolku

Ve spolku Ženská útulna se vystříдалo během jeho působení hned několik významných žen, které se nějakým způsobem přičinily o rozvoj spolku. Díky těmto ženám nabyl spolek na velikosti i na síle. I když byla zakladatelkou spolku Eliška Machová, byla to Marie Stejskalová, která díky založení dětské ozdravovny v Cirkvenici pozdvihla spolek na vyšší úroveň.

3.3.1 Eliška Machová

Eliška Machová se narodila dne 2. listopadu 1858 v Brně a pocházela ze staré brněnské rodiny. Její otec byl jeden z prvních vlastenců šedesátých let. Eliška vystudovala učitelský ústav a učila v Brně. V roce 1883 se stala jednatelkou brněnské Vesny a o tři roky později založila první českou dívčí pokračovací školu na Moravě, ze které se poté vyvinulo rozsáhlé odborné i střední dívčí Vesnino školství.¹⁵⁵

V devadesátých letech se Eliška stala nejhorlivější propagátorkou národopisného a mírového hnutí. V roce 1898 se soustředila na práci ženských moravských spolků v moravsko – slezské ženské organizaci, kterou založila na myšlence češství, pokroku a demokracie.¹⁵⁶

V roce 1899 se na popud Elišky Machové zástupkyně moravských ženských spolků usnesly, že uctí památku zemřelé spisovatelky Karolíny Světlé. Rozhodly se, že založí Ženskou útulnu v Brně.¹⁵⁷

Zanedlouho po založení Ženské útulny odešla do Slezska, kde založila hospodyňskou školu v Kateřinkách. Ale měla tam časté nepříjemnosti, a proto se rozhodla odejít do Prahy, kde se několik let věnovala sociální péči. V Praze byla její činnost především feministická a organizační. Stále něco nového vymýšlela, přepínala své duševní i tělesné síly, až nakonec skončila v ústavu v Bohnicích, odkud byla v roce 1923 převezena do Černovic u Brna, kde byla až do své smrti. Eliška Machová zemřela po dlouhé nemoci dne 4. března 1926.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 20, kniha č. 20, Výstřižky z novin 1899 – 1932.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 4.

3.3.2 Marie Stejskalová

Marie Stejskalová se narodila dne 24. ledna 1862 v Brně Na Kopečku v ústavu pro zanedbanou mládež, kde byl její otec od roku 1858 učitelem a správcem. Marie byla osmé dítě z devíti, a proto se jejich matka Petronella Stejskalová, rodem Štěpánková z Dačic, po smrti svého muže měla co ohánět, aby dokázala uživit všech devět dětí. Nakonec se rozhodla, že děti svěří svým příbuzným a otcovým přátelům a ona sama šla do Prahy, kde se vyučila porodní bábou. Marii si k sobě vzala otcova sestra ze Slavkova, kde vychodila 5 tříd obecné školy.¹⁵⁹

Po vyučení porodní bábou se Mariina matka usadila ve svém rodném městě, kde se jí nedařilo moc dobře, a proto se rozhodla odejít do Prahy, odtud po čase odešla do Vídně, kam vzala v roce 1875 i dceru Marii. Ve Vídni se měla Marie vyučit švadlenou, aby se mohla co nejdříve sama živit. Marii však nebylo souzeno stát se švadlenou, chtěla být učitelkou, jako byl její otec. V roce 1875 se opět vrátila do Slavkova ke své tetě, aby jí mohla pomoci opatrovat nemocného strýce, otcova bratra Antonína Stejskala. Po strýcově smrti uvažovala Marie o návratu zpět do Vídně. Ale když jí ředitel Mazánek nabídl místo vychovatelky u dětí revírníka Fialy na liechtensteinském panství „U bílého vlka“ nedaleko Slavkova, neváhala a v roce 1876 místo přijala. Fialovi byli Němci, a jelikož jejich děti neuměly ani slovo česky, tak Mariiným úkolem bylo učit děti v německém jazyce. Pan Fiala dával Marii každý týden úkoly, které potom s dětmi probírala. A tak se stala již ve čtrnácti letech učitelkou, ačkoliv ještě neměla učitelské vzdělání. V rodině Fialů působila přes jeden a půl roku a paní Fialová jí považovala za svou dceru. Měla celé zaopatření, šaty a 10 zlatých měsíčně. I když se jí v rodině líbilo, toužila po něčem jiném. Chtěla studovat a stát se učitelkou. Proto se v roce 1877 rozhodla odejít do Vídně k matce, která chtěla své dceři splnit její sen.¹⁶⁰

Od 15. září 1877 do 15. července 1878 navštěvovala Marie třetí třídu německé měšťanské školy v Černínské ulici ve Vídni. Po absolvování této školy byla přijata na státní ústav ke vzdělání učitelek U sv. Anny ve Vídni. Po maturitě roku 1882 odjela z Vídně do Slavkova, kde mělo proběhnout přezkoušení pro české školy.¹⁶¹

Mariiným druhým snem bylo, aby mohla jít ve šlépějích svého otce a učit na některém z míst, kde působil její otec. Ale z důvodu nedostatku peněz byla přinucena přijmout první

---

¹⁵⁹ STEYSKALOVÁ, Marie. *Marie Steyskalová, starostka útulny ženské v Brně - vlastní životopis*. Brno: Útulna ženská, 1929, s. 7 – 8.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 8 – 10.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 10.

místo, které se jí naskytlo, a to učit na německé škole v Neuštiftě u Jemnice,¹⁶² kde pracovala od roku 1882 do roku 1887. V roce 1884 složila ve Vídni zkoušku způsobilosti pro obecné německé školy, o tři roky později zkoušky pro české obecné školy v Brně a poté pro školy měšťanské.¹⁶³

Od roku 1888 vyučovala na utrakvistické škole ve Valašských Kloboukách, kam se také přestěhovala. Zde se dostala do vlasteneckých rodin lékárníka Ždichynce, advokáta Kusaly, továrníka Šerého a jiných, neboť Valašské Klobouky byly v jádru české. Společenský život se v tomto městě soustředil v Besedě „Dobrovský“, který byl podporován rodinou lékárníka a také učitelstvem. Společenského života se účastnila i Marie, která přednášela, zpívala, pořádala s dětmi školní slavnosti, skládala básně nebo pořádala výlety. Také byla členkou Učitelské jednoty, na jejíchž schůzích mívala přednášky a různá vystoupení s dětmi. Chodila po okolních vesnicích a sbírala písně, lidové tance, koledy, hry a čemu se naučila od ostatního lidu, poté předávala i dětem ve škole i mimo ni. Takto žila asi dva roky. Roku 1890 složila další zkoušku z oboru pro české měšťanské školy. Bohužel ale nikdy žádné místo v měšťanské škole nedostala, protože jí bylo vytýkáno, že studovala na německém ústavu. Hlásila se na místo učitelky v Uherském Brodě, kde žil a působil i její otec. Do práce nastoupila v roce 1891 a působila tam až do roku 1899. Stejně tak jako ve Valašských Kloboukách pracovala i v Uherském Brodě v Učitelské jednotě. Za její zásluhy o národ ji Učitelská jednota jmenovala svým členem.¹⁶⁴

V roce 1894 Marie založila v Uherském Brodě Spolek paní a dívek českých „Božena Němcová“. Opatřila mu knihovnu a postarala se o zařízení večerních kurzů ručních prací, šití prádla a šatů.¹⁶⁵ Učení nebyla jediná činnost, kterou Marie vykonávala. Každý rok podnikala s učitelkami výpravy po moravském a uherském Slovensku a také pořádala besedy.

Poté, co odešla z Uherského Brodu, byla přijata na dívčí měšťanskou školu ve Valašském Meziříčí. Po půlročním působení na této škole musela roku 1900 natrvalo zanechat vyučování z důvodu krční a plicní choroby. Od roku 1900 bydlela v Brně, kde si pronajala byt.¹⁶⁶

---

¹⁶² dnes Novosady u Jemnice.

¹⁶³ Tamtéž, s. 11 – 12.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 12 – 15.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 15.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 17 – 18.

Netrvalo dlouho a Marie spolu s učitelkou ruského kroužku v Brně zřídila jazykovou školu, kde dávaly hodiny v češtině, němčině, francouzštině a ruštině. Přes zimu byla škola plná, ale zjara, kdy panstvo odcházelo na venkov, byla prázdná.¹⁶⁷

Od roku 1900 působila jako jednatelka spolku Moravská ústřední Útulna ženská v Brně, který nechala v roce 1899 založit Eliška Machová k uctění památky Karolíny Světlé. V této době si také přivydělávala psaním, protože od Útulny žádné peníze nedostávala. Psala do novin, dávala soukromé hodiny a vyučovala ve Vesně. Od roku 1901 vedla dívčí penzionát, který byl zřízen při Ženské útulně. V témže roce se Eliška Machová vzdala veškeré činnosti v Ženské útulně a odešla do Slezska, kde založila v Kateřinkách slezskou Vesnu. Marie Stejskalová se tak stala ředitelkou Útulny. Řízení Ženské útulny ale nebylo jednoduché, veškeré peníze si musela obstarat sama a stejně tak bylo na ní, aby záležitosti spolku projednávala a zařizovala sama, i když měla k ruce 20členný výbor. Od roku 1905 začala zakládat i dětské ozdravovny a o pět let později založila dětskou ozdravovnu pro nemocné děti v Crikvenici na chorvatském pobřeží Jadranu. Marie tak dosáhla dalšího cíle. Opatřila sirotkům, opuštěným a chudým dětem bydliště ve městě i na venkově a nemocným dětem poskytla pobyt u moře, aby se mohly vyléčit.¹⁶⁸

Marie Stejskalová zemřela dne 12. října 1928 v Brně.

3.3.3 Lucie Bakešová

Lucie Bakešová, rozená Wanklová, se narodila dne 26. prosince 1853 v Blansku. Její otec MUDr. Jindřich Wankel byl světoznámým badatelem v podzemních jeskyních, archeolog, antropolog a etnograf. Rodiče měli na výchovu svých tří dcer vliv svými životními názory, pracovním zaměřením i veřejnými aktivitami. Tím své dcery orientovali na veřejnou a kulturně společenskou činnost.¹⁶⁹

Poté, co Lucie absolvovala základní vzdělání v Blansku, odvezl ji otec ke svému bratru Vilémovi a jeho manželce Betty do Prahy, kteří měli dohlížet na její další školní vzdělání v české škole. Lucie navštěvovala 1. dívčí školu Panny Marie Sněžné. Do této školy s ní chodily také dcery významných českých vlastenců, jako například Marie Riegrová nebo Josefína Smetanová.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 18 – 19.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 19 – 24.

¹⁶⁹ LINHARTOVÁ, Věra. *Lucie Bakešová, Dc. MUDr. Jaroslav Bakeš: zakladatelé Masarykova onkologického ústavu*. 1. vydání. Brno: Masarykův onkologický ústav, 2011, s. 8. ISBN 978-80-86793-21-4.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 22 – 23.

Když se vrátila zpět do Blanska, sblížila se s Františkem Xaverem Bakešem, který byl o dvacet let starší než Lucie. František Xaver Bakeš byl v dětství vychováván v učitelské rodině, kde se také připravoval na roli učitele. Jelikož měl hudební sluch, byl poslán do hudební školy, kde se učil hrát na housle a na klavír. V roce 1868 absolvoval ve Vídni vzdělávací kurz pro učitele a mohl tak kromě trivia učit také dějepis, přírodopis, zeměpis, fyziku, kreslení, zpěv a tělocvik.¹⁷¹

Dne 17. srpna 1870 se konala svatba. V té době bylo Lucii pouhých 16 let. Lucii a Františkovi se po svatbě narodili dva synové. Po narození druhého syna se přestěhovali na svůj vlastní statek v Ořechovičkách, kde druhorozený syn zemřel. V době, kdy žila na statku, věnovala se kulturním a humánním záležitostem v kraji kolem Ořechova. Věnovala se antropologickým aktivitám, národopisné a osvětově – sociální činnosti.¹⁷²

Sběratelské činnosti se začala věnovat poté, co se v Olomouci zapojila v nově založeném Vlasteneckém muzejním spolku a muzeu do sbírání lidových kulturních, rukodělných a duchovních hodnot. Do sbírání se zapojila celá Wanklova rodina a veškerá práce se prováděla u nich doma. Sbírala vše, co se dochovalo z minulosti – kroje, vyšívání oděvy, malovaný nábytek a později také hry, tance a obyčeje. Po nasbírání dostatečného množství předmětů se konala Ořechovická národopisná výstava s lidovou slavností. Poté připravila výstavu s národopisným programem na Troubsku. V programu byly uvedeny staré dětské hry, Královničky a lidové místní zvyky (svatby a hody). Díky Lucii reprezentovalo Ořechovicko a Troubsko brněnský národopisný region v Praze na Národopisné výstavě Československé, která se konala v roce 1895.¹⁷³

Lucie Bakešová se také věnovala osvětově – společenské činnosti. Na svůj statek si zvala mladé dívky a paní, které učila hospodařit, vzdělávala je a vychovávala. Na jejím statku se od roku 1899 pořádaly Dívčí besedy. Bylo to v době, kdy byla v Brně založena Moravská ústřední útulna ženská. Útulna byla založena i jejím přičiněním. Lucie se stala její spoluzakladatelkou, pracovala v jejím výboru, od 29. září 1903 byla v Útulně místostarostkou a od 3. dubna 1904 až do 18. prosince 1919 byla starostkou Útulny. Po zvolení místostarostkou navrhla, aby se vydávaly tzv. Letáčky, které by společnost informovaly o činnosti Útulny. První Letáček sepsala sama a vyzývala v něm české ženy, aby se sdružovaly a angažovaly v ženských spolcích.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Tamtéž, s. 23, 27 - 28.

¹⁷² Tamtéž, s. 29.

¹⁷³ Tamtéž, s. 39, 41 – 43.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 49, 51.

Před první světovou válkou se s rodinou přestěhovala do Brna. V této době byl její manžel nemocný a dne 6. listopadu 1917 zemřel ve věku 84 let. Lucie Bakešová se během první světové války věnovala sociální a charitativní práci v Útulně a v nemocnici U Sv. Anny, kde navštěvovala raněné vojáky. Po skončení války se přestala věnovat národopisné práci a začala se věnovat jen sociálním otázkám.¹⁷⁵

Také věnovala pozornost i jiným ženským spolkům než jen Ženské útulně v Brně. Byla ředitelkou spolku na ochranu zvířat Živa, působila ve spolku Červeného kříže, v brněnském Sdružení pokrokových žen, v Jednotě slovanských žen a dívek. Mimo jiné byla členkou humanitárních organizací Mírová jednota a Abstinentský svaz.¹⁷⁶

V roce 1928 založila se svým synem Jaroslavem spolek „Dům útěchy“. Cílem tohoto spolku bylo zlepšit péči o lidi, kteří měli zhoubný nádor. Tento spolek chtěl vybudovat onkologickou nemocnici včetně vlastních laboratoří, které by řídil a spravoval Jaroslav Bakeš. Ústav pod názvem Masarykova léčebna „Dům útěchy“ byl otevřen dne 13. ledna 1935.¹⁷⁷

Lucie Bakešová zemřela dne 2. dubna 1935 na zápal plic.¹⁷⁸

3.3.4 Bernardina (Berta) Drgáčová

Berta Drgáčová se narodila dne 18. května 1887 v Krhově u Uherského Brodu. Když jí bylo čtrnáct let, byla dána do brněnské Útulny pro sirotky a opuštěné děti, kterou v té době vedla starostka Ženské útulny v Brně Marie Stejskalová. V Ženské útulně získala Berta i patřičné vzdělání. Pomáhala při úklidu, hlídala malé děti, pečovala o nemocné a prokázala i organizační dovednosti. Při budování léčebného ústavu pro děti v Crikvenici byla nadanou organizátorkou a později se stala i jeho ředitelkou. Ozdravovnu spravovala po dobu sedmnácti let. Nejen že se starala o ozdravovnu po technické stránce, ale také pečovala o děti, kterým věnovala svůj veškerý volný čas.¹⁷⁹

Berta zůstala v Crikvenici po dobu obou světových válek a prokázala podle místních obyvatel hrdinství. Pomáhala Titovým partyzánům v boji proti Němcům. Hned po válce se vrátila do Československa, kde byla vyznamenána československým vyznamenáním za ochranu československého majetku za druhé světové války a jugoslávským vyznamenáním za protifašistický a protiustašovský odboj. Národní výbor v Crikvenici vyjádřil Bertě uznání a

---

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 58.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 62.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 70, 74, 76.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 77.

¹⁷⁹ BARTOŠÍKOVÁ, Alena. Bernardina (Berta) Drgáčová. In *Nашe řeč*, 2011, č. 69. [cit. 2012-8-12]. URL <http://www.ceskabesedarijeka.hr/noviny69/noviny16.html>.

úctu tím, že ji jmenoval čestnou občankou města Crikvenice. Berta Drgáčová zemřela dne 12. srpna 1951.¹⁸⁰

---

¹⁸⁰ Tamtéž.

4 Cíle, aktivity a financování spolku

Ve spolku Moravská ústřední Útulna ženská v Brně mělo být pomáháno a ulehčováno těm, kteří byli postiženi bídou, byli opuštěni a nešťastní. Na prvním místě to byly děti, které nejvíce potřebovaly obětavé lásky a péče. Bylo pomáháno všem nemluvňatům, batolatům a dětem, kterým chyběla láska a rodina. Azyl zde našly i studující nebo pracující dívky, ženy a osamělé, práce neschopné, nemohoucí a nemocné stařeny, kterým byla poskytnuta nejen strava, ale také duševní podpora.¹⁸¹

4.1 Aktivity spolku

O veškeré aktivity a zábavy spolku se staral *Zábavný odbor*, který byl vytvořen při spolku Moravská ústřední Útulna ženská. Spolek pořádal kurzy pro dívky, ženy a učitelky, besídky, vystoupení dětí, koncerty, plesy, nejrůznější přednášky, divadelní představení a v neposlední řadě také zřizoval pracovny, stravovny a noclehárny kde mohly přenocovat ženy a dívky z venkova, které přišly do města hledat práci. Spolek dále zakládal čítárny a knihovny, které byly otevřeny od 8.00 hodin ráno do 20.00 hodin večer, levný penzionát pro dívky, hospodyňské školy, školy pro dělnice, služebné a chůvy. Poskytl také možnost vzdělávat se v nejrůznějších odvětvích průmyslu a obchodu, založil informační kancelář a nejrůznější ústavy nejen pro děti, ale také pro ženy a dívky.¹⁸²

V Moravské ústřední Útulně ženské se již od založení hrávalo loutkové divadlo, které měla na starosti Olga Janáčková.¹⁸³ Později hrávalo divadlo samotné děti a ze získaných peněz si mohly pořídit vlastní jeviště. Loutkové divadlo zhotovil profesor Emanuel Šárka a loutky k němu daroval Rudolf Zöllner.¹⁸⁴ Loutkové divadlo se v Moravské ústřední Útulně ženské hrávalo po mnoho let.¹⁸⁵ Ve spolku se také každou neděli pořádaly útulenské besedy

---

¹⁸¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 1.

¹⁸² Tamtéž, s. 4 – 5, 9.

¹⁸³ Olga Janáčková (15. 8. 1882 – 26. 2. 1903) byla dcerou hudebního skladatele Leoše Janáčka. Na rozdíl od svého otce v hudbě nijak nevynikala. Olgu více zajímalo divadlo. Hrávala ochotnické divadlo v Hukvaldech a loutkové divadlo na dobročinných akcích brněnské Vesny. Čerpáno z: *Encyklopedie dějin města Brna*. Olga Janáčková. [cit. 2013-04-06]. URL http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=527.

¹⁸⁴ Rudolf Zöllner (26. 3. 1866 – 4. 11. 1938) byl obchodníkem v Brně. Čerpáno z: *Encyklopedie dějin města Brna*. Rudolf Zöllner. [cit. 2013-04-06]. URL http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=18272.

¹⁸⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 5 – 6.

pro děti a dívčí dorost, které byly mnoho let velmi oblíbené. Při těchto besedách se přednášelo, četlo, zpívalo a tancovalo.

Během první světové války se ústav Útulna ženská zúčastnil pomocné válečné akce. Po celou dobu války vařil obědy dle přání Sdružení charitativních spolků pro vojenské děti. Útulna ženská dostávala od charitativního sdružení finance, za které nakupovala potřebné potraviny. Během roku 1917 bylo v Útulně ženské 40 vojenských sirotek a česká zemská komise pro péči o mládež na Moravě věnovala Útulně ženské 900 korun ve prospěch sirotek. Také *Filharmonská beseda* chtěla vojenským sirotkům pomoci, a proto v roce 1917 pořádala ve prospěch vojenských sirotek koncert, který vynesl 400 korun. Pomoc poskytl i Dámský odbor brněnské Matice školské, který v Útulně ženské pořádal tzv. Dobročinný čaj, který vynesl 500 korun. Všechn získaný obnos byl použit pro válečné sirotky, neboť vyživovací příspěvek nestačil na všechna vydání.¹⁸⁶

Po druhé světové válce roku 1946 byl založen paní Annou Podlipnou Kulturní, dříve Společenský odbor, kolem kterého se shromažďovaly nové členky spolku Ženská útulna. Úkolem nového odboru bylo věnovat se kulturní práci, jako bylo divadlo, koncerty, přednášky, národopisné večery a jiné. Kulturní odbor byl velmi oblíbený a podporován širokou veřejností.¹⁸⁷

4.1.1 Stravovny

Ve spolku Moravská ústřední Útulna ženská byla také zřízena dětská, ženská a členská stravovna. Do stravovny chodívalo několik chudých, opuštěných a práce neschopných žen a stařen na oběd. Tyto ženy měly obědy zadarmo. Členskou stravovnu založil spolek v roce 1906. V členských stravovnách se podávaly obědy od 12.00 hodin do 14.30 hodin a byly určeny pro členy spolku Moravská ústřední Útulna ženská. Těchto služeb mohli využívat i jejich příbuzní a přátelé. Obědy byly rozdávány ve dvou jídelnách, kde pomáhaly útulenské děti. Ve stravovnách pro děti byly také stravovány děti vojáků. Pro tyto děti přispěla brněnská radnice několika potravinami (moukou, bramborami, luštěninami, kroupami a krupicí).¹⁸⁸

Obědy ve stravovnách bývaly vydatné a pestré. Vařilo se z dostupných potravin a podle ročních období. Obědy se každý den skládaly z polévky a dvou hlavních chodů, který si mohl každý vybrat. Jeden býval vždy slaný a druhý sladký. Nejčastějšími polévkami bývaly hovězí

---

¹⁸⁶ Tamtéž, Výroční zpráva jednatelská Útulny ženské v Brně od 1. září 1916 do 31. srpna 1917, s. 3.

¹⁸⁷ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně za léta 1948 a 1949, s. 23.

¹⁸⁸ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929.

vývary se zavářkou, s nudlemi, kroupami nebo noky. Nechyběla ale ani bramborová, hrachová, rybí a čočková. K hlavnímu chodu bývalo téměř každý den maso (hovězí, telecí, uzené, ryby aj.) s přílohou. Nejčastější přílohou bývaly brambory na různé způsoby, rýže nebo noky. Ze sladkých jídel se například vařily buchtičky s krémem, bramborové nudle posypané žemlí, koblihy, pomské rohlíky aj.¹⁸⁹

4.1.2 Pracovny

Pracovny vznikly z výroben, které byly v Útulně ženské zřizovány. Pomocí výroben si spolek mohl vydělat nějaké peníze tím, že na objednávku vyráběly ložní pokrývky plněné ovčí vlnou, papuče, punčochy, krojované loutky aj. Na zakázku se i vařilo, peklo, pralo a žehlilo. Veškeré objednávky zvládal personál Útulny a dívky z penzionátu sám. Zpočátku bylo dostatek zakázek, ale postupem času se to změnilo a výrobní se z důvodu nedostatku práce přeměnily v pracovny, jež sloužily především pro dívky ze sirotčince a penzionátu, které se v nich učily domácím dovednostem. V pracovnách mohly pracovat i dívky, které žily v ústavu Útulna ženská a měly již vystudovanou školu. Vypomáhaly tam i ženy zaměstnané spolkem Moravská ústřední Útulna ženská a vychovatelky dětí, které, když vyprovodily děti do školy, šly do pracovny a pomáhaly tam šít nebo spravovat šaty pro útulenské děti. Pracovalo se od 8.00 hodin ráno do 18.00 hodin večer, přičemž krátká pauza byla jen v poledne.¹⁹⁰

V pracovnách bylo hned několik oddělení; šicí dílny, kde se zašívaly a přešívaly staré oděvy, v žehlárně se dívky učily žehlit a skládat prádlo. V prádelnách praly prádlo nejen zaměstnankyně, ale také vychovatelky, které měly na starost útulenské děti. V kuchyni většinou pracovaly odchovanky Útulny ženské. Práce v kuchyni nebyla jednoduchá, protože se muselo vařit zvlášť pro malé děti, pro větší děti, pro vojenské děti, pro personál a pro členské stravovny. V pracovnách býval také pletací stroj, na kterém se pro útulenské děti pletly punčochy. Stroj sloužil i jako učební pomůcka, na které se dívky učily plést. Často se ale stávalo, že byl nedostatek bavlny a pletací stroj se nepoužíval.¹⁹¹

---

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně za 26. rok. Od 1. září 1924 do 31. srpna 1925, s. 15.

¹⁹¹ Tamtéž, Výroční zpráva jednatelská Útulny ženské v Brně za 18. rok. Od 1. září 1916 do 31. srpna 1917, s. 15.

V pracovních nevyroběly jen oděvy nebo předměty pro Útulnu ženskou, ale také pro širokou veřejnost. Vyhotovené předměty, jako ložní pokrývky z ovčí vlny, kabelky nebo loutky, si mohl kdokoliv koupit.

4.1.3 Pořádání kurzů a přednášek

Spolek Moravská ústřední Útulna ženská pořádal hned několik kurzů, mezi které patřily například kurzy vzdělávací, kurzy pro služebné, prázdninové kurzy pro učitelky, kurzy denní a večerní, jazykové, kurzy ručních prací nebo také kurzy hraní na hudební nástroje (piano, housle, citeru). Pořádáním těchto kurzů bylo vyhověno i méně zámožným rodičům, kteří si nemohli dovolit poslat své dcery do hospodyňských škol. V praktických kurzech se naučily dívky šít, prát, žehlit, vařit a pečovat o malé děti.

Kurzy spolek pořádal čtyřikrát do roka. Zanikly před první světovou válkou, neboť spolek neměl dostatek peněz, místa a ani čas kurzy pořádat. Do těchto praktických kurzů, které se konaly většinou jen o prázdninách, mohly dívky nastoupit vždy 1. nebo 15. den v měsíci a zůstat tak dlouho, jak si rodiče přály. V kurzech vyučovala hospodyňská a industriální učitelka a švadlena.¹⁹² Během prázdninových kurzů bydlely dívky v dívčím penzionátu, neboť byl přes prázdniny prázdný a spolek tak vydělal na zaplacení nájemného.

Dívky bývaly rozděleny do tří skupin, které se denně střídaly. První skupina jeden den uklízela, druhá skupina odcházela do jeslí, kde se starala o nemluvnata a batolata, a třetí skupina chodívala s učitelkou nakupovat. Dopolední výuka se konala v kuchyni, kde byly dívky taktéž rozděleny. První skupina stála u sporáku, druhá vařila hlavní chod a třetí připravovala moučníky a cukroví. Odpolední výuka bývala ve znamení ručních prací. Dívky se učily prát, žehlit, skládat prádlo, šít a zašívát šaty. Vzdělávaly se také ve zdravotě, zahradnictví a slušném chování. Pomocí kurzů bývaly připravovány k samostatnému vedení domácnosti.¹⁹³

Od 15. dubna do 15. července 1906 se konal v Moravské ústřední Útulně ženské tříměsíční kurz pro opatrování dětí. Účelem kurzu bylo naučit mladé dívky, aby se uměly postarat o jim svěřené děti. Součástí kurzu bylo také naučit se domácím pracím, aby mohly vypomáhat v domácnostech. Mezi předměty, které byly vyučovány, patřily český jazyk,

---

¹⁹² MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929.

¹⁹³ Tamtéž.

vychovatelství, ošetřování a zaměstnávání dívek, hry, zdravotní péče, práce v domácnosti (úklid, praní a žehlení, šití a vaření) a nauka o domácím hospodářství.¹⁹⁴

Účastnice musely po celou dobu trvání kurzu bydlet v ústavu Útulna ženská v Brně, protože od rána do večera byly zaměstnávány. Školné a částečná úhrada stravy a ubytování stálo 30 korun měsíčně. Částka byla stanovena tak, aby byl kurz přístupný široké veřejnosti. Pokud se dívka rozhodla, že z kurzu odejde před ukončením, musela zaplatit celou částku. Dívky musely také zaplatit zápisné 1 korunu.¹⁹⁵

Do Útulny ženské si musely dívky přinést vlastní peřiny, povlaky, 3 ubrousky, 6 utěrek, 3 ručníky, 12 kapesníků, 6 párů punčoch, 3 košile, 3 noční kabátky, 6 zástěr, ostatní prádlo a domácí šaty, 2 páry bot a 1 domácí obuv. Ostatní drobnosti, jako například hřeben, hygienické a jiné potřeby, si mohly dívky koupit v Brně.¹⁹⁶

Po absolvování kurzu byly dívky schopny pracovat v domácnostech a spolek Moravská ústřední Útulna ženská tak doporučoval dívky na vhodná místa do českých rodin.¹⁹⁷

Tabulka 1: Seznam dívek navštěvující kurz konaný od 15. dubna do 15. července 1906

Jméno	Rodné město	Datum narození	Náboženství	Vzdělání	Jméno a stav otce
<i>Marie Vykydalová</i>	Náměšť nad Oslavou, Morava	16. 4. 1885	katolické	3. měšťanská škola	Karel Vykydal, soudní úředník
<i>Božena Švédová</i>	Ivančice, Morava	26. 6. 1888	katolické	3. měšťanská škola	Inocenc Švéda, účetní
<i>Anastázie Matějková</i>	Zbraslav, Ivančice, Morava	26. 3. 1889	katolické	3. měšťanská škola	Karel Matějka, obuvník
<i>Božena Unzeitigová</i>	Litomyšl, Čechy	23. 12. 1889	katolické	měšťanská škola	Karel Unzeitig, sedlák
<i>Aloisie Jakubíková</i>	Knežpole u Hradiště, Morava	30. 1. 1890	katolické	3. měšťanská škola	Leopold Jakubík, hostinský
<i>Adolfie Růžičková</i>	Velké Němčice, Morava	12. 11. 1891	katolické	3. třída školy obecné	Jan Růžička, hajný

¹⁹⁴ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 42, karton č. 35, Záležitosti dívčího penzionátu 1900, 1906 – 1921, 1945 – 1951.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž.

Marie Králová	Náchod Šecky	28. 4. 1891	katolické	5. třída školy obecné	Jan Král, obuvník
Marie Horáčková	Pozořice, Morava Vyškov	6. 1. 1891	katolické	4. třída školy obecné	Josef Horáček, tesař
Kateřina Chvílová	Drslovice u Uherského Brodu, Morava	25. 6. 1892	katolické	2. třída školy obecné	Matěj Chvíla, rolník
Antonie Valníčková	Slavkov, Morava	9. 1. 1891	katolické	4. třída školy obecné	August Čech, dělník

Údaje v tabulce 1 představují základní informace o dívkách, které absolvovaly tříměsíční kurz. Kurzu se účastnilo celkem deset dívek. I když tento kurz nebyl určen jen pro dívky pocházející z Moravy, z tabulky lze vyčíst, že téměř všechny dívky pocházely právě odtud. Pouhé dvě dívky přišly z Čech, a to z Litomyšle a z Náchoda. Nejmladší účastníci bylo 14 let a nejstarší bylo 21 let. Ostatním dívkám bylo kolem 15 – 17 let. Jak je vidět, všechny dívky byly katolického vyznání a všechny navštěvovaly měšťanskou školu. Do přihlášky musely dívky uvést i povolání svých otců. Z tohoto údaje lze vyvodit, ze které sociální vrstvy dívky pocházely.¹⁹⁸

Jeden z prázdninových kurzů se také konal od 15. července do 10. srpna roku 1906. Jednalo se o praktický kurz vaření, praní, žehlení, šití šatů i prádla, zdobení klobouků, česání, starodávných her a národních tanců. Dívky, které se kurzu účastnily, si mohly vybrat jednu ze jmenovaných činností, ve které se školily. Za tříměsíční kurz dívky zaplatily 60 korun a v této částce bylo zahrnuto stravné, ubytování a školné. Zápisné stálo dívky 2 koruny, které poslaly spolu s přihláškou. Přihlášky byly přijímány správou Útulny ženské do 10. července. Pokud se dívka, která měla již zápisné zaplacené, nedostavila na kurz, zápisné propadlo ve prospěch sirotků Útulny ženské. Každá dívka si musela s sebou přinést vlastní peřinu, 3 ubrousky, 3 kuchyňské utěrky, 3 ručníky, kuchyňské nádobí a hygienické potřeby.¹⁹⁹

V lednu roku 1907 pořádal spolek Moravská ústřední Útulna ženská další tříměsíční kurz. Byl určen pro opatrovnice dětí a pomocnice v domácnostech. V kurzech se vyučovalo

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929.

vychovatelství, ošetřování a zaměstnávání dětí, hry, zdravotní péče, práce v domácnosti jako úklid, praní, žehlení, šití a spravování šatů a vaření.²⁰⁰

Dívky také navštěvovaly praktický hospodyňský kurz pořádaný v roce 1909 v Útulně ženské. Jednalo se především o nevěsty, které se chtěly naučit veškeré domácí práce, jako bylo vaření, šití, praní a žehlení. Dívky měly možnost naučit se pečovat o malé děti. Pro tyto účely jim sloužil sirotčinec a jesle Útulny ženské.²⁰¹

Nejen, že spolek Moravská ústřední Útulna ženská pořádal přednášky pro veřejnost, ale i jeho zaměstnanci se účastnili nejrůznějších přednášek, jako například O výživě za války, O náhražkách potravin, O úsporách v domácnosti nebo O abstinenci léčebně. V domě spolku se pořádaly přednášky nejrůznějších témat: referát O tuberkulóze, Čistota proti nemocem, O výživě a odívání, Něco z tělovědy, O lidumilství, O činnosti Útulny, O americké dívce, O výživě kojenců a mnoho dalších.²⁰²

Přednášky byly velmi úspěšné nejen v Brně, ale i v jiných moravských městech. Z názvů témat lze vyvodit, že téměř všechny přednášky se týkaly sociálních nebo zdravotních otázek. Přednášky bývaly velmi prospěšné, neboť pomocí nich získali lidé alespoň základní informace o daných tématech a jejich problematice.

4.1.4 Koncerty a různá představení

Spolek Moravská ústřední Útulna ženská během svého působení pořádal hned několik koncertů a loutkových, pěveckých a tanečních představení, jejichž výtěžky byly dány spolku. Zvláště velké úspěchy představovaly jednotlivé krojové večery, při kterých se tancovaly národní tance v národních krojích.

Především rok 1947 byl pro kulturní odbor Ženské útulny velmi plodný. Za zmínku stojí II. krojový večer konaný dne 26. ledna 1947 v sále Besedního domu. Krojový večer připravila Anna Podlipská a o občerstvení se postaraly členky odboru. 40 párů dívek a chlapců zatancovalo původní moravské tance, které s dětmi nacvičila profesorka L. Dopitová.²⁰³ Dne 19. dubna téhož roku pořádal kulturní odbor v Besedním domě přednášku „Slovácko v tanci, hudbě a písni“, kterou vedla Lída Dostálová. Na přednášce vystoupili významní lidé, kteří přednášeli o slováckém lidovém umění, písni a hudbě. Další přednáška se

²⁰⁰ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 13.

²⁰¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929.

²⁰² MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva jednatelská spolku Moravská ústřední Útulna ženská v Brně od 1. září 1912 do 31. srpna 1913, s. 15.

²⁰³ Křestní jméno neznámé.

konala v Redutě dne 3. prosince 1947. Jednalo se o pásmo veršů, tzv. „Kytice krásy“ od významných českých básníků. Básně vybrala tehdejší jednatelka Ženské útulny Jarmila Liebscherová.²⁰⁴

Dne 16. ledna 1948 se v Besedním domě konal III. národní krojový večer, kde malé děti zatancovaly národní tance. O měsíc později odjela do Bratislavy dvacetičlenná skupina tanečníků, která na pozvání bratislavské Živeny zatancovala pod vedením profesorky L. Dopitové národní tance v krojích.²⁰⁵ Dne 7. března 1948 uspořádal společenský odbor Ženské útulny slavnostní představení v Janáčkově opeře. Hrála se Dvořákova opera Jakobín s pěvcem Václavem Bednářem z pražského Národního divadla a s Marií Štrossovou z Ostravy. O rok později se ve stejné opeře konalo představení Prodaná nevěsta s paní Lídou Červinkovou z Národního divadla v Praze a Zdeňkem Souškem z Ostravy. Slavnostní představení zahájila paní Marie Krčmářová, která byla předsedkyní Rady žen.²⁰⁶ Dne 10. října 1948 se konal na Stadionu koncert k uctění 20. výročí úmrtí ředitelky Útulny ženské Marie Stejskalové. Celý koncert byl věnován tvorbě skladatele Leoše Janáčka, který byl příznivcem spolku Ženská útulna.²⁰⁷ V roce 1949 opět pořádal Kulturní odbor Ženské útulny národní krojový večer v Besedním domě. Jednalo se již o čtvrtý krojový večer s národními tanci.²⁰⁸

4.2 Financování spolku

Vydržování všech institucí, které spolek Ženská útulna spravoval, nebylo jednoduché, ba naopak. K tomu, aby mohl spolek pracovat a pomáhat všem potřebným, byly potřeba peníze. Finance byly nejcitlivějším tématem každého spolku, podniku a veřejné i soukromé instituce. Všechny spolky, podniky a instituce se snažily co nejlépe hospodařit se svými vydělanými a získanými penězi.

Spolek Moravská ústřední Útulna ženská vytvořil finančně – hospodářský odbor. Na pravidelných měsíčních schůzích odboru se členové věnovali všem ozdravovnám a ústavům, které spolek založil, kontrolovali účty, rozpočty, neustále hledali nové podporovatele spolku, upravovali platy a předkládali nové návrhy jak spolek finančně pozdvihnout.²⁰⁹

---

²⁰⁴ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně za rok 1947, s. 17 – 18.

²⁰⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně za léta 1948 a 1949, s. 23.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 24.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně za 34. správní rok. Od 1. ledna do 31. prosince 1933, s. 11.

Spolek Moravská ústřední Útulna ženská byl podporován nejrůznějšími zemskými příspěvky od zemského výboru, dobrovolnými dary, kterých ale nebylo mnoho, dále různými ústavami, jako například českým peněžním ústavem, nebo spolky, jako byl spolek Vlasta. Na spolek přispívali i samotní členové, kteří každý měsíc dávali do společné poklady spolku jisté obnosy. Řadu subvencí poskytlo také ministerstvo zdravotnictví a ministerstvo sociální péče. Spolku někdy nezbylo nic jiného než pořádat sbírky.

Spolek Moravská ústřední Útulna ženská byl založen bez jakéhokoliv peněžního podkladu. Díky penězům, které spolku poskytly Veronika Mikšíčková a Františka Stránecká, mohl být spolek uveden do provozu. Obnos ve výši 61 zlatých, které tyto dvě ženy darovaly, byl brzy vyčerpán a spolku nezbývalo nic jiného než dělat dluhy, žebrot, pořádat nejrůznější slavnosti, besedy a přednášky, aby vydělaly alespoň nějaké peníze na chod spolku.²¹⁰

Když spolek nutně potřeboval peníze a nevěděl, kde je vzít, ředitelka byla nucena dětem i personálu sebrat šperky, které musela dát do zastavárny, aby mohla nakoupit alespoň základní potraviny. „*Bývaly často u nás doby, kdy jsem personálu i dětem vytáhla z uší náušnice a šla je zastavit, aby bylo na oběd pro sirotky.*“²¹¹

Mezi další zdroj příjmů spolku patřilo i půjčování národních krojů. Spolek si také pořídil sklad lidových hraček, krajek, košíčků a jiných lidových předmětů, které taktéž půjčoval.²¹² Byly také časy, kdy museli jít do ulic žebrot, aby mohli uživit nejen děti, ale také zaměstnance spolku. Žebrot chodívali velmi neradi, ale bohužel to občas bývalo jediné řešení. Spolek neměl jen české nebo moravské podporovatele. V roce 1909 navázal spolek styky s redaktorkou časopisu *Ženské listy* v Chicagu Miloslavou Hlínovou, která zahájila v *Ženských listech* sbírky na sirotky pobývající v brněnské Útulně. Časopis *Ženské listy* nebyl jediný, který peníze spolku poskytoval. Mezi další podporovatele patřily například časopisy *Pokrok Západu*, *Osvěta Americká*, *Hospodář z Omahy* nebo *Denní hlasatel* v Chicagu. Po osobní návštěvě Američanů v Brně, kteří se seznámili s činností spolku Moravská ústřední Útulna ženská, šířili informace o spolku a jeho práci a pomáhali tak získávat další příznivce. Dalšími podporovateli byli například Božena Pavlíková, Marie Kulíková, manželé Foldovi, Novákovi nebo Neužilovi.²¹³

Po založení Českého srdce v Brně v době první světové války, které rozvinulo dobročinnou činnost po celé Moravě, přestaly Útulně ženské přicházet příjmy, protože si mnozí příznivci Útulny mysleli, že ji České srdce vydrží. Útulnu i ozdravovny vydržoval

---

²¹⁰ Tamtéž, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 4.

²¹¹ Tamtéž, s. 7.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Tamtéž, s. 18.

spolek Moravská ústřední Útulna ženská, ale když byl ústav Útulna ženská ve finanční tísní, obrátil se výbor spolku na České srdce s prosbou, aby Útulně poskytlo finanční pomoc. Nejen že České srdce darovalo Útulně základní potraviny, ale v roce 1918 získali finanční podporu ve výši 10 000 korun.²¹⁴ I pomocí aktivit, které spolek vykonával, získával peníze na udržování institucí, jež spolek zřizoval.

Spolek byl vděčný za každý dar a za každou korunu, neboť obstarávání financí pro něj nebylo během jeho působení jednoduché. Ale vždy se podařilo peníze nebo alespoň hmotné dary nějakým způsobem opatřit.

---

²¹⁴ Tamtéž, Výroční zpráva jednatelská Útulny ženské v Brně od 1. září 1917 do 31. srpna 1918, s. 20.

5 Ústavy spravované spolkem Ženská útulna

Spolek Ženská útulna během své existence zřizoval hned několik institucí, mezi které například patřily sirotčinec, dívčí penzionát, útulek pro nemluvňata a batolata, zprostředkovatelna míst, noclehárna a stravovna pro služky a členy spolku, ozdravovna v Cirkvenici, v Křetíně, na Kamenité v Dolní Lomné, ve Veverské Bítýšce, domov v Juliánově a v Luhačovicích a mnoho dalších ústavů, o nichž se postupně zmíním.

5.1 Sirotčince

Péče o sirotky a opuštěné děti trvá již po dlouhá staletí. Starali se o ně především příbuzní, ale pokud žádné neměli, ochranu našli u církve, dobročinných korporací nebo vrchnosti, která však v sirotcích a opuštěných dětech viděla především budoucí pracovníky.²¹⁵

První sirotčince, které sloužily jako ústavy pro hromadnou výchovu velkého počtu dětí, vznikaly již na konci 13. století a na počátku 14. století v Německu. Jednalo se o jakési chudobince, které přijímaly dospělé i děti. Skutečné sirotčince byly zakládány až o několik století později. V 16. a v 17. století vznikly v Holandsku, v Belgii, v Německu a ve Švýcarsku. K největšímu rozmachu došlo v 18. století. Na konci 18. století se objevují názory, že rodinná péče je přednější než péče ústavní. V roce 1779 začal Johann Heinrich Pestalozzi,²¹⁶ zastánce přirozeného rodinného prostředí, budovat ve Švýcarsku své ústavy na principu rodinné výchovy. Ústavní výchovu považoval jen za dočasnou. Měla se co nejvíce podobat rodinné výchově.²¹⁷

Účelem sirotčince bylo pečovat o osiřelou a opuštěnou mládež, o níž dle domovského zákona č. 105 z roku 1863 ř. z. měla pečovat obec, která měla také hradit veškeré náklady. Do sirotčince byli především přijímáni sirotci po zcela chudých rodičích, sirotci, jimž zemřel otec a matka se o děti nemohla postarat a vychovat je, nebo děti opuštěné a zanedbané. Pokud byl v sirotčinci dostatek místa, mohly tam být přijaty za určitý poplatek i děti odebrané rodičům

---

²¹⁵ TRNKOVÁ, M. *Kapitoly ze sociální péče*, s. 56.

²¹⁶ Johann Heinrich Pestalozzi (12. 1. 1746 – 17. 2. 1827) byl významným švýcarským pedagogem. Své pedagogické myšlenky vyložil v roce 1801 ve svém díle „Jak Gertruda učí své děti“. Jeho myšlenkou bylo postarat se a vychovat v Neuhořfův opuštěné a chudé děti. Roku 1774 realizoval svou myšlenku a nechal postavit ústav pro opuštěné a chudé děti. V roce 1780 byl ústav z nedostatku financí zrušen. Za necelých dvacet let, tedy roku 1799, nechal postavit další ústav pro opuštěné a chudé děti, který byl zrušen v roce 1825. Čerpáno z: KLIKA, Josef. *Muž srdce. K památce 150. narozenin J. H. Pestalozzi*. Praha: Nákladem Přítel Domoviny, 1897, s. 5, 32 – 33, 35, 55, 83.

²¹⁷ TRNKOVÁ, M. *Kapitoly ze sociální péče*, s. 56 – 57.

soudním příkazem. Před přijetím do sirotčince muselo být každé dítě řádně prohlédnuto městským lékařem, aby v případě nějaké nakažlivé nemoci nenakazilo ostatní děti.²¹⁸

V českých zemích bylo mnoho obcí, ve kterých byly zřízeny sirotčince, a když žily děti v obci, ve které sirotčinec nebyl, byly přemístěny do sirotčince jiné obce na náklady domovské obce. Jestliže se jednalo o zdravé a normální dítě, nemuselo být vždy vychovááno v sirotčinci. Pokud se našla rodina, která se o dítě dobře postarala, bylo dítě dáno na náklady obce do rodinné péče.²¹⁹

Výchova a zaopatření v rodinách byla ohledně peněz výhodnější než péče ústavní, poněvadž pěstouni dokázali lépe nahradit péči vlastních rodičů. V rodinách se děti, stejně jako v ústavech, připravovaly na budoucí život. Musely pomáhat s různými domácími pracemi a zvykaly si na poměry, ve kterých, až jednou vyrostou a osamostatní se, budou také žít. Život v rodinách byl vhodný především pro děti, které měly jen jednoho z rodičů,²²⁰ byly chudé nebo nemanželské.

Dítě, které bylo dáno nejprve do menšího ústavu, bylo pozorováno, aby mohli v ústavu rozhodnout, zda bude dáno do ústavu nebo půjde k rodině. Sirotčince se vybavením všude téměř shodovaly. Měly velké společné ložnice, jídelnu, která sloužila nejen pro stravování, ale i jako společenská místnost pro denní pobyt, kuchyni, prádelnu, umývárny a koupelny.²²¹

Na konci 18. století se začaly zřizovat takové ústavy, které odpovídaly rodinné péči. Ústavy vypadaly jako rodinný dům a byly jen pro menší počet dětí. Ložnice byly menší, zvlášť pro chlapce a dívky, menší jídelna, kde přes den děti trávily čas a pracovaly, kuchyně, ve které větší děti pomáhaly, a prádelna s koupelnou. Do úklidu v domě se zapojovaly samozřejmě i děti a práce byla rozdělena podle jejich sil a schopností. Uklízely v ložnicích, prostíraly stoly, po jídle umývaly a uklízely nádobí, pracovaly na zahradě, a dokonce i nakupovaly. Takový dům se hodil jak pro přechodné, tak pro trvalé umístění dítěte.²²² Ale i ústavy, které sloužily pro větší počet sirotek a opuštěných dětí, se snažily poskytnout jim rodinnou výchovu. V ústavech dostávaly děti vše potřebné, obživu, šatstvo a domácí mimoškolní výchovu. Ústavy byly využívány také jen jako přechodné opatření pro takové děti, které se náhle ocitly v nouzi a byly jak bez přístřeší, tak bez pomoci. Do ústavu byly dány do doby, než jim byla zajištěna veškerá péče a výchova. Děti bývaly rozdělovány do

---

²¹⁸ SOkA Pelhřimov, fond Archiv města Humpolec, inv. č. 731, karton č. 186, Městský Dítětův sirotčinec – Statistika městského sirotčince.

²¹⁹ SVOBODA, Karel. *Sociální péče obecní*. Praha: Lidový tiskový spolek, 1923, s. 13 – 14.

²²⁰ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925, s. 92.

²²¹ TRNKOVÁ, M. *Kapitoly ze sociální péče*, s. 56.

²²² Tamtéž, s. 56.

menších skupin tak, aby vznikla řada rodin. Ústavy měly mít zahradu a hřiště, kde by si děti hrály, a bazén na letní koupání. Do větších ústavů měly být přijímány děti, které ztratily rodiče ve vyšším věku, a děti, které měly nějaké vady a potřebovaly pravidelnou a zdravotní péči. Můžeme si také položit otázku, které pohlaví bylo do ústavu přijímáno více, zda chlapci nebo dívky. Byli to chlapci a to z důvodu, že při umístování dětí do rodin byl větší zájem o dívky, které v domě zastaly mnoho práce a mohly se starat o mladší nevlastní sourozence.²²³

Existovalo a stále existuje tzv. přechodné umístění dětí do ústavní péče. Za tímto účelem byly zřizovány v jednotlivých soudních okresech okresní dětské domovy, na jejichž udržování přispíval celý okres. Byly zřizovány jako rodinné ústavy pro 15 až 20 dětí, které vedly pěstounky. Úkolem pěstounky bylo vychovávat a ošetřovat děti a vést administrativu domova. Nad domovy mělo dohled kuratorium, jehož členové byli s domovem neustále v kontaktu. Kuratorium mělo na starosti přijímání a propouštění dětí. Každé dítě mělo svůj matriční list, jenž byl se všemi ostatními doklady uložen v kanceláři okresní péče o mládež. O každém dítěti byly vedeny záznamy o jeho zdravotním stavu, prospěchu ve škole a celkovém stavu. Mohly být přijímány jen děti zdravé. Jejich zdravotní stav měl na starosti lékař jmenovaný kuratoriem. Povinností dětí bylo v domově se vším pomáhat.²²⁴

Do sirotčinců v Čechách a na Moravě, které byly buď zemské, okresní, městské, soukromé nebo církevní, byly přijímány děti ve věku od 6 do 12 let a někdy i do čtrnácti let. Poté se vrátily k příbuzným, obci nebo odcházely do služby a do učení. Jen výjimečně zůstávaly děti v sirotčinci i po vychození obecné školy. Týkalo se to dětí, které nebyly pro tělesnou a duševní nevypěstlost schopny pracovat a samy se živit, nebo dětí, které byly nadané a rozhodly se navštěvovat nějaké odborné vzdělání (řemeslnické, průmyslové, obchodní apod.). Sirotčince měly buď vlastní školy, nebo děti docházely do veřejných škol. Sirotčince se dělily podle vyznání (katolické, židovské, evangelické), podle stavu, například sirotčince vojenské nebo učitelské, a také byly sirotčince jen chlapecké a dívčí.²²⁵

5.1.1 Sirotci

Za sirotky byly považovány děti, které nějakým způsobem ztratily rodiče. O rodiče mohly přijít buďto smrtí, anebo odebráním z jejich péče. U druhé možnosti se ve většině případů jednalo o rodiče, kteří byli zlodějové nebo alkoholici. V těchto případech měly být

---

²²³ Tamtéž, s. 57.

²²⁴ Tamtéž, s. 57 – 58.

²²⁵ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně, Útulna ženská v Brně a její kolonie na Moravě roku 1923; TŮMA, A. *Právní základy sociální péče*, s. 97.

děti odebrány hned po narození a dány do dobrých výchovných ústavů, kde by jim nikdo nevyčítal jejich původ. Jestliže zemřeli zámožní rodiče, děti zůstaly buď u příbuzných, nebo byly dány za slušný plat do dobrých rodin nebo do ústavů. Dětem, které neměly rodiče nebo se o ně rodiče nechtěly starat, byl přidělen poručník, jenž se staral o to, aby byly děti dobře vychovávány a aby byl jejich majetek řádně spravován do doby, kdy se stanou plnoletými a samy budou moci majetek spravovat.²²⁶ Jiné to bylo u dětí, kterým zemřeli oba rodiče. Kdo se o takovéto děti měl starat, když se nikdo z příbuzných nemohl nebo nechtěl děti ujmout? Kdo je měl živit, šatit, posílat je do školy, ošetřovat je v nemoci a starat se o jejich výchovu? Domovský zákon č. 105 z roku 1863 ř. z. udával, že se o chudé sirotky měla starat domovská obec. Podle těchto zákonných ustanovení měla obec pečovat o to, aby chudé a osiřelé děti byly náležitě vychovávány a aby po dosažení zletilosti byly schopny vlastního výdělků. Když bylo dítě posláno do domovské obce, starosta oznámil, že v případě zájmu péče o něj se měli dotyční dostavit na obecní úřad, kde si ho vyzvedli a odvedli domů. Dítě bylo dáno většinou tomu, kdo ho přijal za nejmenší plat. Obce platily na takové děti 10 až 50 korun měsíčně nebo přenechaly kus obecního pole nebo pastvinu. Bývali to většinou ti nejchudší lidé, kteří si brávali děti domů. Dětem se ale v těchto rodinách nelíbilo, neboť byly doma často bity, dostávaly málo stravy, měly nedostatek šatstva, a proto chodily žebrat a krást, aby se nasatily, a zanedbávaly školu. Nejhuře na tom byly děti, které bydlely spolu se starými almužníky v obecním domku v tzv. pastoušce, chudobinci nebo ve špitále. Děti se ale ujímali i dobří lidé, kteří je často adoptovali.²²⁷

Jednotlivé obce, zejména menší venkovské obce, nebyly finančně ani jinak dostatečně způsobilé, aby mohly nést veškerý náklad spojený s obstaráváním všech povinností sociální péče o mládež.²²⁸ Po založení tzv. zemských sirotčích fondů získaly obce přiměřenou pomoc pro zlepšení péče o chudou a osiřelou mládež. Zemské sirotčí fondy byly vytvořeny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku z části správních přebytků společných sirotčích pokladen, které byly stanoveny zákonem z 3. června 1901, č. 62 ř. z. Sirotčí pokladny byly určeny pro zaopatření a výchovu chudých a opuštěných dětí.²²⁹

---

²²⁶ Viz 1. kapitola Sociální zákonodárství platné na Moravě. Všeobecný občanský zákoník vyhlášený patentem ze dne 1. června 1811 č. 946 sb.

²²⁷ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně, Útulna ženská v Brně a její kolonie na Moravě roku 1923.

²²⁸ TŮMA, A. *Právní základy sociální péče*, s. 83.

²²⁹ Tamtéž, s. 85.

5.1.2 Sirotčinec v Brně

Sirotčinec patřil mezi nejstarší a nejdéle provozované instituce Útulny ženské a sídlil na Klášterním náměstí č. 2. První děti byly přijaty již v roce 1899, kdy vznikla Útulna ženská. K přerušení činnosti sirotčince došlo ke konci druhé světové války a k definitivnímu ukončení instituce až následkem politických událostí po únoru 1948, kdy spolek Ženská útulna vstoupil do Rady žen.²³⁰

V červenci roku 1900 byla Útulna ženská spolu se sirotčincem přestěhována z Klášterního náměstí č. 2 do nového domu č. 23 v Měšťanské ulici. Dne 23. ledna 1906 vypukl v domě požár, který přinutil členy spolku Moravská ústřední Útulna ženská k pronajmutí nového třípatrového domu na Falkensteinerově ulici č. 35.²³¹ Po dlouhá léta byla ředitelkou brněnského sirotčince Marie Stejskalová a po její smrti v roce 1928 se na její pozici dostala Marie Slavíková.²³² Ředitelského místa se vzdala v roce 1937, kdy odešla do důchodu. Místo ní se novou ředitelkou sirotčince stala paní (?) Mašíčková,²³³ která zde setrvala až do ukončení činnosti sirotčince.

Zpočátku bylo v sirotčinci pouhých 6 dětí, ale postupem času sirotků přibývalo a po půl roce byly potřeba další dvě místnosti. Koncem školního roku 1902 měl sirotčinec již 19 dětí. Postupem času bylo nezbytné sirotčinec rozšířit, neboť 19 dětí nemohlo být v místnosti, kde bylo umístěno 5 postelí. Proto byla pronajata další místnost. Jeden pokoj obývalo 8 až 10 dětí a byly pod dozorem pěstounky.²³⁴ Původně měl sirotčinec sloužit jen pro sirotky ženského pohlaví. Ale již od roku 1906 byli přijímáni i chlapci. Pravděpodobným důvodem přijímání chlapců bylo přestěhování do prostornější budovy, kam se vešel větší počet sirotků, a bylo tak možné oddělit od sebe ženské a mužské pohlaví. V předchozím domě na Měšťanské ulici č. 23 nebyla z nedostatku pokojů separace pohlaví možná, a proto byla přijímána jen děvčata. Většina dětí ze sirotčince byla tzv. obecná. Jednalo se o osiřelé děti, které připadly obci, a buď bydlely v pastoušce a pomáhaly pastýři, nebo chodily od domu k domu na stravu. Někdy také byly na výchově u nějakého podruha, kde většinou pásly dobytek. Do ústavu Útulna ženská přicházely i takové děti, které ani nevěděly, co je lidské obydlí. Děti bydlívaly ve stájích, v doupěti nebo v lese.²³⁵

²³⁰ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Referát o Útulně.

²³¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 13.

²³² Marie Slavíková (? – 1948) se v roce 1901 zapojila do dobročinnosti, kterou poskytovala Útulna. Nejprve se stala vychovatelkou u malých sirotků a později se postavila do čela dívčího penzionátu.

²³³ Křestní jméno neznámé.

²³⁴ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Referát o Útulně.

²³⁵ Tamtéž.

Všem dětem byla v sirotčinci hrazena strava, ošacení a také školní potřeby. Děti chodily do školky, do obecné nebo měšťanské školy a ty nadanější studovaly. Méně nadané děti se učily veškeré domácí práce a po procvičení těchto prací odcházely do služby nebo pracovaly v samotné Útulně ženské nebo v útulenských ozdravovnách jako placený personál. Čas od času získal ústav od šlechtných dobrodinců peněžní dary pro sirotky. Po rozpočítání darů měl každý sirotek zhruba 4 koruny na měsíc.²³⁶

Dětské pokoje v sirotčinci byly pojmenovány podle významných žen, například Němcová, Podlipská, Krásnohorská a Riegrová. Jména pokojů po významných osobnostech dávali v sirotčinci proto, aby o těchto osobnostech věděly děti již od útlého věku. Pokoje byly zařízeny jako v domácnosti. Žádný z nich nebyl v kasárenském stylu, jako to bývalo v některých chudinských ústavech. Děti se tak mohly cítit jako doma. Větší děti si v pokojích uklízely samy a menším dětem uklízely odchovanky, které byly Útulnou ženskou zaměstnány u malých dětí jako dozor.²³⁷

Do sirotčince byly přijímány osiřelé nebo rodiči opuštěné děti obojího pohlaví většinou ve stáří 3 až 6 let a 6 až 14 let. Děti ve stáří od 3 do 6 let chodily do mateřské školky, děti školou povinné navštěvovaly obecnou školu na Starém Brně a studující děti chodily do Vesny nebo do měšťanské školy. Mimo školu byly vedeny k práci, aby si ji zamilovaly a zvykly si na ni. Když se vrátily ze školy, udělaly si domácí úkoly, a poté pomáhaly buď v dílně při šití, v kuchyni při vaření, anebo chodily do prádelny a žehlírny, kde pomáhaly, jak mohly. Po splnění veškerých úkolů měly děti volnou zábavu pod dozorem vychovatelky. Na procházky chodily o nedělích a o svátcích. Nejčastěji chodily do blízkého Císařského lesa, do Lužánek, na Špilberk, na Žlutý kopec a po brněnském okolí. V zimních měsících se každou druhou neděli odpoledne hrávalo divadlo. Divadelní představení nebylo určeno jen pro útulenské děti, ale také pro děti cizí. Obvykle hrávalo divadlo samotné děti. Každou neděli večer se konala od sedmi do devíti večer domácí dětská besídka, při které se cvičilo, zpívalo a tancovaly národní tance. V Útulně ženské se také v zimních měsících pořádaly přednášky, které přispívaly ke vzdělání a zušlechtění ducha obyvatelek Útulny ženské. Každý týden se konala jedna přednáška.²³⁸ Některé starší děti se učily cizí jazyky (německý, francouzský, anglický a ruský). Všechny děti se učily zpívat a jen ty nadané se učily na piano a na housle.

Děti nemohly být bez dozoru, a proto byla u malých dětí pěstounka a u větších dětí učitelka. Nejenže tyto ženy dohlížely na děti, ale měly na starosti i jejich šatstvo. Větší děti

---

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž, Přednášky o Útulně, Útulna ženská v Brně a její kolonie.

²³⁸ Tamtéž.

pomáhaly menším při umývání, oblékání, učily se s nimi a hrály si s nimi. Děti se měly v sirotčinci jako v opravdové rodině. Nejenže ostatní sirotky vnímaly jako sourozence, ale také personál se k dětem choval hezky a ve všem jim pomáhal. Pro zcela opuštěné a osiřelé děti byl sirotčinec jediný domov, který měly, a ostatní děti i s personálem byla jejich jediná rodina.²³⁹

Během druhé světové války došlo v sirotčinci hned k několika změnám. Zásobovací odbočka hospodářského úřadu v Brně si v budově, kde sídlil sirotčinec, pronajala tři kancelářské místnosti. Až na nátlak Kuratoria pro výchovu mládeže se musela zásobovací odbočka dne 11. listopadu 1944 vystěhovat. Sirotčinec byl zrušen dne 17. února 1945, kdy byly děti na rozkaz Kuratoria odvezeny do Okresních domovů ve Velkém Meziříčí a v Tišnově. Místnosti tehdy už bývalého sirotčince byly obsazeny Kuratoriem pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě.²⁴⁰

5.1.2.1 Podmínky pro přijetí

Na přijímací listinu se dostaly děti, které na žádost přijal zemský výbor. Žádost mohla být podána obcí, příbuznými, poručníkem, učitelem nebo učitelkou a musela být doložena křestním listem, domovským listem, úmrtním listem rodičů, vysvědčením chudoby a lékařským potvrzením, že bylo dítě zdravé. Také poručník musel napsat prohlášení, že se v době pobytu dítěte v sirotčinci vzdává všech práv na svou chovanku nebo chovance. Pokud chodilo dítě do školy, musela být přiložena i školní zpráva.²⁴¹

Uvolnilo-li se v sirotčinci místo, zemský výbor poslal správě Útulny ženské žádost, která po uvážení rozhodla, zda dítě přijme nebo nepřijme. Jestliže bylo dítě správou Útulny ženské a zemským výborem přijato, museli být o tomto rozhodnutí informováni příbuzní nebo obec, aby mohli dítě do sirotčince v určitý den dopravit. Zemský výbor platil na dítě 360 korun ročně. V sirotčinci dávali přednost takovým dětem, které byly zcela opuštěné, a dětem, jejichž rodiče byli nezodpovědní a o děti se nestarali.²⁴²

Dosáhlo-li dítě v sirotčinci 14 nebo 15 let, nevrátilo se zpět obci, ale zůstalo v Útulně ženské do doby, než bylo schopno se samo o sebe postarat a vydělávat si na živobytí. Zůstat v Útulně i po patnáctém roce života mohly proto, že starší děti vypomáhaly ve členských

---

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna 1944 do 31. prosince 1945, s. 7.

²⁴¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929, Letáček Útulny ženské v Brně. Ročník V. Říjen a listopad 1907, s. 16.

²⁴² Tamtéž.

stravovnách, které zřizoval v Útulně ženské spolek Moravská ústřední Útulna ženská. Tím, jak vypomáhaly (prostíraly, myly nádobí, uklízely jídelny), dostávaly nějaké peníze a ty byly použity ve prospěch dětí v sirotčinci. Když byla dívka nadaná, mohla začít ve čtrnácti letech studovat buď na učitelku, pěstounku, anebo chodila na obchodní školu. Jiné se vyučily švadleně, kuchařce nebo pradleně a některé z nich přijaly místo služebné. Každá dívka měla možnost naučit se v Útulně ženské všemu potřebnému pro život. Chlapci se ve čtrnácti letech začali učit nějakému řemeslu.²⁴³

Tabulka 2 Počty přijatých dětí do sirotčince

Rok	Počátek správního roku			Příchod			Odchod			Konec správního roku		
	CH	D	celkem	CH	D	Celkem	CH	D	celkem	CH	D	celkem
1899 - 1900	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1909 - 1910	16	89	105	4	12	16	2	13	15	18	88	106
1910 - 1911	18	88	106	7	19	26	3	7	10	22	100	122
1911 - 1912	22	100	122	15	12	27	15	12	27	33	99	132
1912 - 1913	32	99	132	18	19	37	20	17	37	31	101	132
1913 - 1914	31	101	132	20	28	48	9	20	29	42	109	151
1914 - 1915	42	109	151	14	20	34	14	16	30	42	113	155
1915 - 1916	42	113	155	26	29	55	11	24	35	118	57	175
1916 - 1917	57	118	175	14	36	50	15	35	50	56	119	175
1917 - 1918	56	119	175	32	21	53	8	14	22	80	126	206
1918 - 1919	80	126	206	32	36	68	32	32	64	80	130	210
1919 - 1920	80	130	210	16	29	45	15	30	45	81	129	210
1920 - 1921	81	129	210	6	28	34	7	27	34	80	130	210
1921 - 1922	27	73	100	17	26	43	15	28	43	29	71	100
1922 - 1923	34	66	100	9	28	37	21	41	62	22	53	75
1923 - 1924	22	53	75	2	2	4	6	9	15	18	44	62

²⁴³ Tamtéž.

Tabulka 2 se týká počtu dětí ubytovaných v sirotčinci Útulny ženské. V levém sloupečku jsou uvedeny jednotlivé roky, a jelikož se nedochovaly veškeré výroční zprávy o Útulně ženské, které vycházely od jejího vzniku roku 1899 až do zániku v roce 1956, nebylo možné zaznamenat každý rok. Počátek správního roku byl počítán od 12. září, neboť v tento den byla otevřena Útulna ženská spolu se sirotčincem. Po otevření sirotčince bylo přijato pouhých pět dívek, protože byl zpočátku určen jen pro dívky, a byl v něm nedostatek místa. Ale již od roku 1906 byli přijímáni i chlapci, neboť byl sirotčinec přestěhován do prostornější budovy, kde bylo možné mít pokoje jak pro dívky, tak pro chlapce. Z počtů v tabulce vyplývá, že do sirotčince přicházelo a odcházelo více dívek než chlapců. Děti nemusely ze sirotčince odcházet až po dosažení čtrnácti let. Důvodem odchodu někdy bývalo, že si děti po několika letech brávali rodiče zpět domů, když se změnila a především zlepšily jejich poměry. Děti také často přecházely do jiného sirotčince. Dívky odcházely ze sirotčince nejvíce, protože často po dosažení čtrnácti let vstupovaly do služby. Ty více nadané děti odcházely do školy a ty méně nadané do učení. Také se ale stávalo, že dítě v sirotčinci po nějaké nemoci zemřelo. V jednom správním roce umíraly i 2 až 3 děti. Umíraly na záškrť, černý kašel nebo tuberkulózu. Bylo-li v sirotčinci dítě méně než měsíc, nezapisovalo se do knihy sirotků. U některých let nebyly zaznamenány počty přijatých a odejitých dívek a chlapců, ale jen celkový počet dětí na konci správního roku. Mezi lety 1902 – 1909 se v sirotčinci pohybovalo kolem 35 až 105 dětí a mezi lety 1924 - 1937 kolem 50 až 88 dětí. Během první světové války byl počet sirotků v sirotčinci menší, než tomu bylo po skončení války. Pravděpodobným důvodem bylo, že v letech 1915 – 1917 měla Útulna ženská nedostatek financí a potravin, a proto dávali děti na venkov k rodinám, které měli zájem se o děti po dobu války postarat. V prvních poválečných letech počet dětí narůstal, neboť zahynulo mnoho vojáků a o děti se neměl kdo postarat. Z tabulky lze vyčíst, že každý rok bylo v sirotčinci ubytováno 100 až 200 dětí.²⁴⁴

5.1.2.2 Příběhy jednotlivých dětí

Do sirotčince byly přijímány děti s nejrůznějšími životními osudy. Jednou z prvních dívek přijatých do sirotčince byla Marie H., která přišla do Útulny ženské v roce 1899. Marii bylo deset let, když osiřela. Její otec byl zastřelen při jazykových demonstracích. Po přijetí do Útulny ženské navštěvovala Marie měšťanskou školu ve Vesně a po dosažení čtrnácti let se

---

²⁴⁴ MZA, fond ŽÚ, inv.č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy.

rozhodla, že chce být pěstounkou. Do doby, než dosáhla dostatečného věku, aby mohla složit patřičné zkoušky, učila se v Útulně veškeré domácí práce a také jak pečovat o malé děti.²⁴⁵

Do sirotčince často přicházely i děti, jejichž rodiče nebo nevlastní otec či matka je doma týrali a bili. Patřily mezi ně i sestry Františka, které byly tři roky, a Maruška, které byly čtyři roky. Otcem dívek byl dělník a vdovec, který se po ztrátě manželky opět oženil, aby jeho dcery nevyrostaly bez matky. Ale jejich nevlastní matka byla zlá, děvčátka trestala, týrala a chtěla se jich co nejdříve zbavit. Tehdejší ředitelka Útulny ženské se o tom dozvěděla z novin. Jejich otec je přivezl do Útulny s tím, že nevěděl, jak se jeho žena k děvčatům chová, protože domů přijížděl jen jednou za čtrnáct dní, a to bývalo vše v pořádku. Když ředitelka děti prohlížela, všimla si, že měly na několika místech vytrhané vlásky a na těle mnoho ran a podlitin. Otcí se po děvčatech stýskalo a chtěl si je vzít z Útulny ženské domů, ale soud mu to nepovolil.²⁴⁶

Do Útulny ženské chodívali často manželé, kteří si chtěli některé z dětí osvojit. Takové štěstí měla tříletá Anička, která pobyla v Útulně jen krátkou dobu, neboť si manželé Kiliánovi z Vostopovic přáli přijmout do rodiny dítě, které bylo úplně osiřelé a o které by se mohli postarat. Proto si vybrali malou Aničku, která byla silná a zdravá. Ředitelka si nejprve prohlédla domov, ve kterém měla Anička vyrůstat. Když se ředitelka paní Kiliánové zeptala, proč si chtějí osvojit osiřelé dítě, pravila jí, že když byla její matka stará, starala se o ni ve dne v noci. Na smrtelné posteli jí pověděla, aby si vzala domů nějakého sirotka a starala se o něj jako o své vlastní. Protože jednou až by byla nemocná a stará, mohl by tak někdo pečovat o ní, jako ona pečovala o svou nemocnou matku. Manželé se často s Aničkou chodívali do Útulny pochlubit, jak se o ni dobře a svědomitě starají. Aničce se v nové rodině velmi líbilo.²⁴⁷

Také se stávalo, že sourozenci museli být z finančních důvodů rozděleni a jeden z nich dán do sirotčince, neboť rodina neměla dostatek financí, aby mohla všechny své děti vychovávat a živit. Tento osud potkal Karolínku, která se svou sestrou Pavlínkou vyrůstala v neúplné rodině bez otcovské péče a rodinné lásky, neboť jejich matka od časného rána až do pozdní noci pracovala, aby alespoň na chléb dětem vydělala. Poté, co matka onemocněla rakovinou a musela být odvezena do nemocnice, neměl se o děti kdo postarat. Čtyřletou Pavlítku si vzal do péče jejich dědeček a Karolínka byla odvedena do Útulny ženské. Na děvčátko nebyl moc pěkný pohled. Byla celá ušpiněná a poprvé po dlouhé době byla umyta

---

²⁴⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929, Osířelé a opuštěné děti v Útulně ženské v Brně, Letáček 4. Prosinec 1904, s. 5 – 6.

²⁴⁶ Tamtéž, Osířelé a opuštěné děti v Útulně ženské v Brně, Letáček 3. Prosinec 1903, s. 5 – 6.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 6 – 7.

v teplé vodě a převlečena do čistého šatstva. Poté, co vyprávěla svůj příběh, byla odvedena do dětského útulku, kde bylo dalších 35 děvčátek. Po měsíci stráveném v sirotčinci přišla zpráva z nemocnice, že Karolínčina maminka zemřela. Když se tuto smutnou zprávu Karolínka dozvěděla, prosila tehdejší ředitelku Útulny ženské, aby si jí nechali v sirotčinci, že už nikoho na světě nemá.²⁴⁸

Zajímavý a zároveň smutný osud měly i sestry Barunka a Ciluška. Rodiče těchto dívek pocházeli z Moravy, ale dívky se narodily v Čechách, proto se v jejich rodině vždy mluvilo česky. Otec býval dozorcem dolů. Mladší dcera Ciluška byla ještě malinká, když jejich maminka zemřela. Otec si zanedlouho vzal za manželku hodnou ženu, která se o nevlastní dcery svědomitě starala. I ona měla z prvního manželství dvě děti. Syna Františka a dceru Lidušku. Od okamžiku, kdy do domu nastěhovala i své děti, rázem nová maminka přeměnila domácnost na německou, neboť česky neuměla. Ciluška i Barunka se učily německy a začaly chodit do nové německé školy. Když začala Barunka chodit do III. třídy a Ciluška do I., rozstonal se jejich milovaný tatínek. Posledním otcovým přáním bylo, že chtěl zemřít v rodné zemi, a proto se všichni přestěhovali na Moravu. Po jeho smrti si manželka nevěděla rady a osiřelé děti Barunku a Cilušku odevzdala obci a sama se svými dětmi odešla zpět do Severních Čech. Poněmčené děti se nemohly v české domovské obci domluvit, a kdyby se o nich šťastnou náhodou nedozvěděl Dr. Vysloužil, advokát v Uherském Hradišti, vedlo by se jim špatně. Spolu se svou manželkou se ujal osiřelých děvčátek a doporučili je do sirotčince v Útulně ženské. Po třech měsících strávených v sirotčinci mluvily opět plynule česky.²⁴⁹

5.1.2.3 Podporování sirotků

Děti v sirotčinci byly podporovány příspěvky od zemského výboru, nejrůznějšími dobrovolnými dary od jiných spolků, ústavů a soukromých osob. Nejednalo se jen o peněžní dary, ale někteří dobrodinci darovali také šaty, obuv, potraviny, hračky aj. Útulna ženská byla ráda za každý dar, neboť neměla mnoho peněz, za které by nakoupila potřebné potraviny a šaty pro děti.

Soukromých osob, které posílaly Útulně dary, bylo mnoho. Hmotné dary poskytla dětem vdova Svobová z Ořechoviček, která malých útulenských sirotků litovala. Rozhodla se chodit v Ořechově a Hajanech od domu k domu a prosit o milodary pro sirotky v Brně. Nejčastěji jí lidé dávali brambory, mouku, vejce, fazole, krupici, sádlo a jiné potraviny. Po

---

²⁴⁸ Tamtéž, s. 10.

²⁴⁹ Tamtéž, Moravským matkám, Letáček Útulny ženské v Brně. Květen 1904, 7 – 8.

vybrání všech darů je odvezla do Brna do Útulny. Jan Svozil, farář v Jestřábicích, posílal na sirotky pravidelně 20 korun. O Útulně ženské se dozvěděl z Letáčků, které Útulna vydávala. Mezi dárce nepatřili jen dospělí lidé, ale také děti. Děti Karly Lužné z Budapeště četly poctivě každý nově vydaný Letáček. Soucítily s útulenskými dětmi v takové míře, že si šetřily každý krejcar, aby jim koupily loutkové divadlo. Děti poté mohly s loutkovým divadlem pořádat loutková představení, kterých se vždy účastnilo mnoho lidí nejen z Brna. Vybrané vstupné mohlo být použito na stravu a šaty. Julie Příhodová, manželka starosty v Dačicích, vlastenka a podporovatelka všeho dobrého, odkázala po své smrti svůj majetek manželovi, který ho měl věnovat na dobročinné účely. Pan starosta se rozhodl darovat peníze v hodnotě 200 korun Útulně ženské. Peníze měly být využity na stavbu nového útulenského domu. Byli i tací, kteří do Útulny chodívali osobně a dary rozdávali přímo dětem. Paní Samohrdová se se svými dcerami Lidunkou a Mařenkou vypravila do Útulny s plnou taškou pomerančů. O Útulně se dověděli z Letáčků, které nosila Mařenka domů ze školy. Každému dítěti daly dívky pomeranč a paní Samohrdová darovala 20 korun.²⁵⁰

5.1.2.4 Život dětí v sirotčinci

Každý ústav musel mít svůj vlastní domácí řád, podle kterého se všichni řídili. Také v sirotčinci měli svůj domácí řád, jenž platil pro všechny děti ubytované v tomto ústavu.

Větší děti vstávaly v 6.00 hodin ráno a malé děti o půl sedmé. Malým dětem pomáhaly při umývání, česání a oblékání dozorkyně. V 7.00 hodin ráno chodívaly všechny děti na snídani. Na stole měly připravený chléb a žitnou kávu. Po snídani odcházely do školy a hospodyně se tak mohly pustit do práce. Nejprve uklidily v jídelně a poté šly buď do kuchyně, prádelny, žehlírny, nebo šly na trh nakoupit. Některé z nich se zabývaly ručními pracemi. Když byla zima, děti chodily do školy i odpoledne, ale když bylo léto, chodily do školy jen dopoledne a výuka probíhala společně. Odpoledne chodily malé děti na procházky a ty větší do žehlírny nebo do dílny.²⁵¹

Večer se talentované děti učily jazyky (němčinu, francouzštinu, ruštinu), těsnopis nebo ruční práce, přičemž byly rozděleny do několika skupin. Ty, které se neučily jazyky, se učily číst, zdravotědu nebo vychovatelství. Každou sobotu probíhal velký úklid, při němž všechny děti pomáhaly uklízet. O nedělích chodívaly vždy do kostela a odpoledne po svačině na

²⁵⁰ Tamtéž, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929.

²⁵¹ Tamtéž, Letáček Útulny ženské v Brně. Ročník VII. Říjen a listopad 1909, s. 6.

procházku, po obědě si buď četly, nebo hrály na zahradě a večer bývala každý týden beseda, při které zpívaly, přednášely, cvičily nebo hrály různé hry.²⁵²

Malé děti chodily spát ve 20.00 hodin a velké o dvě hodiny později, tedy ve 22.00 hodin. Před uložením si každé dítě muselo vyčistit svou obuv a šatstvo a poté se děti samy umyly, přičemž starší děti pomáhaly těm menším. V zimních měsících se děti koupaly každou sobotu a v letních měsících každý den.²⁵³

Děti, které již nechodily do školy, se učily vařit, prát, žehlit, uklízet, šít šaty, plést punčochy na stroji, malovat na porcelán, vypalovat a malovat na dřevo, zdobit klobouky, vyrábět ruční kabelky nebo domácí střevíčky.²⁵⁴

Každé dítě z Útulny ženské žilo alespoň tři měsíce v roce na venkově v koloniích, aby se naučilo pracovat na zahradě, na poli, v lese a opatrovat domácí dobytek a drůbež. Tato výchova byla považována za ideální, neboť bylo dítě jednu část roku vychováváno ve městě a druhou část roku na venkově. Během výchovy v Útulně ženské se dětem dostalo dobré péče, poučení o způsobném chování, o čistotě, pořádku, opatrnosti, spořivosti a úctě ke starším.²⁵⁵

Děti ze sirotčince spolu se členy spolku pořádali dětské besídky, které se konaly v ústavu Útulna ženská a bývaly dvojího druhu. Nedělní odpolední besedy se konaly většinou v zimních měsících každou druhou neděli od 15.00 hodin a mohli se jich zúčastnit i cizí lidé. Program vytvářely útulenské děti a většinou bývala každá beseda věnována významné osobnosti. V úvodu vždy některé z dětí předneslo životopis významného vlastence, poté se hrálo divadlo, přednesly básně s písněmi, zatancovaly národní tance a hrály na piano, housle nebo citeru. Děti bývaly oblečeny v národních krojích. Celý program trval přibližně jednu hodinu. Tyto besedy se staly velmi oblíbenými.²⁵⁶ Spolek také pořádal večerní domácí besedy, které se konaly po celý rok každou neděli od 19.30 do 20.30 hodin. Při těchto besedách se sešly všechny obyvatelky Útulny a taktéž se zpívalo, hrálo na klavír, housle, citeru, tancovalo se a přednášelo.²⁵⁷ Každý rok v květnu pořádal spolek Moravská ústřední Útulna ženská dětskou besedu v Národním divadle, ve které vystoupily děti žijící v ústavu Útulna ženská.

Stravování dětí v sirotčinci bylo sice jednoduché, ale za to pestré a chutné. Jídla se střídala podle ročních období. Když nebylo ovoce v letních měsících příliš drahé, dostávaly ho děti často k večeři. Maso dostávaly alespoň čtyřikrát týdně a třikrát týdně buď moučné,

---

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 6 -7.

²⁵⁶ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 56, karton č. 38, Besídky, literární večery, přednášky 1901 – 1933, 1948 – 1956.

²⁵⁷ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929.

nebo mléčné pokrmy. Snídaně a svačiny byly každý den téměř stejné. Mývaly $\frac{1}{4}$ l sladové kávy a 10 až 20 dkg chleba, podle toho, kdo byl jaký strážník. První svačina bývala již v 10.00 hodin dopoledne. Děti dostávaly opět 10 až 20 dkg chleba a slabé děti dostaly $\frac{1}{4}$ l mléka. K obědu bývala každý den polévka jako předkrm (bramborová, čočková, rýžová, nočková, hovězí, kapánková, nudlová) a hlavní chod, který se skládal z masa (telecí, hovězí, vepřové maso, sekaná, uzené maso) a nějaké přílohy (brambory, bramborová kaše, bramborové knedlíky, hrách, kroupy). Mezi sladká jídla nejčastěji patřily kynuté buchty s tvarohem.²⁵⁸

Zřizováním ústavů pro osiřelé a opuštěné děti bylo zachráněno několik životů před bídou, touláním a leckdy také před smrtí. I když byly zakládány sirotčince, byl brán zřetel především na výchovu v rodině, než na výchovu v ústavu, neboť rodinná výchova byla považována za lepší a účelnější. Negativem výchovy v ústavu podle mého názoru bylo, že dítě nepoznalo skutečný život a nenaucilo se vše potřebné pro život v dospělosti, neboť v ústavu dostávaly děti pravidelně najíst a ošacení jim bylo také dáváno. Děti se tak nemusely o nic starat, a když odešly ze sirotčince, nevěděly si často rady. Aby mohlo dítě vyrůstat v rodině, bylo potřeba najít vhodnou rodinu, která by svěřené dítě živila a řádně ho vychovala.

5.2 Dětské penzionáty neboli útulny

Rozdíl mezi sirotčincem a dětským penzionátem byl takový, že do sirotčince byly přijímány buď zcela osiřelí a opuštění sirotci, nebo polosirotdci a do dětského penzionátu děti rodičů, kteří nemohli své děti vychovávat a rádi zaplatili za výchovu a péči pro své děti.²⁵⁹

5.2.1 Dětský penzionát v Brně

Dětský penzionát byl založen spolu se sirotčincem v Útulně ženské v roce 1899 v Měšťanské ulici č. 23 a přihlášky přijímala ředitelka Útulny.²⁶⁰ Přijímaly se děti od 2 do 14 let po celý rok. V jednom pokoji byly ubytovány 3 až 4 děti a byly pod stálým dozorem vychovatelek. Malé děti chodily do mateřské školky nebo do dětského útulku a větší děti navštěvovaly veřejnou školu obecnou, měšťanskou nebo podle přání rodičů i vyšší učiliště. Chlapci bývali v penzionátu do čtrnácti let a poté odešli buď na studia, nebo se šli vyučit

²⁵⁸ Tamtéž, Letáček Útulny ženské v Brně. Ročník V. Říjen a listopad 1907, s. 17.

²⁵⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929, Letáček Útulny ženské v Brně. Ročník IX. 1911 - 1912, s. 26 - 27.

²⁶⁰ Tamtéž.

nějakému řemeslu. Když rodiče rozhodli, že bude jejich syn pokračovat ve studiích, bylo potřeba najít vhodnou rodinu, u které by mohl bydlet. U druhého případu bylo potřeba najít vhodného mistra, u kterého by se vyučil řemeslu. Dívky se po čtrnáctém roce přestěhovaly do dívčího penzionátu vydržovaného také Ženskou útulnou, kde zůstaly až do konce svého studia nebo výcviku.²⁶¹

Rodiče dětí od 2 do 6 let platili měsíčně za byt a stravu 35 korun a děti od 6 do 14 let platily 46 korun. Vše ostatní, jako prádlo, šaty, školní a jiné potřeby, léky a lékaře, hradili rodiče. Děti si musely do penzionátu přinést všechny potřebné věci: křestní a domovní list, školní zprávy a potvrzení, kdo na dítě platil, šaty a prádlo, pláštěnku, zimní kabát, klobouk nebo čepici, dvojce boty, domácí obuv, hřebeny, zubní kartáček, sklenici na vodu, hrnek na kávu, talíř a příbor, tři ručníky, peřiny a dvojce povlečení a pokrývku na postel.²⁶²

O děti bylo v penzionátu dobře postaráno. Každý den dostávaly zdravou a vydatnou stravu a měly dostatek pohybu, protože byly v penzionátu jak lázně, tak také zahrada. Na přání rodičů se děti mohly za menší poplatek učit němčinu, francouzštinu nebo ruštinu, hrát na piano, citeru nebo na housle.²⁶³

5.3 Dívčí penzionáty

Dívčí penzionáty byly levnou alternativou pro méně majetné dívky z venkova, které přišly do města studovat a měly problémy s obstaráním bydlení. Bydlely v nich mladé dívky méně zámožných rodičů především z venkova, dcery učitelů, úředníků, řemeslníků, dělníků a rolníků.

5.3.1 Dívčí penzionát v Brně

Dívčí penzionát v Brně byl zřízen v den vzniku Útulny ženské, tedy dne 12. září 1899 na Klášterním náměstí č. 2. Jednalo se o instituci, která poskytovala služby po celou dobu existence Ženské útulny. Dne 8. září 1901 byl penzionát přestěhován do domu č. 23 Julie Fantové - Kusé v Měšťanské ulici. Z příjmů dívčího penzionátu mělo být pomáháno sirotkům, kteří bydleli v téže domě. Dívky ubytované v penzionátu Ženské útulny chodily do Vesniných škol, do ústavu učitelek, na obchodní školu na Ziskalově, která vznikla ve stejném

---

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Tamtéž.

roce jako Útulna, do lycea, reálky nebo jen navštěvovaly nejruznější krátkodobé kurzy, aby si mohly zvýšit svou profesní kvalifikaci. Také Ženská útulna pořádala několik kurzů určených pro mladé dívky. V penzionátu mohly bydlet nejen mladé studující dívky, ale také starší dámy nebo dámy, které byly osamocené. Byly to především bývalé učitelky nebo úřednice a postupem času se k nim řadily bývalé členky Ženské útulny. Tyto ženy měly vlastní pokoj, a pokud chtěly, tak mohly mít i vlastní stravu.²⁶⁴

Penzionát měl v domě k dispozici čtyři pokoje pro chovanky, jeden pokoj pro dozírající učitelku, která byla zároveň účetní, švadlenou, poslíčkem a služkou a její měsíční plat byl 12 zlatých. Vedle pokojů pro chovanky byl ještě potřeba pokoj pro ředitelku, která měla noční dozor v penzionátu, dohlížela na pořádek, čistotu a kázeň v celé Útulně. Také měla na starosti obstarávání finančních prostředků na vydržování Útulny.²⁶⁵

Od 1. září 1909 byl dívčí penzionát oddělen od Útulny a umístěn v třípatrovém domě č. 33, který byl hned vedle Útulny. Budovu si Útulna pronajala od stavebního podnikatele Františka Hudce a jeho manželky Jarmily. V každém poschodí se nacházely tři byty po dvou pokojích a ceny za ubytování byly stanoveny podle jednotlivých poschodí a stravy. V přízemí a v prvním patře byly byty nejdražší a ve druhém a třetím patře byly nejlevnější. V jednom pokoji bydlely až čtyři chovanky. Penzionát sloužil celkem pro 60 chovank. Dívky, pokud bylo místo, byly přijímány do penzionátu po celý rok.²⁶⁶

Stát penzionátu neposkytoval žádné podpory a býval stále dobročinnou než výdělečnou institucí. Často nemíval žádné výdaje, neboť zhruba třetina chovank získávala slevu a jedna nebo dvě bydlívaly v penzionátu zadarmo. Staré ženy, které nedostávaly penzi a byly z tohoto důvodu chudé, si nemohly dovolit platit byt ani stravu v Útulně, a proto jim byla nabízena strava a přístřeší za menší práce.²⁶⁷

Obsazeností byl na tom penzionát nejlépe v průběhu a po skončení první světové války a v letech následujících. Průměrný počet ubytovaných dívek se pohyboval mezi 70 až 80. Nejvíce jich bylo v roce 1929, kdy bylo v penzionátu ubytováno 90 dívek. V roce 1930 počet dívek prudce klesl. Důvodem poklesu ve 30. letech byla větší konkurence, než tomu bylo v předešlých letech, kdy penzionát Ženské útulny byl vedle Vesny²⁶⁸ jediný v Brně. Počty dívek se pohybovaly mezi 40 až 60. V roce 1937 byl penzionát rozšířen o třetí poschodí. V

---

²⁶⁴ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně.

²⁶⁵ Tamtéž, Přednášky o Útulně. Útulna ženská v Brně a její kolonie.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ Vesna byl spolek založený v roce 1870 v Brně.

novém patře bývaly ubytované dcery učitelů. V tomto roce se v penzionátu vystřídal celkem 115 dívek.²⁶⁹

V roce 1943 byla Ženská útulna nucena na příkaz vrchního starosty města Brna Oskara Judexe ze 14. srpna 1943 pronajmout celou budovu, kde sídlil penzionát, dům č. 33 a třetí patro domu č. 35 ve Falkensteinerově ulici i s celým zařízením hamburské firmě Klöckner, která měla v Brně výrobu válečných potřeb. Penzionát přeměnila firma na ubytovnu, kam ubytovala rodiny svých zaměstnanců. Každý měsíc dostával spolek Ženská útulna od této firmy nájemné ve výši 4 800 korun včetně poplatků a dávek, bez otopu a světla, které stanovil bytový úřad. Z tohoto důvodu byly dívky z penzionátu propuštěny. Některé se přestěhovaly do sirotčince, jiné byly dány v roce 1944 do válečné výroby. V roce 1945 byl penzionát opět volný, neboť se všechny německé rodiny, které měly strach z náletů a spojenců, vystěhovaly. Do dubna roku 1946 byla značná část penzionátu z důvodů vnitřních oprav a výměně oken uzavřena. Škody na vnitřním zařízení ve většině pokojů způsobili zaměstnanci firmy Klöckner, kteří tam v letech 1943 - 1945 bydleli.²⁷⁰

Po únorových událostech v roce 1948 vstoupil spolek Ženská útulna do Rady žen a tím byla činnost dívčího penzionátu změněna. Od této doby bývalo ubytování poskytnuto jen studujícím nebo pracujícím dívkám v Brně. Starší dámy, které dříve v penzionátu bydlely, si musely obstarat nové bydlení, neboť již v penzionátu bydlet nemohly.

5.3.1.1 Podmínky pro přijetí

Přihlášky pro přijetí dívek do dívčího penzionátu vyřizovala správa Útulny, která obratem poslala sdělení, byla-li žadatelka přijata. Po přijetí musela dívka zaplatit zápisné ve výši 2 korun a 6 korun za používání nábytku. Stávalo se, že dívka, která byla přijata do penzionátu, se nedostavila a v tomto případě celých 8 korun propadlo ve prospěch sirotků v Útulně. Byla-li správou Útulny pro nedodržování domácího řádu či z jiné příčiny chovanka vyhozena nebo odešla-li sama, nevrátili jí osmikorunový poplatek.²⁷¹

Měsíční poplatek za byt a stravu bez prádla činil 42 korun. Obnos se platil předem a vždy 2. nebo 16. den v měsíci se odváděl. Jestliže udělala chovanka nějakou škodu na

---

²⁶⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1937, s. 18.

²⁷⁰ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna 1944 do 31. prosince 1945, s. 9 – 10; Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1946, s. 12.

²⁷¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929, Letáček Útulny ženské v Brně. Ročník V. Říjen a listopad 1907, s. 8.

majetku Útulny, její povinností bylo veškerou škodu uhradit. Pokud se ke spáchané škodě nepřiznala a nebyla ani vypátrána, hradily škodu všechny chovanky rovným dílem.²⁷²

V penzionátu se dívky mohly učit hrát na piano, housle nebo citeru, mohly tancovat národní tance, učit se jazyky (ruštinu, francouzštinu a němčinu), těsnopis, ruční práce nebo česání a zdobení klobouků. Tyto kurzy se platily podle počtu hodin. Na přání se dívky mohly za určitý poplatek učit také vařit, prát, žehlit a šít. Jejich pokoj byl vzdušný a světlý, měly vydatnou a výživnou stravu v dostatečném množství a k dispozici měly také lázně a zahradu, kde mohly trávit svůj volný čas.²⁷³

Mezi jejich výbavu, kterou si do penzionátu musely přinést, patřily peřiny a dvoje povlečení, 3 plachty, 3 utěrky, 3 ubrousky, 12 kapesníků, domácí oděv, dvoje boty, domácí obuv, 3 až 4 zástěrky, vlnák, příbor, hrnek na kávu, sklenici na vodu, kartáč zvlášť na šaty a boty, hřebeny, kartáček na zuby, mýdlo, krabici na drobnosti, na klobouky a na kartáče. Prádlo na praní posílaly dívky domů nebo jim byla poskytnuta spolehlivá prádelna.²⁷⁴

Co se týče návštěv, tak příbuzným nebo známým bylo povoleno, aby dívky navštěvovaly v neděli nebo o svátcích od 10.00 do 12.00 hodin a ve všední dny od 17.00 do 18.00 hodin. Rodiče mohli své dcery navštěvovat každý mimoškolní čas. Lékaře a léky hradili rodiče, a když dívka vážně onemocněla, byla rodičům poslána ihned zpráva.²⁷⁵

5.3.1.2 Život dívek v penzionátu

Byty dívek ubytovaných v penzionátu měly být dostatečně prostorné a osvětlené. Nesmělo se v nich vařit, ani vykonávat práci, při které se praší. Každá dívka měla v pokoji svou vlastní postel a pracovní stůl. Dívky mohly pracovat jen za denního světla, protože čtení a psaní při rozsvícené lampě škodilo zraku. Dívky si musely denně uklízet a větrat své byty. Teplota v pokoji nesměla v zimě překročit 16 stupňů a klesnout pod 14 stupňů. Každá dívka musela dbát o čistotu svých šatů a musela dodržovat osobní hygienu. Hygienické potřeby měla mít každá dívka své a bylo zakázané si je půjčovat. Minimálně jednou týdně si musely dívky převléknout své prádlo a minimálně jednou měsíčně byla nařízena výměna ložního prádla. Co se týče každodenního vstávání, tak v letním období musely vstávat v 5.00 hodin a v zimě o hodinu déle, tedy v 6.00 hodin. Spát dívky chodily po 21.00 hodině. Strava v penzionátu byla jednoduchá, dobře připravená, nekořeněná a dávána v dostatečném

---

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 8 – 9.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 9.

množství. Každý den mývaly chovanky k obědu polévku (fazolová, kroupová, čočková, hovězí, rýžová, kmínová) a hlavní chod, který byl sladký nebo masitý. Večeře se nejčastěji skládala jen z pečiva a pomazánky nebo z pečiva a uzeniny. K pití dostávaly pitnou čerstvou vodu a jen na přání rodičů nebo na lékařské nařízení mohly dostat v mírném množství pivo nebo víno. Majitel penzionátu byl povinen starat se o zdraví dívek, a pokud některá z dívek onemocněla, musel vyhledat lékařskou pomoc. Jednalo-li se o nějaké nakažlivé onemocnění, muselo být vše oznámeno ředitelství školy a městskému úřadu. Žádná nemocná dívka se nesměla účastnit vyučování, pokud jí to nebylo lékařem písemně povoleno. Dívkám měla být neustále vštěpována zbožnost, čistota mravů, smysl pro povinnost, čest, úcta ke škole, k učitelům a všem představeným. Dívky musely svědomitě plnit povinnosti svého stavu a náboženství. Měly povolenou jen vybranou zábavu, mezi kterou patřila například četba. Ale i knihy byly pečlivě vybírány. Mělo se zamezovat plýtvání časem, pomalé práci nebo potulování se po ulicích. Dívky musely být v penzionátu poslušné a plnit rozkazy, které jim byly dány. Pokud se chtěly z penzionátu odstěhovat, musely mít svolení svých rodičů. Majitelé penzionátu byli povinni poskytovat veškeré informace o dívkách a o jejich nedostatcích v penzionátu nejen rodičům, ale také škole, kterou dívky navštěvovaly. Ředitelství, a také učitelský sbor měly právo kontrolovat byty v penzionátech.²⁷⁶

Všechny instituce (školy, sirotčince, penzionáty, ozdravovny, chudobince aj.) měly svůj vlastní řád, podle něhož se musely řídit a dodržovat ho. Jednalo se o jakousi disciplinaci jednotlivce a jejich každodenního života.²⁷⁷

5.4 Péče o služebné

Dívky přicházely z venkova do měst, kde se snažily najít nějakou službu, zcela neinformovány a musely se tak obracet buď na jednotlivce, soukromé kanceláře, nebo na veřejné zprostředkovatelny a soukromé ústavy. V Praze a v Bratislavě byly zřízeny jakési nádražní mise, které se hned na nádraží cizích dívek ujímaly. Poté je předaly příslušné organizaci, která se jim pokusila najít službu. Mohlo se také stát, že nebylo k dispozici žádné volné místo služebné, a v takovém případě musela daná organizace poskytnout dívkám ubytování a stravu a posléze je poslat zpět na venkov.²⁷⁸

---

²⁷⁶ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 42, karton č. 35, Záležitosti dívčího penzionátu 1900, 1906 – 1921, 1945 – 1951.

²⁷⁷ Viz FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.

²⁷⁸ TRNKOVÁ, M. *Kapitoly ze sociální péče*, s. 68.

V Brně vznikl Moravský svaz Osvětový, který založil různé odbory. Jedním z nich byl tzv. Odrostový odbor, který pečoval o služebné, a to jak po stránce morální, tak také po stránce hmotné. Pořádal pro ně besídky, které sloužily nejen jako poučení pro život, ale také pro pobavení. Odborem měly být zřízeny také Útulny pro služebné, kde by dívky v době hledání služby bydlely. Zároveň by navštěvovaly kurzy domácích prací a pomáhaly by s veškerými pracemi v Útulně. Do doby, než by tato nová Útulna byla otevřena, chtěl odbor spolupracovat s Útulnou ženskou v Brně. Proto byla tehdejší ředitelka Útulny ženské Marie Stejskalová pozvána na schůzi Odrostového odboru, aby vyjádřila svůj názor. Nápadem zřídit Útulnu pro služebné byla doslova nadšená, protože jakmile by byla zřízena samostatná Útulna pro služebné, zrušila by Útulna ženská dosavadní poptavárnu a noclehárnu pro služby a měla by tak o starost méně. K realizaci několika Útulen pro služebné docházelo až ve 20. letech 20. století.²⁷⁹

5.4.1 Zprostředkovatelna míst a noclehárna pro služebné v Brně

Zprostředkovatelna míst a noclehárna pro služby vznikla v roce 1899, tedy v den, kdy byl založen ústav Útulna ženská. Byla umístěna do jednoho pokoje na Klášterním náměstí č. 2. O rok později byla Útulna ženská přestěhována do domu paní Julie Fantové Kusé, někdejší starostky Vesny, v Měšťanské ulici č. 23, kde byly vyhrazeny tři pokoje pro zprostředkovatelnu a noclehárnu pro služby. O rok později byla zprostředkovatelna a noclehárna oddělena od sirotčince a dívčího penzionátu a přestěhována do Rudolfské ulice do domu pana (?) Stuny,²⁸⁰ kde byly najaty dva pokoje s kuchyní. Dne 1. prosince 1902 byla zprostředkovatelna a noclehárna přestěhována zpět na Staré Brno k dívčímu penzionátu a k sirotčinci, aby měla ředitelka snadnější dohled.²⁸¹

Zprostředkovatelna byla určena především pro dívky a ženy navštěvující kurzy, které pořádala Vesna. Nocleh zde našly i služebné hledající práci. Dívky byly informovány pomocí plakátů, které vyvěšovaly organizátorky na větších železničních stanicích. Dívky pocházející z venkova odcházely do města, aby si našly službu a vydělaly si tak nějaké peníze. Podobně na tom byla i Hanyša, která odjela do Brna, kde byla poptávka po služebných vysoká, ale o místech musel člověk vědět předem, protože když někdo přijel do neznámého města a neměl kontakty, nevěděl si rady. Hanyša žádné kontakty neměla, a proto

---

²⁷⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929, Letáček Útulny ženské v Brně. Ročník VII. Říjen a listopad 1909, s. 3.

²⁸⁰ Křestní jméno neznámé.

²⁸¹ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně, Útulna ženská v Brně a její kolonie.

si místo musela hledat sama. Hned na nádraží potkala jistou dámu, která se jí ujala a práci služebné jí sehnala. Ale Hanyša po pár dnech ze služby odešla, protože byla nespokojená. Podobné to bylo i v ostatních službách, ze kterých také odešla. Nakonec Hanyše nezbylo nic jiného, než aby si našla službu sama. Po několika dnech hledání potkala dvě dívky, které jí poradily, aby zašla do Útulny ženské, kde jí určitě pomohou. Po pár dnech strávených v Útulně odešla do služby k české křesťanské rodině. Útulna ženská se snažila pomoci všem dívkám hledajícím službu.²⁸²

Pokud pracovaly služebné pro Útulnu, mohly se v ní stravovat a bydlet zadarmo, ale pokud chtěly pracovat jen pro sebe, musely měsíčně platit určitý poplatek, který se rok od roku měnil. Žádná služka nesměla zahálet. Ty, které čekaly na místo, musely nějakým způsobem pracovat alespoň v Útulně, aby nezlenivěly. Byl dán i přesný denní rozvrh, jakou práci měly služky dodržovat, aby nezapomněly pracovat. Byly zaměstnány od 5.00 hodin ráno do 22.00 hodin večer. Vždy od 5.00 do 6.00 a od 21.00 do 22.00 hodin měly čas jen pro sebe - na spánek, umytí, učesání, ustrojení a látání. V ostatní době, kromě sedmy hodin spánku, pracovaly pro Útulnu.²⁸³

Do Útulny ženské chodily nejvíce služky z venkova, které brněnský život ještě nepoznaly. Po příchodu do Útulny byla služkám správkyní kanceláře prohlédnuta jejich služební knížka. Správkyně dotyčnou služebnou zapsala a dala jí seznam adres žen, které sháněly služebné. Poté si sama dívka hledala zaměstnání podle daných adres, aby se přesvědčila, do jaké služby vstupuje. Pokud službu získala, vrátila se do Útulny, kde oznámila, že si našla práci. Nedostala-li službu ihned, zůstala v noclehárně služek přes noc, kde ráno a večer za stravu vypomáhala. Největší zájem býval o dívky, které uměly dobře prát, žehlit a uklízet. Takové děvče dostávalo 16 korun měsíčně. Dívky byly přijímány do služby buď na celý rok, půl roku, čtvrt roku, nebo na 1 až 2 měsíce.²⁸⁴

Po roce 1919 nepřicházelo do Útulny tolik služebných, poněvadž byly i jinde v Brně zřizovány Útulny pro služebné a v Útulně ženské nebyl již dostatek místa ani prostředků na to, aby se tam mohla děvčata zdržovat po delší dobu. Někdy jich čekalo na místo 15 až 20 denně a štěstí mělo jen 5 až 10 dívek.²⁸⁵

Marie Stejskalová chtěla oddělit zprostředkovatelnu a noclehárnu pro služky od Útulny ženské, ale chyběly jí k tomu finance. Na samostatnou Útulnu pro služebné bylo potřeba více

---

²⁸² MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929, Letáček Útulny ženské v Brně. 1904, Dívkám služebným, s. 2 – 7.

²⁸³ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně, Útulna ženská v Brně a její kolonie.

²⁸⁴ Tamtéž, Přednášky o Útulně.

²⁸⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903 - 1925, 1928, 1929.

místností, jako kanceláře, ložnice pro správkyni, prostranné místnosti pro služebné, kuchyně, která by byla zároveň jídelnou pro služky a komoru.²⁸⁶

Dívky, které přicházely do Brna ve 20. letech, si službu nacházely ihned, bez pomoci Útulny ženské, a proto přestala zprostředkovatelná míst a noclehárna plnit svůj význam a byla zrušena.

5.5 Dětské jesle

Za jesle jsou považovány denní útulky pro nemluvnata a batolata, kam dávaly vdané nebo svobodné matky své děti, aby mohly jít pracovat a vydělat tak nějaké peníze. Byly zřizovány jak k dennímu pobytu, tak také k trvalému pobytu. V denních jeslích mohly být děti jen přes den a v trvalých jeslích bývala nemluvnata a batolata ubytována do té doby, než pro ně našli vhodný domov.²⁸⁷

Do jeslí byly přijímány děti již od šesti neděl a dělily se na dvě oddělení. V prvním oddělení byla nemluvnata a ve druhém batolata. K jeslím se také mohla připojit opatrovna, která přijímala děti ve věku od 3 do 6 let. Na Moravě byly v roce 1908 jen dvoje jesle, a to v Dačicích a v Divákách. Jednalo se o klášterní jesle.²⁸⁸

V průmyslových podnicích, kde bývalo zaměstnáno mnoho žen, se zřizovaly jesle pro kojence. Po příchodu do práce matky své dítě odevzdaly, během dne dle potřeby přišly dítě nakojit a večer si je opět vyzvedly. Na venkově, v době hlavních polních prací, byli kojenci a batolátka svěřováni starším ženám nebo starším sourozencům. Proto bylo vyžadováno, aby byly zřízeny alespoň sezonní jesle.²⁸⁹

Ideálním místem pro jesle byl domek se zahradou a několika místnostmi. Jedna místnost byla pro nemluvnata a druhá pro batolata. Potřeba byla i šatna nebo předsíň, kam se odkládaly šaty a dětské peřinky. Další místností byla kuchyně, kde se děti také koupaly, a když neměly k dispozici prádelnu, tak se v kuchyni pralo prádlo. Svůj pokoj měly mít i chůvy a opatrovnice. Nábytek se skládal především z železných postýlek nebo kočárků, které sloužily k odpolednímu spánku, velkého stolu na přebalování a skříň na prádlo. V pokoji pro batolata býval koutek na hračky a uprostřed pokoje dřevená ohrada na chození, ve které byly stolečky s lavičkami. Samozřejmě nesměly chybět hračky, jako míče, krychle, válce, panenky nebo

---

²⁸⁶ Tamtéž, *Letáček Útulny ženské v Brně*. Ročník VII. Říjen a listopad 1909.

²⁸⁷ TRNKOVÁ, M. *Kapitoly ze sociální péče*, s. 27.

²⁸⁸ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně, Přednáška ve Zdounkách 4. 10. 1908.

²⁸⁹ TRNKOVÁ, M. *Kapitoly ze sociální péče*, s. 27 - 28.

zvířátka. V kuchyni nechyběl stůl s lavicí, vana a skříňka na nádobí. V předsíni mělo každé dítě svůj věšák s poličkou na osobní věci.²⁹⁰

5.5.1 Útulek pro nemluvnata a batolata v Brně

Marie Stejskalová nechala dne 1. září 1907 při Útulně ženské zřídit Útulek pro nemluvnata. Útulek měl k dispozici několik místností v pronajatém domě v ulici Falkensteinerově č. 33. V útulku se denně pečovalo zhruba o 12 nemluvňat. Zapsaných dětí bylo ale daleko více. Počet se pohyboval kolem 40 dětí, ale matky nedávaly do Útulku své děti pravidelně, tudíž se denní počet nemluvňat a batolat pohyboval kolem 12. Kapacita útulku tak nebyla naplněna, neboť celkem bylo místo pro 10 nemluvňat a 20 batolat. Jesle Útulny ženské byly na tehdejší poměry dražší. Denní opatření jednoho dítěte vyšlo na 1 korunu, protože se muselo počítat i s výdaji za stravu, byt, otop, světlo, praní prádla, plat pro dozorkyně, pradelny a chůvy. Od matek se ale vyžadovalo jen 20 haléřů denně, neboť zbývající finance na provoz útulku získávala Útulna z milodarů. Vznikly tak první české jesličky v Brně. Německé jesle již byly v Brně v té době v provozu.²⁹¹

Útulek byl otevřen od 7.00 hodin do 19.00 hodin, kromě neděl a svátků. Ráno matka dítě přinesla, opatrovnice nemluvně svlékla, vykoupala, převlékla do ústavního prádla, nakrmila a uložila do postýlky. Co se týče krmení, tak mladší děti dostávaly mléko nebo nápoj z dětské moučky a starší dostávaly krupičnou kaši a mléko. Přiměřenou stravu dostávaly pětkrát denně. Do jeslí také dvakrát týdně docházel lékař, který nemluvnata a batolata prohlížel. Na nemluvnata celý den dohlížela opatrovnice a o batolata se starala chůva. Opatrovnice nemluvňat měla znát alespoň ty nejzákladnější zdravotní a výchovatské zásady, musela být čistotná, mravně bezúhonná, trpělivá, vlídná, veselá, nesměla být nervózní a měla projevovat lásku k dětem. Do útulku pro nemluvnata přicházely vypomáhat odrostlé děti z Útulny ženské a dívky z dívčího penzionátu, které se tak v rámci praktických kurzů cvičily v péči o malé děti.²⁹²

Byly i takové jesle, ve kterých se nemluvnata a batolata nekoupala, a proto musela matka přinést dítě již vykoupané. To samé platilo i o plenách, které se v jeslích taktéž nepraly. Matka musela denně přinést 10 čistých plen a špinavé si večer brala domů. To ale neplatilo u Útulny ženské, která děti koupala a veškeré prádlo a pleny také prala. A to vše z jednoho

²⁹⁰ MZA, fond MS, inv. č. 112, karton č. 2, Přednášky o Útulně, Přednáška ve Zdoukách 4. 10. 1908.

²⁹¹ Tamtéž.

²⁹² Tamtéž.

prostého důvodu. Marie Stejskalová chtěla, aby se z útulku pro nemluvnata a batolata jednou stala řádná škola pro chůvy, a proto bylo nutné, aby chůvy všechny tyto práce při výchově dětí v ústavu vykonávaly.²⁹³

Jelikož neměl útulek pro nemluvnata a batolata dostatek financí a vyčerpání útulku byla nízká, musela ho Ženská útulna dne 15. února 1914 zrušit.²⁹⁴

5.6 Ozdravovny

Ozdravovny byly a stále jsou zdravotnická zařízení, která poskytují zdravotní a sociální péči nejen dětem, ale také dospělým lidem, kteří jsou nemocní nebo jsou ohroženi nějakou nemocí. Většinu onemocnění je možné léčit stejně dobře pobytem v domácích lázních, jako v lázních cizích, v nížinách, na horách nebo u moře. Dříve se domácím lázním dávala přednost, neboť náklady nebyly tak vysoké a peníze zůstávaly doma.²⁹⁵

Dětské ozdravovny byly v 19. století zřizovány pro děti, které byly především ohroženy tuberkulózou nemocných rodičů. Byly zřizovány ve zdravém podnebí, kde byl každý den k dispozici lékař a sociální pracovníce. Do ozdravovny se přijímaly jednak děti, které byly oslabené a musely být izolovány od prostředí, které je ohrožovalo, a jednak děti, které byly sice nakažené, ale ne nemocné a jejich stav vyžadoval změnu prostředí. Sloužily k zotavení a zesílení dětského organismu.²⁹⁶

První ozdravovna pro děti nakažených tuberkulózou byla v českém království založena v roce 1901 profesorem Františkem Hamzou.²⁹⁷ Jednalo se o dětskou zemskou léčebnu pro tuberkulózní děti v Košumberku u Vysokého Mýta s filiálkou v Chroustovicích. Tento ústav měl i svou školu, kde se děti učily.²⁹⁸

Zřizování prázdninových ozdravoven pro děti ohrožených nebo nakažených tuberkulózou měly na starosti Ústředí prázdninové péče, Československý Červený kříž, některé stavovské korporace (např. železničářů, poštovních zřízenců), politické organizace nebo jednotlivá města. Většina z těchto ozdravoven byla zřizována v příznivých horských

---

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ Tamtéž, Přednášky o Útulně, Útulna ženská v Brně a její kolonie.

²⁹⁵ SUK, Vojtěch. *Prázdninové osady a ozdravovny pro děti: jejich úkoly a prostředky a hlediska zdravotního a výchovného*. Brno: J. Stříž, 1931, s. 11 – 12.

²⁹⁶ TRNKOVÁ, M. *Kapitoly ze sociální péče*, s. 103; SUK, V. *Prázdninové osady a ozdravovny pro děti*, s. 12.

²⁹⁷ František Hamza (6. 3. 1868 Kletečná u Humpolce – 4. 6. 1930 Brno) studoval medicínu, byl venkovským lékařem a spisovatelem. Z vlastních prostředků založil v roce 1891 dětskou léčebnu v Luži – Košumberku, kde léčil děti nakažené tuberkulózou. Léčebnu mnoho let vedl a rozšiřoval ji. Čerpáno z: BORSKÁ, Ilona. *Kdo byl Hamza?* Praha: Marsyas, 1992. ISBN 80-900262-8-1.

²⁹⁸ TRNKOVÁ, M. *Kapitoly ze sociální péče*, s. 104.

klimatických polohách nebo u moře. K moři byly posílány děti, které tento léčebný pobyt potřebovaly.²⁹⁹

Spolek Moravská ústřední Útulna ženská spravoval hned několik ozdravoven, které byly určeny pro ženy a dívky, ale především pro děti obojího pohlaví, které trpěly nebo byly ohroženy nějakou nemocí. Do ozdravoven byly přijímány děti obvykle od 3 do 14 let. Mezi nejvýznamnější ozdravovnu patřila dětská ozdravovna v Cirkvenici, kterou založila v roce 1910 tehdejší ředitelka spolku Marie Stejskalová. Nejednalo se ale o jedinou významnou ozdravovnu, kterou spolek založil a spravoval.

Spolek Moravská ústřední Útulna ženská založil koloniový odbor. Členky odboru navrhovaly a řešily nejrůznější otázky týkající se přestaveb ozdravoven, sepisovaly návrhy na opravy a doplnění inventářů v ozdravovnách, přijímaly a studovaly žádosti ošetřovatelek a vychovatelek dětí. Také přijímaly do ozdravoven učitelky, aby ubytované a léčené děti nezůstávaly v učení pozadu. Členky odboru doprovázely děti na lékařské prohlídky před každým odjezdem do ozdravoven, dohlížely na umístění dětí ve vlaku a jejich povinností také bylo doplňovat domácí a ošetřovatelský řád.³⁰⁰

5.6.1 Ozdravovna v Lubě u Černé Hory u Tišnova

Dětská ozdravovna v Lubě byla otevřena dne 15. března 1909 v Černé Hoře u Brna a jednalo se o první ozdravovnu, kterou nechal spolek Moravská ústřední Útulna ženská zřídit. Účelem ozdravovny byla léčba a výchova dětí obojího pohlaví ve věku od 3 do 14 let a poté cvičení dětí 14letých až 18letých v domácích, polních a zahradních pracích. Léčily se tam především děti, které byly opožděné ve vývinu, slabé a chudokrevné. Malým dětem bylo poskytnuto úplné zaopatření, ošetření a léčení po tak dlouhou dobu, než se zcela uzdravily a větší děti bývaly v ozdravovně do doby, než se naučily určité práce a mohly tak nastoupit do služby nebo do řemesla.³⁰¹

Celá ozdravovna patřila spolku Moravská ústřední Útulna ženská v Brně a byla určena celkem pro 15 až 20 dětí. Některé děti byly do ozdravovny přijaty zadarmo a některé musely platit měsíčně 30 korun. Do ozdravovny byly vybírány dozorčí radou Moravské ústřední Útulny ženské na základě lékařského vysvědčení. Tuberkulózní děti neměly do ozdravovny na Lubě přístup. Dětská ozdravovna byla umístěna ve dvou domech, v nichž byly 4 pokoje,

---

²⁹⁹ Tamtéž, s. 103.

³⁰⁰ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1935, s. 17.

³⁰¹ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1921 do 31. srpna 1922, s. 18.

kuchyně, komora, prádelna, sklep a půda. Vedle ozdravovny bylo hospodářské stavení, kůlna, stodola, hřiště, tři zahrádky, louka, les, takže děti měly dostatek místa pro pohyb a různé hry.³⁰² Všechny děti v ozdravovně pomáhaly s domácími pracemi. Malé děti si buď hrály na čerstvém vzduchu, sbíraly kameny na poli, nebo trhaly plevel na zahrádkách, když byly s vychovatelkou venku. Velké děti pracovaly na zahradě, na poli nebo ve stodole.³⁰³

Správu dětské ozdravovny řídila dozorčí rada Moravské ústřední Útulny ženské v Brně. Hospodářství obstarával hospodář se svou ženou, přičemž jim větší chlapci a děvčata z Útulny ženské pomáhali. O malé děti se starala odchovanka Útulny. Lékařskou pomoc poskytoval po 12 let Jaroslav Hubka z Černé Hory. Ozdravovnu podporoval brněnský ústav z milodarů, z ošetřovného a z dotací z ministerstva sociální péče. Část vydání se pokrývalo z výtěžku hospodářství. Jelikož byli chlapci od 3 do 6 let v ozdravovně po dobu deseti měsíců a přes prázdniny tam byly děti školou povinné, byla ozdravovna otevřena po celý rok.³⁰⁴

V roce 1923 byla dětská ozdravovna z důvodů nedostatku financí prodána obci Lubi za 45 000 korun, která si tam zřídila školu.³⁰⁵

5.6.2 Ozdravovna v Cirkvenici v Jugoslávii

Druhou dětskou ozdravovnu v Cirkvenici nechala zřídit Marie Stejskalová, která byla v té době ředitelkou spolku Moravská ústřední Útulna ženská v Brně. Byla otevřena dne 10. října 1910 a nesla jméno po významné české ženě „Božena Němcová“. Jednalo se o jednopatrovou budovu, která byla určena pro 30 až 35 dětí, v případě potřeby až 44 dětí. Vila „Božena Němcová“ byla nejstarší částí ozdravovny.³⁰⁶

Co vedlo Marii Stejskalovou k založení ozdravovny u moře? Když byla Marie Stejskalová mladá, žila ve Vídni. Mnohokrát viděla plné vagony německých nemocných dětí, jak odjížděly na jih do Grada, Pelagia nebo Rovigna. Když se po čase vrátily, byly již zdravé. Marii bylo líto, že české chudé děti neměly také místo u moře, kde by se mohly léčit. Trápilo ji, že se bohatí čeští lidé nepostarali o zřízení nějaké ozdravovny pro děti. V roce 1900 se stala Marie Stejskalová ředitelkou Ženské útulny v Brně. Když spatřila v útulně skrofulosní děti, rozhodla se s tím něco provést. Již v roce 1905 založila ozdravovnu pro nemocné děti alespoň v Luhačovicích, protože s ozdravovnou u moře nemohly děti z důvodu nedostatku financí

---

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1920 do 31. srpna 1921, s. 9.

³⁰⁴ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1921 do 31. srpna 1922, s. 18 – 19.

³⁰⁵ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1922 do 31. srpna 1923, s. 19.

³⁰⁶ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 66, karton č. 41, Články o Cirkvenici 1917 – 1931, „Božena Němcová“, česká kolonie dětská v Cirkvenici na chorvatském pobřeží Andrie.

zatím počítat. Co ale předcházelo zřízení dětské ozdravovny v Cirkvenici? O prázdninách roku 1908 na schůzi správního zastupitelstva Ústředního spolku učitelských jednot na Moravě, která se konala v Kroměříži, promluvil pan (?) Úlehla³⁰⁷ o tom, jak je nutné, aby učitelé, kteří jsou nemocní, měli na Andrii nějaký ústav, kde by se mohli zotavovat. Ústav měl být postaven na místě, kde bývaly mořské lázně, lesy, pitná voda a chorvatský lid. Měla se postavit buď vlastní budova, nebo se měly předem pronajímat byty od domácího obyvatelstva. V roce 1909 byla Marie Stejskalová požádána Ústředním učitelským spolkem na Moravě, aby založila na ostrově Ráb v Jaderském moři ozdravovnu pro moravské učitele a učitelky. V den narozenin Jana Ámose Komenského dne 28. března 1909 byla otevřena v najatém domku o pěti místnostech hned u přístavu první česká ozdravovna pro učitele. Díky velikému zájmu již brzy nestačilo pět místností, a proto byla koupena krásná vila s velikou zahradou a ústav se od této doby nazýval „Kolonie Komenský“.³⁰⁸

Po založení ozdravovny pro učitele a učitelky Marie Stejskalová přemýšlela o tom, jak by uskutečnila svou dávnou touhu, a to zřízení ozdravovny pro české nemocné děti. Po nasbírání mušliček u moře a poté i jejich prodání v Brně byla založena sbírka na dětskou ozdravovnu u moře. Od mnoha dobrých lidí získala Marie Stejskalová peněžní podporu 3 000 korun a s tímto obnosem se dala Marie do práce. Dne 6. října 1910 se vydala na své náklady na jih, aby tam našla místo a domov pro nemocné děti. Marie Stejskalová měla možnost vybrat si z více míst, kde ozdravovnu založit. Byla to místa v Cirkvenici, v Selci nebo v Novi. Nakonec si vybrala město Cirkvenice, kde začala hledat byt. Lékárník (?) Polič³⁰⁹ jí poradil domek „U zeleného háje“, ve kterém jí majitelé dvojdomku Roko a Ivan Carovi pronajali dvě světnice s kuchyní.³¹⁰ Časem bylo potřeba navýšit počet pokojů na šest. Ale po příjezdu třetí výpravy o počtu 28 dětí byl pro nedostatek místa problém s umístěním dětí, protože rybář Car už nemohl pronajmout více pokojů, a proto jim nabídl, aby si domek za 26 000 korun koupili. Tolik peněz ale Ženská útulna k dispozici neměla. Netrvalo dlouho a v Cirkvenici se objevila jistá dáma, která se odjela do Cirkvenice léčit a která nabídla Marii Stejskalové pomoc. Tato zámožná dáma slíbila, že bude ozdravovnu podporovat, koupí domek od bratrů Carů a daruje ho ústavu. Ale slib bohužel nedodržela a domek nekoupila. Zanedlouho se objevili noví podporovatelé dětské ozdravovny. Byli to manželé Hublíkovi, kteří přijeli do Cirkvenice navštívit svého osmiletého syna Miloše, jenž se v dětské ozdravovně léčil. Když spatřili své

---

³⁰⁷ Křestní jméno neznámé.

³⁰⁸ MZA, fond MS, inv. č. 113, karton č. 2, Přednášky o kolonii v Cirkvenici.

³⁰⁹ Křestní jméno neznámé.

³¹⁰ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 66, karton č. 41, Články o Cirkvenici 1917 – 1931, Slavnostní otevření vily „Miloslavy“ domu pro choré děti v Cirkvenici na Andrii 4. dubna 1923, s. 11 – 12.

dítě, jak je zdravé, šťastné a spokojené, rozhodli se, že dům koupí oni, aby v něm mohly bydlet děti ve větším počtu. Manželé Hublíkovi po návratu domů doporučovali ozdravovnu v Cirkvenici svým známým, kteří své děti k moři také začali posílat.³¹¹ Postupem času byly přikoupeny další pozemky a postaveny na nich nové budovy. Celkem měla ozdravovna pět budov: „Božena Němcová“ pro 44 dětí, „Miloslava“ pro 150 dětí, „Havlíček“ pro 33 dětí, „Mladost“ pro 20 dětí a „Ludmila“ pro 15 dětí.³¹²

Co se týče peněz, tak bylo z počátku zřízení české ozdravovny pro děti nedostižným cílem, neboť cesta k moři byla daleká a nákladná. Ale pomocí paní Vandy Pitrové, která byla jednatelkou Ženské útulny a která se za Útulnu přimluvila u poslance (?) Pražáka,³¹³ obdržel spolek slevu na jižní a státní dráze.³¹⁴

Ozdravovna byla určena především pro děti, které trpěly chudokrevností, byly po těžkých nemocech, byly neklidné, tělesně slabé nebo bledé. Dále pro děti, které byly podvyživeny v důsledku jednostranné nebo nedostatečné stravy, trpěly křivicí v akutním stádiu, měly poruchy vnitřní sekrece spojené s periodickým zvracením a bolestmi ve svalech, pro děti ohrožené tuberkulózou, s katary horních cest dýchacích a pro děti s tuberkulózou lymfatických uzlin na krku a tuberkulózou kostí a kloubů. Do ozdravovny nebyly přijímány děti, které by mohly ohrozit zdraví ostatních dětí. Jednalo se především o děti, které měly otevřené rány, ošklivou vyrážku, ty, co kašlaly krev, děti trpící epilepsií, děti zmrzačené nebo mentálně zaostalé. Děti se léčily pravidelným způsobem života a pravidelnou stravou, klimatem, slunečními lázněmi a koupelemi v mořské vodě.³¹⁵

Přihlášky dětí přijímala správa Útulny ženské. Přijímání byli chlapci od 6 do 10 let a děvčata od 6 do 14 let. Čtrnáct dní před odjezdem byl vylosován určitý počet dětí, který odjel do Cirkvenice. Každé dítě muselo předložit lékařské potvrzení, že pobyt u moře mu prospěje.³¹⁶ Cestovní a lékařské náklady hradili rodiče. Náklady za byt, stravu a dozor v ozdravovně stály 60 korun měsíčně. Na pohlednice, známky, tužky, pera a praní prádla složili rodiče nějakou zálohu, kterou slečna správkyň zúčtovala.³¹⁷

Děti s sebou měly mít vlastní polštář a pokrývku, šatstvo, kapesníky, ručníky, dvoje boty, čepici, slaměný klobouk pro letní sezonu, hygienické potřeby a koupací obleky. Dále

---

³¹¹ Tamtéž, Z korespondence M. Stejskalové s Cirkvenicí a paměti B. Drgáčové 1909 – 1950.

³¹² *Československé dětské ozdravovny Marie Stejskalové v Cirkvenici, Jugoslávie*. Brno: Ústřední útulna ženská, 1931, s. 4.

³¹³ Křestní jméno neznámé.

³¹⁴ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 66, karton č. 41, Články o Cirkvenici 1917 – 1931, Založení dětské kolonie a výpravy do Cirkvenice, s. 3.

³¹⁵ Tamtéž, s. 17 – 18.

³¹⁶ Tamtéž, s. 4, 17 – 18.

³¹⁷ Tamtéž, s. 17.

s sebou musely mít křestní list a lékařské potvrzení.³¹⁸ Po dobu pobytu v Cirkvenici byly děti ze školy uvolněny. O výuku ale nepřišly, neboť se s nimi v ozdravně učila jejich vychovatelka. Své školní knihy musely mít děti s sebou.³¹⁹

Když nemohly jít ven, tak buď dělaly doma úkoly, ruční práce nebo pomáhaly v kuchyni. Jejich povinností bylo každý den pomáhat se všemi pracemi.³²⁰ Práce byla pro děti jakýmsi výchovným prostředkem. Děti se měly naučit pracovat a zvyknout si na práci, aby nebyly líné a byly užitečné ve společnosti. Správkyně podávala rodičům zprávy o dětech každých čtrnáct dní a na přání i častěji.

Co se týče jejich každodenních činností, jejich den v Cirkvenici vypadal asi takto. Dětem nebyla stanovena doba spánku, každé dítě mohlo spát dle své vůle. Zvláště malé děti spaly do doby, než se samy vzbudily. K snídani a k svačině dostávaly většinou žitnou kávu nebo mléko s bílým chlebem. K obědu se střídaly obědy masité s příkrmem nebo zeleninou, jídla moučná i mléčná. K večeři děti nemávaly maso. Jídelní lístek se často obměňoval. Hned po snídani děti chodily ven, a to buď do přírody, do města nebo k moři. Po svačině se učily v přírodě, po obědě si hrály za domem v lesíku a po večeři si hrály na zahradě před domem. Každou neděli chodily do kostela v Cirkvenici a v odpoledních hodinách podnikaly výlety po okolí. Když venku přšelo, dokázaly se zabavit hraním, učením, psaním dopisů nebo vyráběním různých předmětů. Mezi jejich nejmilejší zábavu patřilo hledání lasturek, mušliček, které myly v moři, poté je sušily a třídily na tzv. vrtule, ucha sv. Petra, srdcovky, špičáky, ostránky, pacičky a domorodky. Dále sušily ježky a hvězdice a vyráběly krabičky a košíčky, které vystýlaly vonnými bylinkami a nejkrásnějšími mušličkami. Tyto výrobky darovaly svým blízkým.³²¹

5.6.2.1 Jednotlivé budovy ozdravovny v Cirkvenici

První a zároveň nejdůležitější budovou byla vila „Božena Němcová.“ V roce 1910 byly v této vile pronajaty dva pokoje s kuchyní a později bylo možné dům koupit. Děti ale neustále přibývalo a dům se stával stále menším a menším a postupem času už pro tolik dětí nestačil. Proto Marie Stejskalová uvažovala o postavení alespoň skleněné verandy na dvorku, kde by si děti mohly hrát, když by se sešly ze všech pronajatých domů, v nichž ostatní děti bydlely. Mělo to ale jeden háček, a to finance. V té době se v Cirkvenici léčil pan František Zítek,

---

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Tamtéž, s. 4.

³²⁰ Tamtéž, s. 5 – 6.

³²¹ Tamtéž, s. 25 – 26.

kteřý byl inspektorem v Praze. Během svého léčení navštívil párkrát dětskou ozdravovnu a brával děti na výlety. Ředitelka se mu svěřila se svým nápadem zřítit verandu, ale pro nedostatek financí si verandu nemohli dovolit. Pana Zítka napadlo, že by se mohla uspořádat sbírka mezi českými hosty v Cirkvenici, která nakonec vynesla 3 000 korun. To ale nestačilo, protože veranda měla stát 12 000 korun. Marie Stejskalová sháněla peníze i v Brně. Nakonec byla veranda postavena a sloužila nejen jako jídelna a zábavná místnost, ale i v noci jako ložnice pro větší chlapce.³²²

Jeden sen, a to zřízení dětské ozdravovny v Cirkvenici, se Marii Stejskalové splnil. Druhým snem bylo postavení vlastního domu v Cirkvenici pro děti, který by patřil spolku Moravská ústřední Útulna ženská. Tento druhý sen se jí splnil dne 4. dubna 1923, kdy byla otevřena druhá budova vila „Miloslava“ pro nemocné děti ubytované v Cirkvenici. Poděkování patřilo všem, kteří poskytli finance na stavbu domu. Nejvyššími částkami, které byly poskytnuty spolku Moravská ústřední Útulna ženská na stavbu nové vily, byla částka ve výši 550 000 korun od ministerstva veřejného zdravotnictví a částka ve výši 120 000 korun od prezidenta T. G. Masaryka, který peníze věnoval z osobního fondu. Zemský moravský výbor daroval finanční částku v hodnotě 80 000 korun. Finančně vypomohla také Okresní nemocenská pokladna v Brně a mnoho jiných institucí. Dům se nazýval po jedné dívce, která se jmenovala Miloslava Hlínová. Byla to chudá dívka, která odjela do Ameriky, do Chicaga. Ve 14 letech se naučila tisknout noviny a po několika letech se stala redaktorkou těchto novin. Jednalo se o Ženské listy vydávané v Chicagu. Marie Stejskalová si mnoho let dopisovala s Miloslavou Hlínovou, která jí posílala peníze pro Útulnu, aby mohla Marie sirotky šatit a živit. Když se dozvěděla, že se Marie chystá pro choré děti postavit dům v Cirkvenici, rozhodla se sbírat peníze od čtenářek Ženských listů v Americe, aby jí mohla finančně vypomoci. Ale osud tomu chtěl a Miloslava v roce 1920 zemřela. Čtenářky Ženských listů na uctění její památky po dva roky sbíraly peníze a poslaly Marii Stejskalové částku ve výši 85 165 korun. Za Miloslavovu dobrosrdečnost byl dům v Cirkvenici pojmenován po ní.³²³ Dům „Miloslava“ měl vlastní vodovod s horkou pitnou vodou, elektrické osvětlení a v podkroví zařízení pro teplé mořské koupele, takže i za nepříznivého počasí se děti mohly koupat v mořské vodě po celý rok. Měl vlastní prádelny, několik koupelen pro sladkou vodu, kuchyně a jídelnu pro děti a pro dospělé. Bylo tam také místo pro dětské hry a lékařská

---

³²² MZA, fond ŽÚ, inv. č. 66, karton č. 41, Články o Cirkvenici 1917 – 1931, Z korespondence M. Stejskalové s Cirkvenicí a paměti B. Drgáčové 1909 – 1950.

³²³ Tamtéž, Slavnostní otevření vily „Miloslavy“ domu pro choré děti v Cirkvenici na Andrii 4. dubna 1923 s. 17 – 20.

ordinace s moderním zařízením pro měření a vážení dětí, místnosti pro vyšetřování rentgenem, pro ozařování horským sluncem a jinými lampami.³²⁴

Dalším domem dětské ozdravovny byla jednopatrová vila „Havlíček“. Jednalo se o přestavěný dům, který byl rovněž moderně a hygienicky zařízený. Vila měla otevřené i kryté terasy, takže si děti mohly i za nepříznivého počasí hrát na čerstvém vzduchu. Měla zařízené i domácí mořské koupele. V této vile se léčily děti s otevřenými píštělemi, se zhnisanými lymfatickými uzlinami, chronickými hnisavými záněty nebo tuberkulózními píštělemi provázejícími onemocnění kostí a kloubů. Hlavní léčící metodou pro tato onemocnění byly koupele v mořské vodě, které se prováděly buď venku v moři, nebo za nepříznivého počasí doma, a to v místnostech k tomu určených.³²⁵

Čtvrtou vilou byla vila „Mladost“, která byla zřízena v bývalé elektrárně ústavu. Měla deset pokojů a sloužila pro ubytování starších dívek.³²⁶ Poslední vilou byla vila „Ludmila“, která měla 15 infekčních postelí. Vila byla jednoduše zařízená, ale správa ozdravovny měla v úmyslu přestavět vilu na moderní dětskou infekční nemocnici.³²⁷

Před každou budovou byla vybudována dětská hřiště. Ozdravovna si před ústavem upravila i vlastní koupaliště. Vypadalo to tak, že na břehu nechal spolek postavit krásné terasovitě upravené cementové nábřeží se schůdky do moře. Pro lepší zakotvení člunů a rychlejší sestup do hloubky moře nechala postavit i molo, které sahalo několik metrů do moře. Nábřeží sloužilo dětem, kde trávily většinu času, koupały se tam, slunily a hrály si.³²⁸ Celý ústav byl v létě schopen pojmout 240 až 250 dětí. Zatímco byl ústav přes léto přeplněný, v zimě míval jen 50 až 90 dětí.

V roce 1928 zemřela paní Marie Stejskalová a výbor Útulny ženské v Brně všech pět ozdravoven pojmenoval „Československé dětské ozdravovny Marie Stejskalové“. Po roce 1938 byl zastaven příjezd československých dětí a v letech 1939 – 1940 Berta Drgáčová povolila, aby v ozdravovnách mohly být děti jugoslávských zaměstnanců a dělníků. Po roce 1948 došlo k politickému rozkolu mezi Jugoslávií a východními státy, mezi které patřilo i Československo. Díky těmto okolnostem byly ústavy v Crikvenici pro československé děti uzavřeny.³²⁹

---

³²⁴ Československé dětské ozdravovny, s. 6.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ HEROUT, Václav. Kdo ví něco o Bernardině Dragačové? In *Naše řeč*, 2006, č. 52, 2011. [cit. 2012-8-12]. URL <http://www.ceskabesedarijeka.hr/noviny52/noviny7.html>.

5.6.2.2 Jednotlivé výpravy dětí do Cirkvenice

Do dětské ozdravovny v Cirkvenici odjelo během jejího působení několik desítek výprav. První výprava, která přijela do Cirkvenice dne 12. října 1910, ukončila svůj pobyt dne 10. ledna 1911 a byla nahrazena výpravou druhou. První výprava vyrazila dne 10. října a cesta trvala dva dny. Výprava zůstala přes noc ve Vídni, v dopoledních hodinách si prohlédla Vídeň a poté pokračovala v cestě do Cirkvenice, kam dorazila v poledne. Druhý den pobytu přišel do ozdravovny místní lékař pan (?) Horecký,³³⁰ který děti prohlédl a vychovatelkám nařídil, co s dětmi mají dělat, aby byl dětem pobyt u moře prospěšný.³³¹ První výpravě se v Cirkvenici velmi dařilo. Děti zesílily, měly pěknou barvu v obličeji, jejich nemoci se poměrně zlepšily a u některých se dokonce ztratily. Děti byly velice oblíbené u místních obyvatel, což bylo vidět například na dárcích, které dostaly o Vánocích, nebo také na penězích, které taktéž dostaly. Výprava dne 8. ledna uspořádala na rozloučenou dětskou besídku. Touto besídkou chtěla zároveň poděkovat za péči a příjemný pobyt v ozdravovně. Besídka byla pořádána v hotelu „U arcivévodkyně Klotildy“, kde jim byla zdarma propůjčena místnost. Samotné děti také vystoupily v moravských a slovenských krojích. Děti zpívaly písně české, chorvatské i ruské, tančily národní tance a hrály různé hry.³³²

Druhá výprava s českými dětmi, vedená slečnou Bertou Drgáčovou, vyjela do dětské ozdravovny v Cirkvenici dne 5. ledna 1911. Tuto výpravu doprovázela Marie Slavíková, která hned dne 12. ledna doprovodila první výpravu domů do Brna. Druhá výprava se do Brna vrátila dne 21. dubna 1911.³³³

Třetí výprava odjela z Brna dne 6. dubna 1911. Jelo celkem 28 dětí, 2 průvodkyně a 6 dam. Výpravu doprovázela ředitelka Útulny, která pak zase dne 21. dubna 1911 doprovodila děti z druhé výpravy zpět do Brna.³³⁴

Další výpravy přijížděly do dětské ozdravovny v Cirkvenici každý měsíc, a proto čtvrtá výprava odjela už dne 16. května 1911. Jelo 10 dětí a dvě průvodkyně. Výpravu vedla účetní Útulny ženské Amálie Halámková. Cestou do Cirkvenice měly zastávku ve Vídni, kde přespaly v útulenské noclehárně a poté několik dalších menších přestávek. Návrat byl stanoven na 16. srpna. Za dobu strávenou u moře se děti naučily plavat, veslovat i potápět.³³⁵

---

³³⁰ Křestní jméno neznámé.

³³¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 66, karton č. 41, Články o Cirkvenici 1917 – 1931, Slavnostní otevření vily „Miloslavy“ domu pro choré děti v Cirkvenici na Andrii 4. dubna 1923, s. 12 – 13.

³³² Tamtéž, Články o Cirkvenici 1917 – 1931, Založení dětské kolonie a výpravy do Cirkvenice, s. 13 – 14.

³³³ Tamtéž, s. 13.

³³⁴ Tamtéž, s. 32.

³³⁵ Tamtéž, s. 34, 42.

Délka pobytu v Cirkvenici nebyla dána, ale většinou bývaly děti v ozdravovně zhruba 3 – 4 měsíce. Ale pokud léčba u některého dítěte trvala déle, zůstávalo v ozdravovně do té doby, než se zcela vyléčilo. Zpět do Brna se dítě vrátilo až s další výpravou.

Po příjezdu do ozdravovny děti nejprve posvačily, umyly se a převlékly do čistých šatů. Poté přišel do ozdravovny lékař, který každé nové dítě zapsal do knihy. Do knihy také uvedl, s jakou nemocí dítě do ozdravovny přijelo, jak se mělo dítě léčit, co smělo jíst a případně mu předepsal léky. Jejich léčba spočívala především v koupání v moři a pobývání na sluníčku. Po týdnu šly děti na druhou prohlídku, na které lékař stanovil další postup. Po lékařské prohlídce je lékař změřil a zvážil. Tento postup vykonal i před odjezdem, aby se vědělo, jak pobyt u moře dětem prospíval.³³⁶

Dětem, které se odjely do Cirkvenice léčit, pobyt u moře nesmírně prospíval. Lze to dosvědčit z materiálů, se kterými jsem pracovala. Do Cirkvenice odjížděly děti, které trpěly chudokrevností, byly po těžkých nemocech, byly nervózní, tělesně slabé nebo bledé, a také podvyživené z důsledku jednostranné nebo nedostatečné stravy.³³⁷ Zlepšení zdravotního stavu dětí bylo vidět již po pár týdnech strávených na sluníčku u moře. Děti byly opálené, přibíraly na váze a celkově sílily. Stravování v ozdravovně bylo sice jednoduché, ale pravidelné a chutné. Jediné, co některé děti trápilo, byl stesk po rodině. Ale i takovéto trápení po pár dnech zmizelo, protože nejen správkyně, ale také vychovatelky dětem projevovaly mnoho lásky a navíc tam měly spoustu kamarádů, se kterými si mohly od rána do večera hrát.

5.6.3 Ozdravovna v Obřanech

Dne 18. dubna 1918 otevřel spolek Moravská ústřední Útulna ženská svou třetí ozdravovnu, která byla určena pro vojenské sirotky, polosirotky a děti trpící válkou. Později sloužila pro děti od 2 do 6 let, které byly slabé a opožděné ve vývinu. Nízký věk přijímaných dětí nám napovídá, že ozdravovna byla určena pro nejmenší děti. Ale když v Brně onemocněli starší sirotci černým kašlem, menší děti odešly do města a do ozdravovny se vrátily v době, kdy byli starší sirotci zdraví. Ozdravovna se nacházela v Obřanech na nábřeží císaře Františka Josefa v domě č. 215. Dům patřil Boženě a Ludmile Zedníkovým.³³⁸ Tyto ženy zanechaly

---

³³⁶ MZA, fond MS, inv. č. 113, karton č. 2, Přednášky o kolonii v Cirkvenici.

³³⁷ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 66, karton č. 41, Články o Cirkvenici 1917 – 1931, Založení dětské kolonie a výpravy do Cirkvenice, s. 17 – 18.

³³⁸ Božena a Ludmila Zedníkovi byly sestry. Božena se ve svých 14 letech stala členkou Vesny, kde pořádala nejrůznější přednášky. Později se také stala členkou Ženské útulny. Důraz kladla na protialkoholní práce. Sestra Ludmila byla učitelka. Čerpáno z: KLEINOVÁ, Magda. Na paměť sestrám Zedníkovým z Brna. In: *Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně za roky 1944 – 1945*. Brno, 1946, s. 4.

spolku Moravská ústřední Útulna ženská svůj dům zadarmo, pouze nutné opravy si spolek musel hradit sám. V ozdravovně bylo celkem 6 místností. V přízemí byla předsíň, kuchyně a jídelna a v prvním patře byly tři místnosti, ve kterých se nacházelo 15 postelí. Ozdravovna byla zřízena k uctění památky dlouholeté jednatelky a podporovatelky Moravské ústřední Útulny ženské paní Vandy Šílené, která ve své závěti věnovala pětinu svého majetku spolku Moravská ústřední Útulna ženská.³³⁹

Správu ozdravovny vykonávala slečna Ludmila Horáková, která byla dlouholetou a spolehlivou spolupracovnicí v Moravské ústřední Útulně ženské. K ruce jí byla přidělena odchovanka Útulny ženské, absolventka vyšší dívčí školy pro ženská povolání ve Vesně, slečna Emílie Tomášková. Další dvě dívky se pod dozorem správkyně zacvičovaly v opatrování dětí a v domácích pracích. Lékařský dozor nad dětmi měl Josef Nováček z Husovic. Děti byly do ozdravovny přijímány na základě lékařského vysvědčení. Návrh na přijetí podávalo ředitelství Útulny a o přijetí rozhodovala správní útulenská rada.³⁴⁰

Dětskou ozdravovnu v Obřanech mohl spolek Moravská ústřední Útulna ženská vydržovat jen do 31. prosince 1922. Důvodem zániku byl nedostatek financí. Některé děti byly po uzavření ozdravovny umístěny v rodinách a ostatní byly přestěhovány do Doubravníku a na Pernštejn, kam bylo také přestěhováno veškeré vybavení ozdravovny.³⁴¹

5.6.3.1 Domácí řád ozdravovny v Obřanech

Děti v ozdravovně vstávaly po 7.00 hodině ranní, poté se umyly, oblékly do denních šatů a šly na snídani. Menším dětem se vším pomáhaly opatrovnice. V létě děti chodily hned v 8.00 hodin na procházku nebo do přírody, kde si mohly hrát. Svačinu si obvykle brávaly s sebou. Mezitím pomocnice v ozdravovně uklidily v pokojích, vyvětraly místnosti a také postele. Když bylo špatné počasí, byly děti různě zaměstnávány v jídelně.³⁴²

Obědvalo se ve 12.00 hodin a po obědě děti dvě hodiny odpočívaly. Pokud bylo po odpočinku pěkně, šly na procházku až do svačiny. Po svačině šly opět ven nebo si hrály jen doma, cvičily nebo se učily jednoduché říkanky. Večeře byla od 18.30 hodin a poté si do 19.30 hodin hrály. V 19.30 se šly všechny děti umýt a spát.³⁴³

---

³³⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1917 do 31. srpna 1918, s. 10.

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1922 do 31. srpna 1923, s. 20.

³⁴² Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1921 do 31. srpna 1922, s. 17.

³⁴³ Tamtéž.

Stravování v ozdravovně v Obřanech bylo sice jednoduché, ale zato výživné a dobré. Samozřejmě se vařilo ze surovin, které byly k dispozici. Jelikož byla ozdravovna v zemědělské usedlosti na venkově, mohli si pěstovat vlastní ovoce a zeleninu. V letních měsících se na jídelním lístku často objevovalo ovoce.

Ukázka jídelníčku:

Každý den byla snídaně a svačina stejná – k snídani byla káva a chléb a ke svačině bylo kakao nebo mléko, suchý nebo namazaný chléb a ovoce.

Pondělí: Oběd – hrachová polévka a bramborová kaše

Večeře – mléko a chléb

Úterý: Oběd – nudlová polévka a maso se zeleninou a chlebem

Večeře – bramborové placky

Středa: Oběd – kroupová polévka a kynuté knedlíky

Večeře – chléb s máslem a čaj

Čtvrtek: Oběd – kapáňková polévka a maso se špenátem a noky

Večeře – krupičná kaše

Pátek: Oběd – bramborová polévka a rýže na mléce

Večeře – buchty a kakao

Sobota: Oběd – fazolová polévka a maso s omáčkou a brambory

Večeře – nočková polévka

Neděle: Oběd – flíčková polévka a pečeně se zelím a knedlíkem

Večeře - koláče³⁴⁴

Z tohoto jídelního lístku lze usoudit, že děti mívaly v ozdravovně zdravou, pestrou a vydatnou stravu. Na jídelním lístku nechyběly jak luštěniny, ovoce, zelenina, tak sladká jídla a mléčné výrobky. V dětském jídelníčku nesmělo chybět ani maso, neboť bylo pro vyvíjející se dětský organismus důležité. V ozdravovně mívali maso alespoň 3x až 4x týdně. Děti měly pravidelnou stravu, a to pětkrát denně, což se považovalo za vyhovující. Téměř každý den, ať už k obědu nebo k večeři, mívaly děti sladké jídlo.

5.6.4 Ozdravovna ve Veverské Bítýšce

Čtvrtou dětskou ozdravovnou, kterou spolek Moravská ústřední Útulna ženská nechal zřídit, byla ozdravovna ve Veverské Bítýšce. Ozdravovna byla otevřena dne 26. dubna 1918 a

---

³⁴⁴ Tamtéž.

byly do ní přijímány děti, které byly slabé a podvyživené a přitom mohly navštěvovat obecnou i měšťanskou školu. V ozdravovně děti bývaly 10 měsíců a poté odcházely buď domů, k příbuzným, nebo do brněnského ústavu Útulna ženská.

A jak došlo k otevření nové dětské ozdravovny? Všechny tehdejší ozdravovny, které spolek Moravská ústřední Útulna ženská nechal zřídit, byly přeplněny a přicházely stále nové přihlášky pro přijetí dětí do některé z ozdravoven. Důvodem přeplnění ozdravoven bylo, že na konci první světové války se spolek Moravská ústřední Útulna ženská nacházel ve finanční krizi a musel tak zrušit některé ozdravovny. Proto se členové spolku rozhodli zřídit další ozdravovnu pro děti, ženy a dívky, pro které nezbylo místo v ozdravovně v Cirkvenici. Po delším hledání a vyjednávání koupil spolek dne 25. dubna 1918 vilu od Jaroslava Rudiše ve Veverské Bítýšce, která se pro ozdravovnu nejlépe hodila. Jednalo se o dvoupatrovou budovu v blízkosti lesa, řeky Svratky a nedaleko se nacházelo travnaté hřiště a koupaliště. Ve vile bylo 6 ložnic po 6 až 9 postelích, takže se do vily vešlo až 50 dětí. Ostatních místností bylo zhruba 10. Jediným nedostatkem bylo, že vila neměla žádnou větší zahradu, ale netrvalo dlouho a naskytla se krásná zahrada ke koupi, protože vila bez zahrady by neměla žádný význam. Když bylo pěkné počasí, trávil děti na zahradě celý den. Nejenže si měly kde hrát a měly tak dostatek pohybu, ale také byly na čerstvém vzduchu, a to bylo prospěšné pro jejich dětský organismus. Do budoucna spolek plánoval uprostřed zahrady postavit dětský dům a vila by tak zůstala pro ošetřování žen a dívek.³⁴⁵

Celá ozdravovna se skládala ze dvou budov. Děvčata bydlela v jednopatrové vile a chlapci v přízemní prostorné budově zvané „Domov“. Správkyní ozdravovny byla slečna Pavla Unzeitigová, která měla k dispozici 2 vychovatelky slečnu (?) Vykypělovou³⁴⁶ a slečnu (?) Valáškovou,³⁴⁷ kuchařku a 2 pomocné síly.³⁴⁸

Rodiče každého přihlášeného dítěte museli zaplatit určité poplatky. Za zápisné zaplatili 20 korun, za cestu autobusem z Brna do Bítýšky a zpět 10 korun, za ošetřovné dítěte od 4 do 10 let 14 korun a od 10 do 14 let 16 korun. Všechny poplatky se platily předem v kanceláři spolku Moravská ústřední Útulna ženská, která měla sídlo v Brně, nebo složenkou poštovní spořitelny.³⁴⁹

---

³⁴⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1917 do 31. srpna 1918, s. 11; Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1919 do 31. srpna 1920.

³⁴⁶ Křestní jméno neznámé.

³⁴⁷ Křestní jméno neznámé.

³⁴⁸ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1920 do 31. srpna 1921, s. 11 – 12.

³⁴⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 76, karton č. 45, Zotavovna ve Veverské Bítýšce, Různá korespondence 1918 – 1920, 1945 – 1951.

Dítě si do ozdravovny muselo vzít své povlečení, plavky, 1 boty, přezůvky, 1 dlouhé punčochy, 2 ponožky nebo podkolenky, 2 ručníky a osušku, kartáček na boty, hrneček na vodu, dva hřebeny, bavlnu na zašívání punčoch, mýdlo na umývání a kousek i na praní.³⁵⁰

Před odjezdem bylo každé dítě prohlédnuto lékařem a muselo od něho přinést potvrzení svého bydliště, že ani v jeho okolí, ani v domě nebo rodině nebyly žádné nakažlivé nemoci. Bez tohoto potvrzení nemohlo být dítě přijato.³⁵¹

Od konce 20. let 20. století začal výbor Útulny ženské uvažovat o postavení nové a moderní budovy, protože dosavadní místnosti nevyhovovaly zcela svému účelu. Do nové budovy by byly nastěhovány děti z ozdravovny v Doubravníku, protože tato budova byla pro nevhodnou polohu nabídnuta k prodeji. Nová budova, kterou navrhoval architekt Mojmir Kyselka,³⁵² měla splňovat veškeré hygienicko-zdravotní požadavky. V nové budově měla být zřízena prostorná a účelná kuchyně, ze které by se podávalo jídlo oknem do prostorné jídelny, která by sloužila také jako denní místnost. V suterénu by byla koupelna, prádelna a sklepy. V prvním patře měly být ložnice s koupelnami a místností pro vychovatelku. Ve druhém patře by se nacházely dva pokoje pro hosty, připojené k veliké verandě, odkud by byl výhled na lesy a krásnou krajinu. Výbor požádal o udělení podpory na výstavbu této budovy a chtěl v roce 1930 stavbu uskutečnit. Stará budova, ve které byli ubytováni chlapci, by sloužila pro personál.³⁵³ Bohužel ani v roce 1931 se nepodařilo projekt nové, moderní a účelné léčebny spojené se sirotčincem z důvodu nedostatku peněz uskutečnit. Výbor mohl provést jen nejnnutnější opravy jak samotné budovy, tak také vybavení, které bylo během let poškozeno.³⁵⁴

V době války, dne 25. dubna 1945, byla budova ozdravovny při leteckém útoku zasažena sedmi zásahy, přičemž zemřela zaměstnankyně Amálie Pavlendová a místnost s rentgenem a jídelna byly zničeny.³⁵⁵

Dětská ozdravovna ve Veverské Bítýšce ukončila svou působnost v roce 1952. Důvodem ukončení její činnosti byl zákon vydaný v roce 1948 týkající se zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a nová organizace státní ústavní léčebné péče. Ozdravovna se tak nehodila do nového systému.

---

³⁵⁰ Tamtéž.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Mojmir Kyselka (16. 7. 1902 Brno – 5. 11. 1974 Brno).

³⁵³ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1928 do 31. prosince 1929, s. 9 – 10.

³⁵⁴ Tamtéž, Výroční zpráva od 1. ledna do 31. prosince 1931, s. 13.

³⁵⁵ Tamtéž, Výroční zpráva za léta 1944 – 1945, s. 11.

5.6.5 Ozdravovna v Nedvědicích

Ozdravovna pro dívky a ženy v Nedvědicích byla pátou ozdravovnou, kterou spolek Moravská ústřední Útulna ženská dne 1. dubna 1919 založil. Ozdravovna byla určena jednak pro slabá, chudokrevná a bledničkou³⁵⁶ trpící děvčata a pro ženy potřebující klid a odpočinek. Chovanky byly přijímány dozorčí radou na základě lékařského vysvědčení a přihlíželo se na děti i ženy, které byly ohrožené nebo náchylné k tuberkulóze. Původně byla ozdravovna pro ženy a dívky zřízena ve Veverské Bítýšce, kam se ale nakonec nastěhovaly děti z brněnského sirotčince a ze zrušeného dětského domova v Králově Poli. Proto se spolek Moravská ústřední Útulna ženská rozhodl pro nedostatek místa hledat jinou ozdravovnu pro ženy a dívky.³⁵⁷

V zimě, na jaře a na podzim bylo v ozdravovně ubytováno celkem 15 děvčat od 12 do 14 let, která navštěvovala měšťanskou školu. Od května do září byly v ozdravovně ubytovány dívky a ženy, které studovaly nebo pracovaly. Pro tyto ženy a dívky byly najímány pokoje ve vedlejších domech, takže mohlo být v ozdravovně ubytováno celkem 25 dívek a žen. Jelikož neměli dostatek financí pro stavbu vlastní vilky, byla ozdravovna umístěna v najatém domě pana (?) Kučery.³⁵⁸

Celá ozdravovna byla pod lékařským dozorem, který vykonával Josef Jelínek pocházející z Nedvědic. Správu ozdravovny vykonávala Josefa Dudrovičová, která měla k dispozici hospodyňku Anežku Kyjánkovou a jednu mladou dívku, odchovankyni Útulny ženské.³⁵⁹

Ozdravovna měla k dispozici 8 místností, v nichž bylo 25 postelí. V roce 1923 majitel vilu prodal, a proto musel spolek Moravská ústřední Útulna ženská ozdravovnu zrušit.³⁶⁰ Po zrušení ozdravovny přicházely spolku Moravská ústřední Útulna ženská dotazy na možnosti umístění lidí, kteří se potřebovali léčit v ozdravovnách. Rozhodli se, že nechají přes léto k dispozici dva pokoje v Doubravníku, a děti byly od května do září umístěny ve Veverské Bítýšce.

---

³⁵⁶ Blednička je starší označení pro sideropenickou anemii, vyskytující se především u mladých dívek, tzn. dívky trpící chudokrevností. Čerpáno z: *Velký lékařský slovník*, Maxdorf 2008. [cit. 2012- 12-02]. URL <http://lekarske.slovniky.cz/>.

³⁵⁷ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1918 do 31. srpna 1919; Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1920 do 31. srpna 1921, s. 13.

³⁵⁸ Křestní jméno neznámé; MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1920 do 31. srpna 1921, s. 13.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ Tamtéž, Zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 12. září 1899 do 12. září 1924, s. 28; Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1921 do 31. srpna 1922, s. 12.

5.6.5.1 Domácí řád ozdravovny v Nedvědicích

Dívky, které chodily do školy, vstávaly v 6.30 hodin, poté se umyly, oblékly a v 7.00 hodin snídaly. Po snídani si musely uklidit svůj pokoj, převlékly se do školních šatů a šly do školy. Na oběd, který byl ve 12.00 hodin, se dívky vracely do ozdravovny a po obědě opět odcházely do školy. Po návratu ze školy se dívky nasvačily a poté šly dělat domácí úkoly. Po splnění školních povinností se buď proběhly na zahradě, nebo šly do Sokola. Večeře byla od 18.30 hodin. Po večeři si čistily obuv a šaty, připravovaly se do školy, učily se, dělaly ruční práce nebo si četly knihy půjčené ze školní knihovny. V 20.30 hodin chodily spát.³⁶¹

Dospělé ženy ubytované v ozdravovně snídaly v 8.00 hodin, obědvaly ve 12.00 hodin, svačily v 16.00 hodin a večeřely v 19.00 hodin. Ženy jídávaly ve svém pokoji. Od oběda až do svačiny odpočívaly a musel být dodržován úplný klid. To platilo také po večeři. Dospělé ženy a dívky, které již nechodily do školy, využívaly svůj volný čas k procházkám, slunění, koupání a odpočinku.³⁶²

5.6.6 Ozdravovna v Pernštejně

Ozdravovna v Pernštejně byla založena dne 26. května 1919 a jednalo se již o šestou ozdravovnu spolku Moravská ústřední Útulna ženská, která se nacházela pod hradem v Pernštejně. Jezdívaly tam děti chudokrevné a opožděné ve vývinu, a to jak chlapi, tak dívky. Ozdravovna byla určena pro 15 dětí školního věku. Měla ale místo až pro 50 dětí, jelikož však neměli dostatek financí a potravin, bylo možné ubytovat jen 15 dětí. O prázdninách byly v ozdravovně děti z Brna, aby změnily prostředí a byly na čerstvém vzduchu.³⁶³

Budova, ve které děti pobývaly, nepatřila spolku Moravská ústřední Útulna ženská, ale panu Vladislavovi Mitrovskému, majiteli velkostatku, který spolku poskytl budovu až do odvolání zadarmo. Děti byly pod lékařským dohledem, který vykonával doktor Josef Jelínek z Nedvědic. Správou ozdravovny byla pověřena v roce 1921 Hedvika Kovaříková, která měla k dispozici jednu odchovanku Útulny ženské, kterou vystřídala paní (?) Řezníčková.³⁶⁴ Na výpomoc tam bylo jedno šestnáctileté děvče.³⁶⁵

³⁶¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1921 do 31. srpna 1922, s. 12.

³⁶² Tamtéž, s. 13.

³⁶³ Tamtéž, s. 19 – 20.

³⁶⁴ Křestní jméno neznámé.

³⁶⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1920 do 31. srpna 1921, s. 14; Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1921 do 31. srpna 1922, s. 19 - 20.

Život v této ozdravovně byl stejný jako v ostatní ozdravovnách, jen s tím rozdílem, že děti chodily do školy až na 9.00 hodinu. Mohly tedy déle spát, což bylo pro jejich organismus velkou výhodou. Když bylo pěkné počasí, hrály si venku celý den. Při sychravém počasí trávily čas v zasklené verandě. V zimě sáňkovaly nebo bruslily a v létě se koupaly v potoku, slunily se a chodily do lesa na jahody, houby nebo roští.³⁶⁶

Ozdravovna musela být po pěti letech zavřena, neboť majitel Vladislav Mitrovský potřeboval dům pro své služebnictvo.

5.6.7 Ozdravovna v Doubravníku u Tišnova

Dětská ozdravovna v Doubravníku, v pořadí již sedmá, byla založena dne 24. června 1920 ve vlastním domě spolku Moravská ústřední Útulna ženská, na místě zvaném Rakovec, který spolek koupil za 80 000 korun. Peníze si spolek dne 22. června 1920 vypůjčil. Vila se nacházela na zahradě, kde byla spousta ovocných stromků a děti si tam mohly hrát. V okolí byl potok, kde se v letních měsících děti koupaly.³⁶⁷

V ozdravovně byla malá děvčata ve věku od 2 do 6 let, která byla slabá, chudokrevná, postižená křivicí a ohrožená tuberkulózou. V 6 letech odcházela děvčata do ústavu Útulna ženská v Brně. Celkem bylo v ozdravovně místo pro 15 dívek, které byly umístěny ve 4 pokojích. Když bylo zapotřebí umístit v létě v ozdravovně více dětí, pronajímala si správa ozdravovny místnosti ve vedlejším domě nebo městečku. V létě o prázdninách byly v ozdravovně ubytovány jak dívky, tak také chlapci, a to na útraty zemského fondu. Po zrušení ozdravovny v Nedvědicích v roce 1923 odešlo několik žen a dívek z této ozdravovny na léčení do Doubravníku. Léčba trvala přibližně 4 až 8 týdnů.³⁶⁸

Správu vedla Jaroslava Hlavicová, vdova po berním správci, a měla k dispozici ještě opatrovnici a pomocnici. Lékařský dozor nad dětmi měl Josef Jelínek.³⁶⁹

Od roku 1931 byla tato dětská ozdravovna na prodej, neboť nevyhovovala potřebám ozdravovny, byla malá a hodila se více k rodinným účelům nebo jako letní sídlo. V roce 1936 byla budova definitivně prodána.³⁷⁰

---

³⁶⁶ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1921 do 31. srpna 1922, s. 19 - 20.

³⁶⁷ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. září 1920 do 31. srpna 1921, s. 15.

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1931, s. 13 - 14.

5.6.8 Ozdravovna na Kamenitém v Dolní Lomné u Jablunkova

Dne 28. února 1936 koupil spolek Ženská útulna v soudní dražbě turistickou chatu v Beskydech. Chatu poté upravili na dětskou ozdravovnu, která sloužila především pro děti nezaměstnaných rodičů. Jednalo se již o osmou ozdravovnu, kterou spolek Ženská útulna nechal zřídit. Byla otevřena téhož roku, tedy v roce 1936. Děti byly do ozdravovny posílány z Okresní péče o mládež ze Vsetína prostřednictvím ministerstva zdravotnictví. Ministerstvo zdravotnictví bralo především zřetel na děti z nejpotřebnějších sociálních vrstev, tedy na děti slabé, podvyživené, zdravotně ohrožené nebo děti se zduřelými žlázami. Do ozdravovny nemohly být přijaty děti, které měly tuberkulózu, děti s nakažlivou nemocí, děti s epilepsií nebo duševně nemocné, děti s otevřenými ranami nebo s různými vyrážkami a děti, které potřebovaly individuální péči. Nemajetní rodiče si mohli na ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy v Praze, které dětem umožňovalo celoročně šestinedělní pobyt, zažádat o nadační místo na této ozdravovně.³⁷¹

Děti musely být den před odjezdem do ozdravovny prohlédnuty úředním lékařem a musely donést potvrzení, že v rodině, domě nebo v okolí nebyly žádné nakažlivé nemoci. Bez tohoto potvrzení dítě nemohlo být do ozdravovny přijato. Dítě si mohlo vzít do ozdravovny jen nejnnutnější potřeby jako šatstvo, plavky, boty, kartáč na obuv a pastu, dva ručníky, hygienické potřeby, punčochy, bavlnku na zašívání punčoch a hřeben.³⁷²

Správkyňní ozdravovny byla zvolena Marie Starnovská, která ji pečlivě vedla. K dispozici měla jednu zdravotní sestru, dvě vychovatelky, kuchařku, služebnou a jednoho sluhu. O zdravotní stav dětí se staral doktor Josef Mentl z Jablunkova, který ozdravovnu pravidelně navštěvoval.³⁷³

Ozdravovna zůstala v majetku spolku i po polském obsazení československé části Těšínska v roce 1938. Po 2. světové válce nebyla ozdravovna spolkem používána a přemýšlelo se o pronájmu. Již na podzim roku 1943 požádal spolek Ženská útulna úředního komisaře v Jablunkově, aby budovu, kde byla dětská ozdravovna, pronajal za 42 říšských marek měsíčně a aby byly z těchto peněz provedeny potřebné opravy budovy. O nájemné měl také zájem spolek Beskidenverein, kterému bylo ale oznámeno, že objekt byl již pronajat. Nový komisař v Jablunkově chtěl objekt spolku Beskidenverein nakonec prodat. Spolek Ženská útulna komisaři oznámil, že o prodeji se mohlo jednat dle daných stanov až při valné

³⁷¹ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1936, s. 15 – 16.

³⁷² MZA, fond ŽÚ, inv. č. 72, karton č. 45, Zotavovna na Kamenité v Dolní Lomné, Různá korespondence 1936, 1937, 1945 – 1951.

³⁷³ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1936, s. 17.

schůzi. V dubnu roku 1944 požádal landrát z Těšína spolek, aby dali budovu do pořádku, a poté ji prodali zahraničnímu odboru NSDAP za 3 000 až 4 000 říšských marek.³⁷⁴

Pro velkou vzdálenost, špatné železniční spojení a válečné škody se ani v roce 1946 ozdravovna nepoužívala a po předběžném ohodnocení budovy se uvažovalo o jejím prodeji. V roce 1947 se valná schůze spolku Ženská útulna rozhodla z provozních důvodů horskou dětskou ozdravovnu prodat.³⁷⁵

5.6.9 Ozdravovna v Moravské Třebové

Devátou ozdravovnou pro děti byla ozdravovna v Moravské Třebové, která byla otevřena dne 15. července 1945. Sloužila především pro děti ohrožené tuberkulózou.

Kdo pomohl se zřízením, v pořadí již deváté, ozdravovny? Zaslouhou Josefa Mrkose, přednosta zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně, získal v roce 1945 spolek Ženská útulna místnosti v klášteře v Moravské Třebové. V těchto místnostech tak mohla být vybudována další ozdravovna pro děti ohrožené tuberkulózou. Dne 8. července 1945 byla najata v Moravské Třebové, v ulici Svitavského 8, bývalá škola pro ženská povolání, kde byla zřízena dětská ozdravovna pro děti.³⁷⁶

Působení dětské ozdravovny vydrželo jen několik měsíců a dne 11. prosince téhož roku byla zavřena, protože místnímu klášteru, kde byla ozdravovna umístěna, skončila nájemní smlouva a nebyla obnovena. Spolek Ženská útulna dne 10. října požádal místní správní komisi, aby smlouvu s klášterem ve Svitavské ulici č. 8 prodloužila do té doby, než by byla postavena nová městská ozdravovna. Místní správní komise ale nemohla žádosti vyhovět, poněvadž nabídku na postavení městské ozdravovny učinil pan (?) Pavliš,³⁷⁷ který byl prvním předsedou Místního národního výboru v Moravské Třebové. Po prozkoumání místní komise bylo zjištěno, že postavení dětské ozdravovny a udržování tehdejší dětské ozdravovny bylo pro město nepřijatelné, a proto bylo nutné od realizace ustoupit.³⁷⁸

---

³⁷⁴ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna 1944 do 31. prosince 1945, s. 12.

³⁷⁵ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna 1946 do 31. prosince 1946, s. 16; Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna 1947 do 31. prosince 1947, s. 13.

³⁷⁶ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 93, karton č. 49, Zotavovna v Moravské Třebové 1945.

³⁷⁷ Křestní jméno neznámé.

³⁷⁸ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 93, karton č. 49, Zotavovna v Moravské Třebové 1945.

5.6.10 Ozdravovna v Budiškovcích

Ozdravovna v Budiškovcích, v pořadí již desátá, byla otevřena v roce 1946 a byla určena pro děti ohrožené tuberkulózou. V této ozdravovně měly být ubytovány děti, které byly doporučeny buď Okresním ústavem zdravotně – sociální péče v Brně, nebo jinými organizacemi.³⁷⁹

Co samotnému otevření předcházelo? Dne 27. září 1945 poslal spolek Ženská útulna v Brně Místnímu národnímu výboru v Budiškovcích (okres Dačice) žádost o propůjčení několika místností v zámku v Budiškovcích za účelem zřízení celoroční dětské ozdravovny. V této žádosti spolek Ženská útulna místnímu národnímu výboru nabídl, že za propůjčení několika místností v zámku se postará o dospívající místní dívky. Spolek nabídl, že v případě dalšího vzdělání dívek by je ubytoval v dívčím penzionátu v Brně, a také by rolnické dcery, které bývaly přes léto zaměstnané doma při hospodářství, vzal spolek na zimní praxi buď přímo do Brna, nebo do některé z jeho ozdravoven. A pokud by se dívkám činnost spolku líbila, zaměstnal by je jako spolupracovnice, kterým by poskytl potřebné kurzy zdarma. Spolek také v žádosti uvedl, že by byl ochoten pro děti v době polních prací zřídit tzv. žňový útulek.³⁸⁰

O několik dní později, tedy dne 3. října 1945, přišlo spolku Ženská útulna vyjádření ohledně sepsané žádosti. Místní národní výbor se na schůzi konané dne 3. října 1945 rozhodl, že vyhoví žádosti pod podmínkou, že zámek bude dán do vlastnictví obci Budiškovice. Nebyla však vyloučena možnost, že by byl dán celý zámek do vlastnictví spolku Ženská útulna.³⁸¹

Od počátku listopadu roku 1945 správkyňě Kamila Novotná a její spolupracovnice Františka Unčovská připravovaly zámek v Budiškovcích pro dětskou ozdravovnu a za pomoci tehdejší ředitelky ústavu Útulna ženská paní Ř. Mašíčkové³⁸² se jim to podařilo. Vnitřní vybavení (postele, žíněnky, ložní prádlo, židle) jim poskytla UNRRA.³⁸³

Dne 22. prosince 1945 Národní pozemkový fond oznámil místnímu národnímu výboru, že obsazení části zámku místním národním výborem bylo vůči Národnímu pozemkovému fondu neplatné, protože se tak stalo bez jeho svolení. Národní pozemkový fond podle dekretu

---

³⁷⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 88, karton č. 49, Zotavovna v Budiškovcích, Různá korespondence 1945 – 1946.

³⁸⁰ Tamtéž.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² Křestní jméno neznámé.

³⁸³ UNRRA neboli United Nations Relief and Rehabilitation Administration byl projekt mezinárodní humanitní a rozvojové pomoci, který byl založen v roce 1943 v USA. Jejím cílem bylo poskytnout hospodářskou pomoc evropským národům po druhé světové válce. Čerpáno z: TOMS, Mirek. *Co to byla UNRRA?* 2008. [cit. 2012-11-7]. URL <http://toms.bigblogger.lidovky.cz/c/17725/Co-to-byla-UNRRA.html>.

prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychlení rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa spravoval konfiskované objekty a měl právo disponovat jak s budovou, tak také s vnitřním vybavením. Toto oznámení se také dotklo spolku Ženská útulna, neboť se nacházela v situaci, kdy musela opustit místnosti v zámku, které jí byly dány místním národním výborem k dispozici pro zřízení dětské ozdravovny. Důvodem odchodu bylo, že ministerstvo zemědělství jednalo o přidělení této budovy ministerstvu ochrany práce a sociální péče pro invalidy západní armády.³⁸⁴

Dne 23. dubna 1946 byla ministerstvem zemědělství přidělena zámecká budova spolu s nemovitostmi do nájmu ministerstvu ochrany práce a sociální péče. Téhož dne byl spolek Ženská útulna požádán, aby zřízenou dětskou ozdravovnu přestěhoval a zámeckou budovu dal do původního stavu. Spolku bylo také doporučeno, aby prostřednictvím zemského národního výboru požádal ministerstvo zemědělství o přidělení jiné vhodné zámecké budovy, kde by bylo možné zřídit jinou dětskou ozdravovnu.³⁸⁵

Spolek Ženská útulna dopisem ze dne 8. června 1946 požádal ministerstvo ochrany práce a sociální péče o odklad vystěhování dětské ozdravovny ze zámecké budovy, neboť zatím nenašel žádnou jinou vhodnou budovu, a také proto, že do ozdravovny nastoupilo 95 nových dětí ohrožených tuberkulózou. O několik dní později poslal správní výbor spolku Ženská útulna v Brně ministerstvu ochrany práce a sociální péče žádost, aby mu jmenované ministerstvo ponechalo zámek v Budiškovcích.³⁸⁶

Na náklad Okresního ústavu sociálně – zdravotní péče v Brně bylo ošetřeno od 15. ledna do 18. října 1946 celkem 370 dětí.³⁸⁷

Spolek Ženská útulna musel nakonec dětskou ozdravovnu odstěhovat, neboť se opravdu do zámecké budovy nastěhovali invalidé. Ozdravovna tak ukončila svou činnost téhož roku, jako byla otevřena. Tedy v roce 1946.³⁸⁸

5.6.11 Ozdravovna ve Ždánicích u Kyjova

Dětská ozdravovna ve Ždánicích u Kyjova byla otevřena v roce 1946. Jednalo se již o jedenáctou ozdravovnu, kterou spolek Ženská útulna založil. Sloužila pro děti obojího

---

³⁸⁴ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 88, karton č. 49, Zotavovna v Budiškovcích, Různá korespondence 1945 – 1946.

³⁸⁵ Tamtéž.

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ Tamtéž.

³⁸⁸ Tamtéž.

pohlaví, které byly podvyživené, a později pro ohrožené děti dělnických rodin a rodin repatriantů.³⁸⁹

Správní výbor spolku Ženská útulna v Brně žádal, aby mu byla přidělena zámecká vila spolu s přilehlým parkem a ovocnou zahradou barona Ervína Seidla ve Ždánicích v okrese Kyjov, kde by byla zřízena celoroční ozdravovna. Dokumentem ze dne 27. července 1945 propůjčil zemský národní výbor v Brně spolku Ženská útulna vilu Ervína Seidla. Do provozu byla uvedena následujícího roku, v březnu 1946. Ozdravovna měla k dispozici 40 lůžek a po rozšíření až 200 lůžek.³⁹⁰

Aby mohla být ozdravovna otevřena, bylo potřeba řádně ji vybavit. Mezi základní vybavení patřil rentgen, horské sluníčko, desinfekční aparáty, jako byly formalínové lampy, zařízení do ložnic, jako postele, žíněnky, polštáře, prostěradla a peřiny, do kuchyně nádobí na vaření a do jídelny stolní porcelán, příbory, sklenice a ubrusy. Z hygienických potřeb byly potřeba kartáčky na zuby, zubní pasty, hřebeny, mýdla a ručníky.³⁹¹

Dne 2. září 1947 byl sepsán komisí zemského národního výboru v Brně protokol, který se týkal projektovaného rozšíření dětské ozdravovny v konfiskátu Seidlovy vily ve Ždánicích. Seidlova vila se nacházela v západní části města Ždánice, tedy na nejvýhodnějším urbanistickém místě. V blízkosti vily byl také rybník, kde mohly být v budoucnu vybudovány letní lázně. Postupem času měla být ze Seidlovy vily vybudována prvotřídní rekreační stavba a měla vyhovovat jak po stránce zdravotní, tak také po stránkách hospodářsky provozních. Podle prohlášení předsedy místní rolnické komise bylo dáno spolku Ženská útulna k dispozici 60 arů zemědělské plochy. Tato část darovaného pozemku měla být využita k rozšíření dětské ozdravovny, případně k vybudování koupaliště, které mělo sloužit taktéž ozdravově. Doporučovalo se, aby byla ozdravovna rozšířena přístavbou, v níž by byly umístěny především ložnice a pokoj pro denní pobyt dětí, zatímco v nynější stavbě Seidlovy vily měla zůstat kuchyně, kanceláře, pokoje pro personál, jídelna a místnosti sloužící hospodářskému provozu. Kapacita dětí se měla zvýšit na 120 dětí zdravotně ohrožených. V případě, že by k rozšíření nedošlo, měl spolek Ženská útulna 60 arů půdy vrátit zemskému národnímu výboru.³⁹²

Dne 2. prosince 1948 správní výbor spolku Ženská útulna zažádal, aby Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství v Praze přidělil spolku do osobního vlastního

---

³⁸⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1946, s. 13.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 12.

³⁹¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 80, karton č. 46, Zotavovna ve Ždánicích, Různá korespondence 1945 – 1951.

³⁹² Tamtéž.

konfiskát Seidlovy zámecké vily ve Ždánicích na Moravě u Kyjova pro zřízení celoroční dětské ozdravovny.³⁹³

Ženská útulna po únoru 1948 vstoupila do Rady žen a změnila svůj program, který přizpůsobila potřebám tehdejší doby. Spolek Ženská útulna se snažil získat ženy pro budovatelskou práci. Školili je a pomáhali jim plnit jejich někdy obtížné úkoly. Od roku 1948 byla tedy dětská ozdravovna určena pro školení funkcionářek Rady žen, zemědělských žen a pro politické školení členek Národní fronty. Z celé Moravy byly vybírány ženy, které si potřebovaly odpočinout. Byly to většinou venkovské ženy, které neměly nikdy příležitost odjet na nějaký relaxační pobyt. Jednotlivé kurzy trvaly 3 týdny a byly organizovány tak, aby si ženy mohly s sebou vzít své děti, o které bylo postaráno místním personálem. Touto činností by se spolek zabýval již dříve, ale na základě svých stanov nemohl akci provádět, neboť veškerou péči musel obětovat především dětem a mládeži, kterou v současné době převzal stát.³⁹⁴

Dne 4. května 1949 přidělilo ministerstvo zemědělství podle § 7. odst. 4 dekretu č. 12/45 Sb. o konfiskaci a urychlení rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa zámeckou vilu ve Ždánicích do vlastnictví spolku Ženská útulna. Vila byla za určitých podmínek přidělena spolku. Budovu i park měli udržovat v dobrém stavu pod dohledem Státního památkového úřadu v Brně. Veškeré vnitřní i vnější úpravy v budovách nebo i různá opatření na přidělených pozemcích, která by narušovala jejich podstatu, směli provádět jen se svolením Státního památkového úřadu. Vnitřní zařízení budovy mělo být ponecháno ve stavu, ve kterém se nacházelo. Vnitřní zařízení mělo být Národním pozemkovým fondem prohlédnuto a poté měli zástupci Národního pozemkového fondu vše sepsat. Z tohoto vnitřního zařízení měly být Národní kulturní komisí podle zákona č. 137/1946 Sb. vybrány předměty, které byly kulturně hodnotné. O zbylém inventáři rozhodl Národní pozemkový fond. Přidělené nemovitosti odevzdali spolku Ženská útulna do držby a užívání zástupci Národního pozemkového fondu zvláštním protokolem. Veškeré nebezpečí a zákonná odpovědnost přešly na spolek dnem, kdy začal zasahovat do správy a užívání.³⁹⁵

Dne 9. září 1949 byla mezi zástupci místního národního výboru ve Ždánicích a správou Ženské útulny podepsána smlouva o podmínkách propůjčení dvou místností pro školní účely. Ve smlouvě byly uvedeny podmínky, za kterých byly správou Ženské útulny propůjčeny dvě

---

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 80, karton č. 46, Zotavovna ve Ždánicích, Různá korespondence 1945 – 1951.

místnosti v bývalé Seidlově vile. V podmínkách bylo, že školní odbor Místního národního výboru ve Ždánicích si měl sám na náklady obce upravit obě místnosti pro školní účely a opatřit je svým školním nábytkem. Nesměly v budově podnikat žádné stavební úpravy bez písemného povolení správy Ženské útulny v Brně. Po získaném svolení by úpravy musely vykonat opět na své náklady. Děti byly povinny vstupovat do tříd hlavním vchodem a jím i vycházet. Členové učitelského sboru, kteří vyučovali v této budově, mohli využívat v době přestávek některé menší místnosti, které určila ředitelka ozdravovny. Místní národní výbor ve Ždánicích přispěl částkou 6 000 korun ročně na vytápění obou místností a 60 korun měsíčně na použití elektrického osvětlení. Umývání používaných chodeb, toalet a školních místností obstarala na účet obce správa školy. Platnost smlouvy skončila dne 30. června 1950 a školní odbor byl povinen uvést používané místnosti do původního stavu, tzn. odstranit ihned po ukončení vyučování školní nábytek a uklidit všechny používané místnosti, aby byly připraveny k dalšímu užívání. V případě vypuknutí nějaké nakažlivé nemoci mezi dětmi se měla provést desinfekce na náklady místního národního výboru. Tuto smlouvu navrhla sama správa Ženské útulny, neboť chtěla usnadnit obci Ždánice problém, kam umístit děti z přeplněné školní budovy.³⁹⁶

Správa Ženské útulny byla ochotna po domluvě s ministerstvem práce a sociální péče v Praze propůjčit ve Ždánicích, které v té době byly vzdělávacím a rekreačním střediskem pro ženy a matky s dětmi, československo – řecké společnosti potřebné místnosti k umístění řeckých žen, dívek a matek. V Seidlově vile měli místo pro 52 osob. Dozorčí, vychovatelský a ošetrovatelský personál byl ubytován ve vedlejších místnostech. Spolek Ženská útulna se spolu s ministerstvem práce a sociální péče domluvil, že každá ubytovaná osoba bude platit 55 korun denně. V ceně bylo zahrnuto ubytování, strava, úklid, a jelikož nebyl spolek Ženská útulna povinen hradit veškeré lékařské náklady, nebyla lékařská péče započítána do tohoto poplatku. Místnosti jim byly propůjčeny jen do konce června roku 1950.³⁹⁷

Rada Okresního národního výboru v Kyjově, ve snaze splnit veškeré úkoly dané pětiletým plánem na všech pracovištích za nedostatku pracovních sil, se na schůzi konané dne 19. července 1950 rozhodla pronajmout za použití zákona č. 138/48 Sb. z. a n. vilu ve Ždánicích na dobu 10 let za účelem zřízení okresního dětského domova. Ministerstvo práce a sociální péče oznámilo krajskému národnímu výboru, že vilu ve Ždánicích již nebudou potřebovat pro účely Československo – řecké společnosti, která zde měla ubytované děti do června roku 1950. Aby mohl být pětiletý plán splněn, bylo potřeba, aby ženy začaly pracovat

---

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ Tamtéž.

ve výrobě a byly jim svěřovány nové úlohy. Za tímto účelem musely být zřízeny v průmyslových místech jesle. Byly založeny jak v Kyjově, tak také ve Ždánicích v bývalé Seidlově vile. Zřízením okresního dětského domova a jeslí v bývalé Seidlově vile byl umožněn matkám nástup do zaměstnání.³⁹⁸

V roce 1946 se celkem zotavilo 211 dětí, které měly velmi dobré zdravotní výsledky.³⁹⁹ O rok později se do ozdravovny přestěhovalo 25 dětí z rozvrácených rodin, které přišly z Domova ve Veverské Bítýšce a ozdravovna jim posloužila jako celoroční útulek.⁴⁰⁰ Jelikož se v létě roku 1948 projevil nedostatek vhodných ozdravoven pro děti, propůjčil spolek Ženská útulna v ozdravovně ve Ždánicích některé místnosti pro rekreaci dětí, jichž se vystřídal 150.⁴⁰¹

Ozdravovna byla v roce 1951 z nezjištěných důvodů uzavřena.

5.6.11.1 Domácí řád ozdravovny ve Ždánicích

Ráno děti vstávaly v 7.00 hodin a měly povinnou ranní rozcvičku, která trvala minimálně 10 minut. Po cvičení následovala ranní hygiena a po každém umytí si po sobě muselo dítě umýt umyvadlo. Po ranní hygieně si každé dítě ustlalo svou postel. Mladším dětem stlala postel dívka, která měla v ten den službu. Každý den snídaly v 7.45 hodin. Po snídání bylo hlášení, při kterém byl přečten celodenní program a vedoucí učitelka měla vždy krátký proslov. Když bylo pěkné počasí, děti chodily na procházky nebo na hřiště, kde si hrály a v létě se slunily nebo koupaly.⁴⁰²

Oběd byl každý den v poledne a dozírající personál dbal o to, aby se děti u stolu chovaly slušně a aby vše snědly. Děti byly rozděleny do několika skupin a vždy jedno dítě ze skupiny bylo pověřeno, aby řádně prostřelo stůl a po každém jídle uklidilo. Po obědě si děti chodily na jednu až dvě hodiny odpočinout do svých pokojů. Po odpoledním odpočinku následovalo při pěkném počasí koupání a slunění. V 16.00 hodin se podávala svačina, po které si děti hrály nebo chodily na procházku se svou vedoucí. Každá skupina měla svou vlastní vedoucí. Alespoň jednou týdně psaly děti dopisy svým rodičům.⁴⁰³

---

³⁹⁸ Tamtéž.

³⁹⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1946, s. 14.

⁴⁰⁰ Tamtéž, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1946, s. 19.

⁴⁰¹ Tamtéž.

⁴⁰² MZA, fond ŽÚ, inv. č. 80, karton č. 46, Zotavovna ve Ždánicích, Různá korespondence 1945 – 1951.

⁴⁰³ Tamtéž.

5.6.12 Ozdravovna v Křetíně u Letovic

Dvanáctá ozdravovna byla zřízena a otevřena v Křetíně dne 1. června 1947. O několik dní později, a to dne 9. června 1947, se správní výbor Ženské útulny na své schůzi usnesl, že svou nově zřízenou celoroční dětskou ozdravovnu pojmenují po Františku Marešovi, zasloužilém vychovateli a školním radovi.⁴⁰⁴

Ozdravovna se nacházela z celkového klimatického hlediska ve východní části tzv. kunštácké vysočiny. Podnebí je v této oblasti horské a celkem sušší. Ozdravovna zaujímala svahovou pozici na jižním břehu místního horského údolí. V blízkém okolí bylo lesní prostředí doplněno účelně založeným a záměrně rozvrstveným parkovým porostem. V parku se nacházely tři rybníky, které byly v létě využívány ke koupání. Dostatek travnatých ploch zaručoval rekreační pohyb dětí ve volné přírodě. Za těchto podmínek bylo možné provozovat ozdravovnu po celý rok.⁴⁰⁵

Dětská ozdravovna se nacházela ve zcela zmodernizovaném zámečku, který byl postaven zhruba před dvěma sty lety. Budova stála u samoty na severním okraji obce Křetín. Zámeček, který byl celý podsklepený, měl mnoho místností. V suterénu bývala rozsáhlá kuchyně, spíž, zásobárny, místnost na umývání nádobí, kotelna s příslušenstvím, prádelna a žehlárna. V přízemí se nacházela vstupní hala, jídelna, rozsáhlá místnost pro denní pobyt, několik ložnic, toalety spolu s umývárny, a také místnost pro personál. První patro bylo určeno pro rozsáhlé ložnice, místnosti pro dozor, izolační místnost a sociální zařízení. Ložnice a místnosti pro denní pobyt měly díky velkému počtu oken dostatek světla. Ve velké části zámku bylo ústřední topení a ve zbytku byla kachlová kamna. Postupem času nechal spolek Ženská útulna zavést ústřední topení v celém zámku.⁴⁰⁶

Mezi personál ozdravovny patřili správkyně, hospodyně, kuchyňský personál, vedoucí zdravotní sestra a kvalifikované zdravotní sestry, zahradník, ženy, které myly nádobí a uklízečky. Stálý lékařský dozor zajišťoval státní obvodní lékař v Letovicích K. Vašíček.⁴⁰⁷ Vrchní dozor a hospodářskou správu vedl spolek Ženská útulna. Všichni noví zaměstnanci ozdravovny, a to nejen ošetřovatelé, ale také kuchyňský personál, měli být vyšetřeni, zda v sobě nenesí zárodky břišního tyfu, paratyfu, úplavice, záškrtu nebo spály. Zaměstnanci měli být vyšetřováni i proti tuberkulóze v poradně Masarykovy ligy proti tuberkulóze.⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁴ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 68, karton č. 44, Zotavovna v Křetíně, Různá korespondence 1946 – 1949.

⁴⁰⁵ Tamtéž.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ Křestní jméno neznámé.

⁴⁰⁸ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 68, karton č. 44, Zotavovna v Křetíně, Různá korespondence 1946 – 1949.

Nejen zaměstnanci, ale také děti, které byly přijímány do ozdravovny, museli být očkovaní proti záškrtu. Čtrnáct dní před nástupem do ozdravovny musely být všechny děti bakteriologicky vyšetřeny proti záškrtu a spále. Děti, u kterých se v posledních čtrnácti dnech před nástupem do ozdravovny objevilo onemocnění spálou nebo záškrtem, nesměly být přijaty.⁴⁰⁹

Důvodem zřízení v pořadí již dvanácté ozdravovny pro děti bylo, že spolek Ženská útulna slíbil Československým energetickým závodům v Praze, že o prázdninách přijme 145 dětí na zotavenou.⁴¹⁰

Co předcházelo samotnému otevření nové ozdravovny v Křetíně? Správní výbor Ženské útulny v Brně v roce 1946 požádal ministerstvo zdravotnictví o udělení podpory na zřízení celoroční dětské ozdravovny pro 100 až 120 dětí obojího pohlaví, kterou nakonec spolek Ženská útulna zřídil dne 1. června 1947 v zámečku Křetín u Letovic na Moravě. Žádost správní výbor Ženské útulny odůvodnil tím, že za doby okupace a válečnými událostmi byly dětské ozdravovny na Kamenitém u Jablunkova na Moravě a ve Veverské Bítýšce zničeny. Budovy obou ozdravoven byly tak staré, že by se nevyplatilo provést opravy, které by byly velmi nákladné.⁴¹¹

První úkol, získat finance na zřízení nové ozdravovny, spolek Ženská útulna splnil, ale následoval úkol druhý. Bylo potřeba sehnat budovu, kde by mohla být ozdravovna zřízena. Správní výbor Ženské útulny napsal v roce 1946 zemskému národnímu výboru, aby mu propůjčil zámeček Křetín u Letovic. Tento zámeček podle informací Státního památkového úřadu v Brně nespadal mezi chráněné památky, a proto tam mohla být zřízena dětská ozdravovna. Správní výbor Ženské útulny požádal Státní památkový úřad v Brně o bezplatné propůjčení, protože samotné zařízení bylo nákladné a majetek spolku Ženská útulna byl za okupace velmi poškozen. Zanedlouho dostal správní výbor Ženské útulny od zemského národního výboru zprávu o jejich žádosti, ve které bylo napsáno, že spolku nemůže propůjčit zámeček, protože je v kompetenci ministerstva zemědělství. Správní výbor Ženské útulny proto poslal žádost o propůjčení zámečku samotnému ministerstvu zemědělství. Správní výbor spolku Ženská útulna slíbil, že jak budovu, tak i park udrží při propůjčení v nejlepším pořádku.⁴¹²

---

⁴⁰⁹ Tamtéž.

⁴¹⁰ Tamtéž.

⁴¹¹ Tamtéž.

⁴¹² Tamtéž.

Ministerstvo zemědělství zámeckou budovu podle § 7 odst. 4 č. 12/45 Sb.⁴¹³ spolku přidělil. Spolek Ženská útulna spravoval a užíval zámeček spolu s dalšími nemovitostmi, mezi které například patřily dům čp. 14, stavební parcela č. 52, sýpka, skleník, skladiště, vodní nádrž, zahrada, rybník, louka a mnoho dalších staveb a parcel.⁴¹⁴

Zámecká budova byla spolku pronajata za následujících podmínek. Budovu i park měl spolek udržovat v dobrém stavu pod dohledem Státního památkového úřadu v Brně. Stavební vnitřní a vnější úpravy měl spolek realizovat jen se souhlasem Státního památkového úřadu v Brně. Inventář v zámečku jako nábytek, knihovny, obrazy, porcelán atd. měl být po výběru odvezen do příslušné sběrný. Užitkový inventář, který zůstal v budově, byl podle platných předpisů ohodnocen a po zaplacení předepsané úhrady odevzdán do užívání. Zámeček spolu s přidělenými nemovitostmi byl Národním pozemkovým fondem přidělen spolku Ženská útulna tehdy, jakmile byl inventář uložen v některých vhodných zámeckých místnostech. Spolek musel souhlasit s tím, aby orgány ministerstva zemědělství odb. IX. nebo Národního pozemkového fondu prováděly náhodné kontroly, zda byly stanovené podmínky dodržovány.⁴¹⁵

Poté podepsalo ministerstvo zemědělství se spolkem Ženská útulna smlouvu o přidělení zámku Křetín. Dne 16. listopadu 1946 byl výnosem ministerstva zemědělství přidělen Ženské útulně zámek v Křetíně i s parkem.⁴¹⁶

V podmínkách, které jsou uvedeny výše, je v bodě 1 napsáno, že měl být zámek spolu s parkem udržován v dobrém stavu, ale jelikož se o park několik let nikdo nestaral, byl v zanedbaném stavu a potřeboval větší úpravy. Proto správní výbor spolku Ženská útulna požádal Státní památkový úřad v Brně o peněžní podporu na úpravu zámeckého parku v Křetíně u Letovic. Dále byl Státní památkový úřad požádán, aby do zámecké zahrady vyslal nějakého odborníka, který by zjistil, jaké opravy by byly nutné vykonat, aby nevznikly další škody. Jelikož úřad neměl dostatek prostředků, z kterých by poskytl spolku Ženská útulna podporu na opravu zámeckého parku, doporučil, aby po prohlídce parku ministerstvem školství a osvěty pro ochranu přírody a krajiny v boskovickém okrese vypracoval spolek

---

⁴¹³ Paragraf 7 odst. 4 uvádí, že „konfiskované budovy, zařízení, sloužící vlastnímu zemědělskému nebo lesnímu hospodářství, závody zemědělského průmyslu, sady, památnosti, archivy apod., jakož i všechny konfiskované nemovitosti, pokud nebudou přiděleny veřejnoprávním subjektům, mohou se přidělit do vlastnictví: a) družstev utvořených z oprávněných uchazečů za účelem společného užívání, b) výjimečně jednotlivcům (přídělčům).“ Čerpáno z: *Zákony pro lidi.cz. Předpis č. 12/1945 Sb. Dekret presidenta republiky o konfiskaci a urychlení rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.* 2010 – 2013. [cit. 2013-01-31]. URL <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-12#p7>.

⁴¹⁴ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 68, karton č. 44, Zotavovna v Křetíně, Různá korespondence 1946 – 1949.

⁴¹⁵ Tamtéž.

⁴¹⁶ Tamtéž.

spolu s nadlesním K. Kroutilem⁴¹⁷ plán úpravy s rozpočtem a opět podali žádost o peněžní podporu prostřednictvím zdejšího úřadu.⁴¹⁸

Spolek Ženská útulna dne 21. května 1947 požádal Osidlovací úřad a Fond národní obnovy v Praze o přidělení zámku v Křetíně do osobního vlastnictví. O měsíc později přišlo spolku vyrozumění, že přidělení zámku do vlastnictví je předčasné, neboť přidělové řízení nebylo ještě zahájeno. Stalo se tak vydáním vládních přidělových nařízení k zákonu č. 31/47 Sb., o některých zásadách při rozdělování nepřátelského majetku, konfiskovaného podle dekretu prezidenta republiky ze dne 25. října 1945, č. 108/45 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.⁴¹⁹ Lhůta k podání žádosti byla vyhlášena v časopise „Osidlování“ a v jednotlivých obcích obvyklým způsobem.⁴²⁰

O rok později byla dětská ozdravovna spolku Ženská útulna v Brně zestátněna podle zákona č. 185/1948 Sb., o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a organizací státní ústavní léčebné péče. Před postátněním ozdravovny žádal spolek o prohlášení ozdravovny za celoroční ústav. Žádost byla poslána dne 26. března 1948, kdy se spolek včleňoval do Rady žen. O prohlášení za celoroční ústav se měli zasloužit zástupci ministerstva zdravotnictví, kteří ozdravovnu na podzim roku 1948 navštívili. Na návštěvě se měli především přesvědčit, že zimní provoz nebyl bez ústředního topení v ústavu možný. A proto byl provoz ústavu dne 4. 12. 1948 přerušen. Poté byl přerušen i v létě, kdy v ústavu vypukla infekční nemoc.⁴²¹

Dne 1. července 1949 převzali ozdravovnu do rukou úředníci krajského národního výboru. Spolek Ženská útulna ukončil dnem 1. ledna 1949 z neznámých důvodů, které neznalo ani ministerstvo zdravotnictví, činnost ozdravovny.⁴²²

Spolek Ženská útulna měl v plánu ve 40. letech 20. století zřídit další dvě ozdravovny. První měla být zřízena v roce 1943 v Novém Hrozenkově a druhá měla být zřízena v roce 1946 v Olešnici. U obou ozdravoven byly vypracovány projekty, ale stavba se ani u jedné z nich neuskutečnila.

---

⁴¹⁷ Křestní jméno neznámé.

⁴¹⁸ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 68, karton č. 44, Zotavovna v Křetíně, Různá korespondence 1946 – 1949.

⁴¹⁹ Tamtéž.

⁴²⁰ Tamtéž.

⁴²¹ Tamtéž.

⁴²² MZA, fond ŽÚ, inv. č. 1, kniha č. 1, Zápis ze schůzí předsednictva – ŽÚ Rada žen; Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně za léta 1948 a 1949, s. 18.

5.6.13 Ozdravovna v Novém Hrozenkově

Dne 11. února 1943 podal výbor spolku Ženská útulna v Brně žádost o propůjčení pozemku v obci Nový Hrozenkov, a to za účelem stavby dětské ozdravovny pro nemocnou mládež obojího pohlaví předškolního a školního věku. Svou žádost výbor odůvodnil, že válečné poměry jim neumožňovaly naplno vykonávat sociálně zdravotní činnost. Zůstala jim pouze starší budova „Domov“ ve Veverské Bítýšce. Tehdejší zdravotní stav dětí, a také neustálé dotazy rodičů na přijímání dětí do ozdravoven, přiměl spolek Ženská útulna postavit horskou dětskou ozdravovnu.⁴²³

Hned při výběru místa se spolek obrátil na technického poradce pana (?) Mrkose,⁴²⁴ který byl přednostou ústavu pro výzkum národohospodářské kultury na Zemském úřadu v Brně. Podle jeho názoru byla klimaticky nejvhodnější parcela na Lěští u Nového Hrozenkova. Již od roku 1943 spolek pracoval na projektu velké horské a moderně zařízené ozdravovny pro děti v Novém Hrozenkově. Plány byly jak ministerstvem zdravotnictví, tak zemským národním výborem přijaty.⁴²⁵

Spolek Ženská útulna měl v plánu postavit ozdravovnu pro asi 55 dětí. Projekt ozdravovny vypracoval profesor a architekt Jiří Auermüller z Brna, jenž spolupracoval také s jinými odborníky, kteří měli mnoho zkušeností s podobnými ústavu. Ozdravovna se měla celkem skládat z 5 velkých budov, zimního a letního bazénu, lesní školy, správní a hospodářské budovy a budovy pro děti, které byly ohroženy tuberkulózou, a pro léčení srdečních a jiných nemocí. Stavba měla probíhat po etapách, přičemž se mělo začít s hlavní budovou pro 250 osob, ve které měla být kuchyně spolu s jídelnou a zároveň společenskou místností.⁴²⁶

Poválečný projekt dětské ozdravovny v Novém Hrozenkově se z nezjištěných důvodů neuskutečnil.

5.6.14 Ozdravovna v Olešnici

Spolek Ženská útulna se na své valné schůzi konané dne 24. dubna 1946 rozhodl, že nechá postavit ozdravovnu pro ženy, zvláště pro matky početných rodin a pro zemědělské

---

⁴²³ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 87, karton č. 49, Zotavovna v Novém Hrozenkově, Různá korespondence 1945 – 1948.

⁴²⁴ Křestní jméno neznámé.

⁴²⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna 1944 do 31. prosince 1945, s. 14.

⁴²⁶ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 87, karton č. 49, Zotavovna v Novém Hrozenkově, Různá korespondence 1945 – 1948.

hospodyně. V tehdejší době to měla být první ozdravovna svého druhu v Moravskoslezské zemi. Na základě jednání, provedených za spolupráce s příslušnými odborníky, bylo doporučeno jako nejvhodnější místo pro zřízení ozdravovny obec Olešnice (okres Boskovice). Místní národní výbor celé místo pro vybudování ozdravovny spolku Ženská útulna daroval. Vyhlédnuté a později darované místo v Olešnici se nacházelo na jižním svahu tzv. Moravského kopce na Českomoravské vysočině.⁴²⁷

Výnosem ministerstva sociální péče byla v roce 1947 udělena spolku Ženská útulna podpora ve výši 3 000 000 korun na vybudování ozdravovny na Moravě. Budova byla projektovaná pro 200 až 250 osob a byla odhadnuta na 12 až 15 miliónů korun bez vnitřního zařízení.⁴²⁸ Ozdravovna měla být rozdělena hned do několika budov, a to ústřední budova, která by sloužila jako hospodářská budova, administrativní budova a jídelna. V dalších pěti budovách měly být ložnice, které měly celkem 150 lůžek (a k tomu ještě letní tábor asi o 100 až 120 postelí) a dvě budovy by sloužily jako obytné domy.⁴²⁹

Ústřední budova se měla dělit na část administrativní, ke které by patřily místnosti pro příjem a správu podniku spolu se třemi garážemi a hospodářská část, kde by byla kuchyně a sklepy. Poslední částí budovy by byla jídelna, která měla sloužit jako denní místnost a prostor, kde by se pořádala zábava (například promítání filmů apod.). Ložnice byly navrženy ve třech variantách, a to buď jako společné ložnice po 15 postelích, nebo by byly ložnice rozděleny na menší ložnice po 2 až 4 postelích. Letní tábor se měl skládat z menších dřevěných budov a v každé z nich by bylo vždy 10 až 12 postelí. V prvním obytném domě měly být dva byty pro správní úředníky a ve druhém domě měly být pokoje pro personál.⁴³⁰

Tento projekt na vybudování poválečné ozdravovny pro ženy a matky početných rodin v Olešnici se bohužel nakonec neuskutečnil.⁴³¹

Dne 19. července 1948 byl vydán zákon č. 185 Sb.⁴³² Tímto zákonem došlo k zestátnění všech léčebných a ošetrovacích ústavů. Od 1. ledna 1949 přešel veškerý majetek, který sloužil nebo byl určen k činnosti léčebných a ošetrovacích ústavů, do vlastnictví státu. Majetek, který sloužil nebo byl určen k činnosti léčebných a ošetrovacích ústavů, vyjmul příslušný ministr po dohodě s ministry zdravotnictví a financí z majetkové podstaty těchto podniků a ministr

---

⁴²⁷ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 84, karton č. 47, Zotavovna v Olešnici, Různá korespondence 1946 – 1950.

⁴²⁸ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy, Výroční zpráva o činnosti Útulny ženské v Brně od 1. ledna 1947 do 31. prosince 1947, s. 14.

⁴²⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 84, karton č. 47, Zotavovna v Olešnici, Různá korespondence 1946 – 1950.

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Zákon č. 185 ze dne 19. července 1948 Sb. o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče.

zdravotnictví použil tento majetek při začlenění dotčených ústavů do organizace státních ústavů. Ministerstvo zdravotnictví vyhlásilo v Úředním listě, které ústavy a který majetek byly tímto zákonem zestátněny.⁴³³

Za zestátněný majetek podle tohoto zákona příslušela náhrada ve výši obecné ceny majetku. Od obecné ceny se odečetly podpory, které byly poskytnuty vlastníkovi, provozovateli nebo právním předchůdcům z veřejných prostředků nebo z prostředků nositelů veřejnoprávního sociálního pojištění na stavební nebo nestavební investice. Ministerstvo zdravotnictví mohlo rozhodnout, zda se strhne hodnota darů a odkazu ve prospěch zestátněného ústavu nebo ne.⁴³⁴

Zaměstnanci zestátněných ústavů přešli dnem zestátnění do služeb státu a zařadili se podle předpisů o státních zaměstnancích. Zařazení provedlo ministerstvo zdravotnictví po dohodě s ministerstvy vnitra a financí. Vláda vydala předpisy o zhodnocení předchozí pracovní činnosti zaměstnanců.⁴³⁵

Ústavy, které byly zestátněny zákonem, byly rozděleny a řízeny státem. Mezi státní léčebné a ošetrovací ústavy patřily nemocnice a odborné léčebné a ošetrovací ústavy. Nemocnice byly řazeny mezi základní ústavy poskytující veškerou potřebnou ústavní péči. Okresní nemocnice měly interní, dětské a kojenecké, gynekologické a porodnické a chirurgické oddělení. Oblastní nemocnice měly mimo stejná oddělení jako nemocnice okresní další odborná oddělení a navíc byly centry ústavní péče o obyvatelstvo. Odborné léčebné a ošetrovací ústavy byly ústavy, které poskytovaly zvláštní odbornou ústavní péči v oborech, jako například porodnice, ústavy pro matky, kojence a děti, ozdravovny, ústavy pro léčení tuberkulózy, ústavy pro léčení duševních chorob, pro léčení osob, které byly duševně či tělesně nemocné, ústavy pro staré atd. Takovéto ústavy byly spojovány s ústavy národního zdraví, aby spolu tvořily pracovní celek poskytující zdravotní péči. Tyto ústavy zřizovalo ministerstvo zdravotnictví. Sám ministr zdravotnictví vydával předpisy o jednotlivých druzích státních léčebných a ošetrovacích ústavech.⁴³⁶

Oblastní nemocnice a státní odborné léčebné a ošetrovací ústavy vedly krajské národní výbory, okresní nemocnice a okresní národní výbory prostřednictvím správních sborů, které jmenoval příslušný národní výbor. Zaměstnanci státních léčebných a ošetrovacích ústavů tvořili jednotnou skupinu a jejich úřadem byl příslušný krajský národní výbor.⁴³⁷

---

⁴³³ Tamtéž.

⁴³⁴ Tamtéž.

⁴³⁵ Tamtéž.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Tamtéž.

Každému, kdo potřeboval lékařskou pomoc, měla být ve všech léčebných a ošetrovacích ústavech poskytnuta ústavní péče. Způsob léčby byl určen zdravotním stavem nemocného, a proto bylo zakázáno rozdělovat ošetřované osoby do tzv. tříd nebo poskytovat přednostní péči podle výše platu. Výlohy a veškeré náklady za ošetřované osoby, které neměly na zaplacení, hradil stát (státní správa zdravotní).⁴³⁸

---

⁴³⁸ Tamtéž.

Závěr

V této práci bylo snahou nastínit historii a záměry soukromého dobročinného spolku Ženská útulna se sídlem v Brně v první polovině 20. století., a také jak významnou roli sehrál spolek v sociální péči na Moravě. Studium literatury a především archivních pramenů jsem se pokusila alespoň zčásti předložit ucelený obraz sociální péče na Moravě na příkladu spolku Ženská útulna, díky níž bylo pomáháno mnoha dětem a ženám.

O děti a potřebné se pečuje již po dlouhá staletí a během této doby prošla sociální péče vývojem. Proto bylo snahou popsat i vývoj sociální péče o děti a mládež na Moravě od druhé poloviny 19. století do první republiky a s ním spojené zákonodárství platné na Moravě. Pomocí zákonů a nařízení týkajících se péče o děti a potřebné docházelo k lepší organizaci sociální péče. Za nejdůležitější a nejvýznamnější zákony 19. století považuji domovský zákon z roku 1863, který byl platný také pro Moravu. Tento rok byl významný v tom smyslu, že došlo k přechodu od systému dobrovolné péče k systému zákonem dané povinnosti domovských obcí, které se měly starat o sociálně a zdravotně slabší občany. Ale nebyly to jen zákony a nařízení, pomocí nichž docházelo k lepší organizaci sociální péče na Moravě. Na počátku 20. století byly zřizovány Zemské sirotčí fondy, které byly vytvořeny z přebytků společných sirotčích pokladen. Tyto fondy bývaly využívány převážně ke stavbě zemských sirotčinců a jiných charitativních ústavů. V roce 1910 vznikl na Moravě spolek Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež a jeho úkolem byla organizace veškeré péče o děti a mládež.

Byl sledován postupný vznik a vývoj nejen samotného spolku, ale i jednotlivých ústavů a ozdravoven, které spolek postupně zřizoval. Spolek Moravská ústřední Útulna ženská v Brně, později jen Ženská útulna, byl založen v roce 1899 za účelem péče o opuštěné a nemocné děti bez rozdílu věku a pohlaví, o osamělé ženy a nemohoucí a práce neschopné stařeny. Pomáháno bylo také maminkám, které mohly některé dny v týdnu dát své děti do jeslí, jež spolek založil, aby mohly ženy chodit do práce. Spolek vznikl v době, kdy sociální péče spočívala především na soukromé iniciativě. Na počátku založení neměla Útulna žádný majetek a měla k dispozici jen pronajatý byt, ale pomocí dobročinných darů, soukromých osob a členů spolku se Útulna postupně rozvíjela. Spolek tak mohl koupit vlastní dům a během několika let vlastnil hned několik ústavů a ozdravoven. Patřily mezi ne sirotčinec, dívčí penzionát, jesle a mnoho ozdravoven na Moravě i v zahraničí pro děti chudokrevné, podvyživené, opožděné ve vývinu a pro děti ohrožené tuberkulózou. V každé instituci

zřizované spolkem platil domácí řád, kterým se muselo každé dítě řídit a dodržovat ho. Docházelo tak k disciplinaci dětí, aby se mohly stát rovnoprávnými členy společnosti.

Spolek během svého působení pořádal mimo jiné hospodyňské kurzy pro dívky, dětské besídky, na kterých vystupovaly děti ze sirotčince, koncerty, plesy, přednášky pro veřejnost a zaměstnance, divadelní představení a v neposlední řadě zřizoval i pracovny a stravovny, kde mohly přenocovat ženy a dívky z venkova, které přišly do města hledat práci. I pomocí těchto aktivit získával spolek finance na vydržování všech institucí.

Vznik Útulny a následně i spolku byl prospěšný nejen dětem, ale i samotným zakladatelkám a členkám, neboť se ženy mohly seberealizovat a rozvíjet své schopnosti. Práce žen v dobročinné instituci znamenala krok k samostatné práci a uplatnění se ve společnosti. Nejvýznamnější ženou spolku byla Marie Stejskalová, která se stala v roce 1900 jednatelkou spolku Moravská ústřední Útulna ženská a o rok později se stala i ředitelkou Útulny. Marie Stejskalová měla vždy velmi osobní vztah k opuštěným dětem, neboť i ona pocházela z chudých poměrů. Byla organizátorkou ženského hnutí na Moravě a podporovala ženskou emancipaci a vzdělanost. Nejpočetnější zastoupení ve vedení Útulny byla střední vrstva obyvatelstva a zaměstnanci bývaly nejčastěji samotné dívky vyrůstající v Útulně, jejichž rodiče pocházeli z chudších poměrů, a proto byly dávány do Útulny.

Tento spolek patřil bezesporu mezi nejvýznamnější charitativní organizace na Moravě v první polovině 20. století. Jak už bylo řečeno, vznik Ženské útulny byl prospěšný nejen pro ženy, které tak mohly uplatňovat své schopnosti, ale také pro společnost. Do povědomí lidí se spolek dostal na základě Letáčků, které byly pravidelně spolkem vydávány. Lidé tak začali spolek nejen finančně či hmotně podporovat, ale přicházeli do spolku i s žádostí o pomoc. O pomoc žádali nejen lidé z Brna, kde byl spolek zřízen, ale z celé Moravy.

Podle mého názoru se spolek úkolu starat se o děti a ženy na Moravě zhostil na výbornou, neboť bylo zachráněno mnoho žen a dětí před bídou, hladověním a leckdy také před smrtí. Důkazem toho jsou číselné údaje o počtu sirotků žijících v sirotčinci Ženské útulny a mnoho spokojených a hlavně vyléčených dětí, které trávily několik měsíců v českých nebo zahraničních ozdravovnách.

Ženská útulna díky své lidumilné činnosti sehrála důležitou roli v sociální péči na Moravě a dodnes by měla být vzorem všem sociálním pracovníkům.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny

Moravský zemský archiv Brno:

Fond: Ženská útulna v Brně 1899 – 1956

- Besídky, literární večírky, přednášky 1901 – 1933, 1948 – 1956, inv. č. 56, karton č. 38.
- Články o Cirkvenici 1917 – 1931, inv. č. 66, karton č. 41.
- Kniha výstřižků z novin o ŽÚ 21. 7. 1899 – 12. 5. 1932, inv. č. 20, kniha č. 20.
- Letáčky vydávané ŽÚ 1903 – 1925, 1928, 1929, inv. č. 96, karton č. 50.
- Osobní doklady a písemnosti Bertý Drgáčové 1926, 1948 – 1951, inv. č. 99, karton č. 50.
- Stanovy spolku 1914, 1932, inv. č. 34, karton č. 34.
- Výroční zprávy 1899, 1913, 1916 – 1949, inv. č. 19, karton č. 19.
- Záležitosti členů a funkcionářů spolku 1900 – 1915, inv. č. 36, karton č. 34.
- Záležitosti dívčího penzionátu 1900, 1906 – 1921, 1945 – 1951, inv. č. 42, karton č. 35.
- Zápisy ze schůzí předsednictva 15. 4. 1949 – 23. 11. 1949, inv. č. 1, kniha č. 1.
- Zotavovna v Budiškovcích – Denní zprávy 1945 – 1946, inv. č. 89, karton č. 49.
- Zotavovna v Budiškovcích – Různá korespondence 1945 – 1946, inv. č. 88, karton č. 49.
- Zotavovna na Kamenité v Dolní Lomné - Různá korespondence 1936 – 1937, 1945 – 1951, inv. č. 72, karton č. 45.
- Zotavovna v Křetíně – Denní zprávy 1947 – 1949, inv. č. 69, karton č. 44.
- Zotavovna v Křetíně – Různá korespondence 1946 – 1949, inv. č. 68, karton č. 44.
- Zotavovna v Lubě 1907 – 1922, inv. č. 91, karton č. 49.
- Zotavovna v Moravské Třebové 1945, inv. č. 93, karton č. 49.
- Zotavovna v Novém Hrozenkově – Různá korespondence 1945 – 1948, inv. č. 87, karton č. 49.
- Zotavovna v Olešnici – Různá korespondence 1946 – 1950, inv. č. 84, karton č. 47.
- Zotavovna ve Veverské Bítýšce – Různá korespondence 1918 – 1920, 1945 – 1951, inv. č. 76, karton č. 45.
- Zotavovna ve Žďánicích – Různá korespondence 1945 – 1951, inv. č. 80, karton č. 46.

Fond: Marie Stejskalová 1877 - 1928

- Přednášky o kolonii v Cirkvenici, inv. č. 113, karton č. 2.
- Přednášky o Útulně, inv. č. 112, karton č. 2.

Státní okresní archiv Pelhřimov:

Fond: Archiv města Humpolec

- Městský Dítětův sirotčinec 1897 – 1942, inv. č. 731, karton č. 186.

Tištěné prameny

ADÁMEK, Karel. *Zemské sirotčí fondy*. Chrudim: K. Adámek, 1906.

Československé dětské ozdravovny Marie Stejskalové v Cirkvenici, Jugoslávie. Brno: Ústřední útulna ženská, 1931.

KLIKA, Josef. *Muž srdce. K památce 150. narozenin J. H. Pestalozzi*. Praha: Nákladem Přítele Domoviny, 1897.

PROCHÁZKA, František. *Sociální lékařství*. Díl. I. Praha: Mladá generace lékařů při Ústřední jednotě čs. lékařů, 1925.

STEYSKALOVÁ, Marie. *Marie Steyskalová, starostka útulny ženské v Brně: vlastní životopis*. Brno: Útulna ženská, 1929.

SUK, Vojtěch. *Prázdninové osady a ozdravovny pro děti: jejich úkoly a prostředky a hlediska zdravotního a výchovného*. Brno: J. Stříž, 1931.

SVOBODA, Karel. *Sociální péče obecní*. Praha: Lidový tiskový spolek, 1923.

TRNKOVÁ, Marie. *Kapitoly ze sociální péče o mládež*. Praha: Nákladem Organizace sociálních pracovníků, 1932.

TŮMA, Antonín. *K nové úpravě sociální péče o mládež*. Praha: Sociální revue, 1920.

TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925.

Literatura

BORSKÁ, Ilona. *Kdo byl Hamza?* Praha: Marsyas, 1992. ISBN 80-900262-8-1.

FASORA, Lukáš. Postavení největších moravských měst v systému sociální péče o mládež v letech 1921 – 1937. In *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Musejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, ročník LV, č. 2, 142 – 154. ISSN 0323-2581.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4.

JANÁK, Jan. *Dějiny Moravy 3. Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999. ISBN 80-85048-89-2.

JANÁK, Jan. *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR*. Praha: Univerzita Karlova, 1975.

JANÁK, Jan. *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno: Matice moravská, 2007.

LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové novin, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

LINHARTOVÁ, Věra. *Lucie Bakešová, Dc. MUDr. Jaroslav Bakeš: zakladatelé Masarykova onkologického ústavu*. 1. vydání. Brno: Masarykův onkologický ústav, 2011. ISBN 978-80-86793-21-4.

SCHELLEOVÁ, Ilona – SCHELLE, Karel. *Civilní kodexy: 1811 – 1950 – 1964*. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-210-0597-1.

ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Sociálně – právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. ISBN 978-80-86991-27-6.

TRÖSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-322-6.

Zákoníky

Obecný zákoník občanský císařství Rakouského, díl I. Vídeň 1862.

Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Österreich, Wien 1863.

Zákon daný dne 28. prosince 1887 o pojištění dělníků pro případ úrazu. Praha, 1888.

Zákon daný dne 30. března 1888 o pojištění dělníků pro případ nemoci. Praha, 1888.

Zákon ze dne 3. června 1901, č. 62 ř. z. o upotřebení části správních přebytků hromadných sirotčích pokladen.

Zákony a Nařízení zemská pro markrabství Moravské. Ročník 1902, Brno, 1902.

Články v dobovém časopisu

MÉZL, F. Naše úkoly. In *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise*, 1911, ročník I, číslo 1.

MÉZL, F. Válka světová a naše péče o dorost. In *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise*, 1915, ročník IV, číslo 2.

VALENTA, Alois. Péče o děti osiřelé a opuštěné v Rakousku. In *Ochrana dítěte: časopis České zemské komise*, 1914, ročník III, číslo 2.

Slovníky

Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD – Rom.

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích. Svazek A – L. Praha: Ottovo nakladatelství, s.r.o., 2003. ISBN 80-7181-938.

Internetové zdroje

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-185>

http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2713

<http://www.ceskabesedarijeka.hr/noviny69/noviny16.html>

http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=527

http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=18272

<http://www.ceskabesedarijeka.hr/noviny52/noviny7.html>

<http://lekarske.slovníky.cz/>

<http://toms.bigblogger.lidovky.cz/c/17725/Co-to-byla-UNRRA.html>

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-12#p7>

http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno_-_Veveri_/Brno_-_Gorkeho/Default.aspx

<http://brnensky.denik.cz/galerie/budova-zenske-utulny-brno.html?mm=4338431>

http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=468

Obrazová příloha

Obr. 1: Budova Útulny ženské, Falkensteinerova ulice č. 35 – 1910.

Obr. 2: Budova Útulny ženské, Falkensteinerova ulice č. 35 – dnešní ulice Gorkého.

Obr. 3: Pamětní deska věnovaná Marii Stejskalové a Elišce Machové na budově Útulny ženské.

Obr. 4a, 4b: Levá část pamětní desky věnovaná Marii Stejskalové a pravá část pamětní desky věnovaná Elišce Machové.

Obr. 5a, 5b: Zakladatelka Útulny ženské Eliška Machová a ředitelka Marie Stejskalová.

Obr. 6a, 6b: Lucie Bakešová a Berta Drgáčová.

Obr. 7: Vila „Božena Němcová“ v Cirkvenici - rok 1911.

Obr. 8: Vila „Miloslava“ v Cirkvenici.

Obr. 9: Dětská ozdravovna na Lubě u Černé Hory u Tišnova.

Obr. 10: Dětská ozdravovna ve Veverské Bítýšce.

Obr. 11: Dětská ozdravovna na Kamenitém v Dolní Lomné u Jablunkova.

Obr. 12: Dětská ozdravovna v Budiškovcích.

Obr. 13: Dětská ozdravovna ve Ždánicích.

Obr. 14: Dětská ozdravovna v Křetíně.

Obr. 1: Budova Útulny ženské, Falkensteinerova ulice č. 35 – odhad roku je 1910⁴³⁹

Obr. 2: Budova Útulny ženské, Falkensteinerova ulice č. 35 – nyní ulice Gorkého⁴⁴⁰

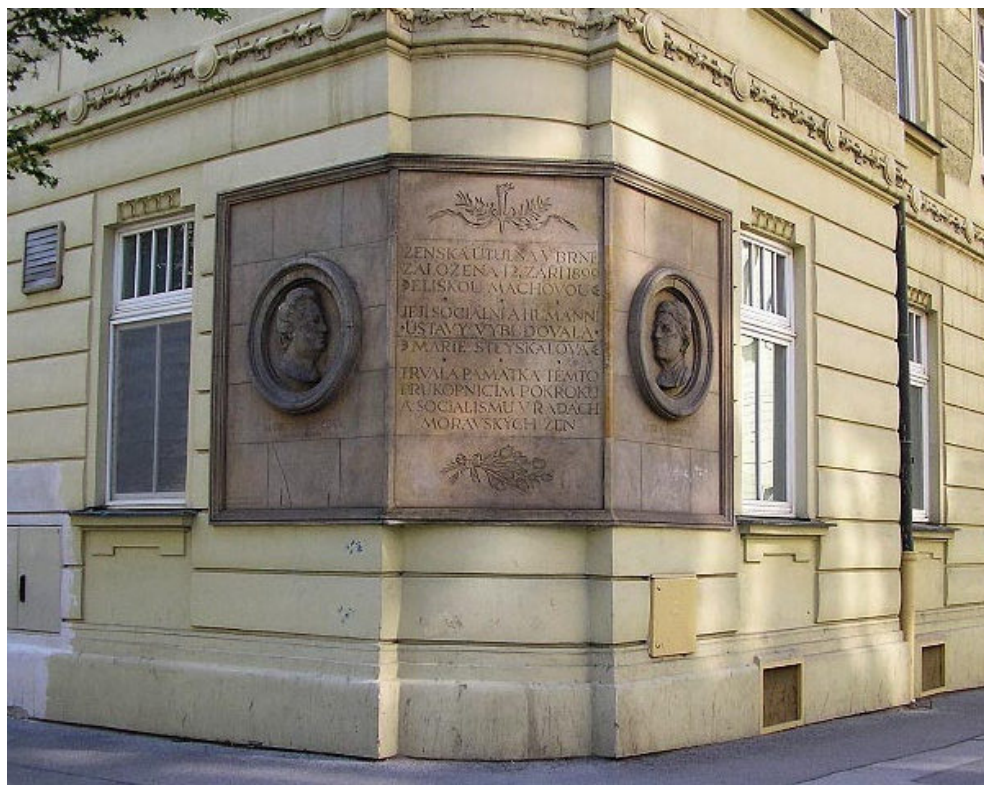

⁴³⁹ <http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno - Veveri /Brno - Gorkeho/Default.aspx>.

⁴⁴⁰ <http://brnensky.denik.cz/galerie/budova-zenske-utulny-brno.html?mm=4338431>.

Obr. 3: Pamětní deska věnovaná Marii Stejskalové a Elišce Machové na budově Útulny ženské⁴⁴¹

Obr. 4a, 4b: Levá část pamětní desky věnovaná Marii Stejskalové a pravá část pamětní desky věnovaná Elišce Machové⁴⁴²

⁴⁴¹ http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=468.

⁴⁴² Tamtéž.

Obr. 5a, 5b: *Zakladatelka Útulny ženské Eliška Machová a ředitelka Marie Stejskalová*⁴⁴³

Obr. 6a, 6b: *Lucie Bakešová a Berta Drgáčová*⁴⁴⁴

⁴⁴³ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy 1899, 1913, 1916 – 1949, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně za 36. správní rok. Od 1. ledna do 31. prosince 1935; Tamtéž, inv. č. 96, karton č. 50, Letáčky vydávané ŽÚ 1903, 1925, 1928, 1929, Letáček Útulny ženské v Brně. Ročník XXV, 1928.

⁴⁴⁴ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 36, karton č. 34, Záležitosti členů a funkcionářů spolku 1900 – 1915; Tamtéž, inv. č. 99, karton č. 50, Osobní doklady a písemnosti Berty Drgáčové 1926, 1948 – 1951.

Obr. 7: *Vila „Božena Němcová“ v Cirkvenici - rok 1911*⁴⁴⁵

Obr. 8: *Vila „Miloslava“ v Cirkvenici*⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 66, karton č. 41, Články o Cirkvenici 1917 – 1931.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

Obr. 9: Dětská ozdravovna na Lubě u Černé Hory u Tišnova⁴⁴⁷

Obr. 10: Dětská ozdravovna ve Veverské Bítýšce⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 91, karton č. 49, Zotavovna v Lubě 1907 - 1922

⁴⁴⁸ Tamtéž, inv. č. 76, karton č. 45, Zotavovna ve Veverské Bítýšce, Různá korespondence 1918 – 1920, 1945 – 1951.

Obr. 11: Dětská ozdravovna na Kamenitém v Dolní Lomné u Jablunkova⁴⁴⁹

Obr. 12: Dětská ozdravovna v Budiškovcích⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy 1899, 1913, 1916 – 1949, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně za 35 správní rok.

⁴⁵⁰ Tamtéž, inv. č. 89, karton č. 49, Zotavovna v Budiškovcích, Denní zprávy 1945 – 1946.

Obr. 13: *Dětská ozdravovna ve Ždánicích*⁴⁵¹

Obr. 14: *Dětská ozdravovna v Křetině*⁴⁵²

---

⁴⁵¹ MZA, fond ŽÚ, inv. č. 19, karton č. 19, Výroční zprávy 1899, 1913, 1916 – 1949, Výroční zpráva o činnosti spolku Ženská útulna v Brně od 1. ledna do 31. prosince 1946.

⁴⁵² Tamtéž, inv. č. 69, karton č. 44, Zotavovna v Křetině – Denní zprávy 1947 – 1949.

Resumé

In her work entitled "The Women's Asylum in Brno in the First Half of the 20th Century", the student deals with the history and objectives of the Women's Asylum (Ženská útulna) association in Brno.

In Chapter 1 the student describes social legislation in force in Moravia. During the 19th and 20th centuries many laws and regulations relating to care of children and youth emerged. The legal basis for social care in the Habsburg monarchy was mainly based on the general Civil Code of 1811. The Act of Domicile, which came into force in 1863, laid the foundation of public administration in favour of needy people. Children without families were to be in the care of their home towns/villages, that were helped by district and country authorities. As early as in 1902 a law was passed in Moravia saying how to deal with cash surpluses of collective orphan treasuries. Money was to be spent on orphans, poor children and construction and maintenance of institutions (orphanages, youth custody centres).

In Chapter 2, the student focuses on children and youth in Brno from the second half of the 19th century to the period of the First Republic. She attempts to outline how the city of Brno helped orphaned, vulnerable children and young people.

Chapter 3 analyses the Women's Asylum (Ženská útulna) itself, its origin and circumstances of its foundation. At the end of the 19th century Elizabeth Machová came with the idea of establishing a charitable institution in Moravia which would offer a home to abandoned and orphaned children, lonely girls, studying or working girls, women without family backgrounds, or old women who remained without any support. The institution called Útulna ženská (The Women's Asylum) was opened on the 12th September 1899. Since voluntary co-operatives were not permitted to run an institution, the City Hall in Brno ordered to establish an association that would manage the Women's Asylum. The association was founded in 1900 and was called the Moravian Central Women's Asylum (Moravská ústřední Útulna ženská). When care for orphans was taken over by the State, the association lost the most important part of its work contents, and around 1955 it finally ceased its activities. This chapter also presents the most important women connected with the association.

Chapter 4 is a follow-up to the previous chapter and the student deals with the objectives, activities and financing of the association. The association was supposed to help all people who were affected by poverty, were abandoned and miserable. These included children of all ages and sex, girls, women and old women. Not only did the association held children parties, lectures, courses, concerts and other events, but it also established canteens

and workrooms. The fact that the association was so active and published the Leaflet of The Women's Asylum in Brno, brought it to public notice and drew attention of people who decided to support the association.

In Chapter 5, which is the last chapter, the student analyses individual institutions that The Women Asylum association established. These included for example an orphanage, a boarding school for girls, a crèche, an employment office, a dormitory for maids, a canteen and several sanatoriums for sick children, which were established both in Moravia and abroad.